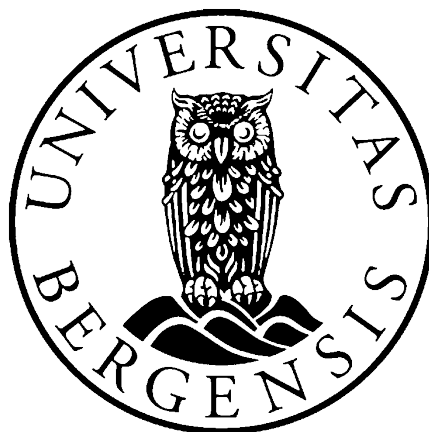

Fortellinger om 1814

Fremstillingen av 1814 i norske, svenske og danske lærebøker

i perioden 1860 – 2000

Masteroppgave i historie

Dan Robin Kile Enersen

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Våren 2010

“Our image of other peoples, or of ourselves for that matter, reflects the history we are taught as children. This history marks us for life”¹

---

¹ Ferro 2003: viiii

Forord

På denne dagen, for 196 år siden, ble den norske grunnloven underskrevet og den danske prinsen Kristian Fredrik valgt til norsk konge.

Ute i gatene vaier tusenvis av norske flagg i barnetoget, som en påminnelse om at historie ikke bare er noe som har skjedd, men noe vi lever med og forholder oss til hver dag.

Denne oppgaven hadde ikke funnet sin endelige form uten hjelp og støtte fra dere:

Min veileder John Ragnar Myking. Takk for all hjelp, oppmuntrende ord og tro på prosjektet.

Alle på seminaret *Tidlig moderne tid*. Takk for alle tilbakemeldinger på mine utkast.

Alle medstudenter. Takk for alle faglige, og mindre faglige, samtaler. Takk for alle stunder i sofakroken. Takk for alle quizene. Takk til dere som alltid var flinke å kjøpe kaffe.

De ansatte på Universitetsbiblioteket i Bergen, Høgskolen i Bergens bibliotek på Landås, Stockholms Universitetsbibliotek, Lärumsbiblioteket og Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

En ekstra stor takk til Hedda. Jeg har gledet meg til å komme hjem til deg hver dag jeg har sittet på lesesalen.

Bergen, 17. mai, 2010

Innhold

Kapittel 1: Innledning	7
Tema og problemstilling	7
Hvorfor 1814?	8
Hvorfor lærebøker?	9
Avgrensning av oppgaven	10
Lærebøkernes rolle, lærebøker som kilde, og andre relevante kilder og litteratur	11
Utvalg av kilder	12
Metode og teori for læreboksanalyse	13
Kapittel 2: 1860-1905	17
Mot en moderne verden	17
Nasjonalisme og nasjonale konflikter i Skandinavia	17
Skandinavisme og skandinavisk samarbeid	19
Historiefaget i skolen	21
Historieforskningen	22
Lærebøkene	26
Norske lese- og lærebøker	27
Svenske lese- og lærebøker	32
Danske lese- og lærebøker	35
Oppsummering	40
Kapittel 3: 1905-1940	43
Fra isfront til nytt samarbeid i Skandinavia	43
Historiefaget i skolen	45
Historieforskningen	49
Lærebøkene	52
Norske lærebøker	52

Svenske lærebøker	58
Danske lærebøker	62
Oppsummering	66
Kapittel 4: 1940-1970	70
Andre verdenskrig og Skandinavia	70
Historiefaget i skolen	71
Historieforskningen	74
Lærebøkene	79
Norske lærebøker	80
Svenske lærebøker	86
Danske lærebøker	89
Oppsummering	92
Kapittel 5: 1970-2000	95
Nasjonen eller Europa?	95
Historiefaget i skolen	96
Historieforskningen	98
Lærebøkene	99
Norske lærebøker	100
Svenske lærebøker	105
Danske lærebøker	110
Oppsummering	116
Kapittel 6: Konklusjon	118
Norske fortellinger om 1814	118
Svenske fortellinger om 1814	120
Danske fortellinger om 1814	122
Lærebøkene og konteksten	123
Epilog	125

Bibliografi	127
Lærebøker	127
Kilder	131
Litteratur	133
Andre ressurser	140
Summary	141

Kapittel 1: Innledning

Tema og problemstilling

1814. 17. mai. Eidsvoll. Disse begrepene trenger ingen utdypende beskrivelse for å bli forstått av de fleste nordmenn. De har vært, og er fortsatt, svært sentrale deler av vår historiske arv. Og med et kommende 200års-jubileum vil de igjen løftes frem. Men sentrale hendelser i 1814 fant ikke bare sted på norsk jord, og utfallet kan ikke bare forklares ut fra norske interesser. 1814 var et knutepunkt i Norges, Sveriges og Danmarks historie. Et veikryss der de tre landenes historie møttes, påvirket hverandre og til sammen avgjorde utfallet. Fortellingen om 1814 har vært, og er fortsatt, et tema som norske, svenske og danske elever møter gjennom undervisning og i lærebøker. Men blir de fortalt den samme historien?

Skolen er samfunnets fremste arena for kunnskapsspredning. Ingen annen samfunnsinstitusjon når ut til like mange personer. Samtidig er skolen også samfunnets fremste formidler av offisielle normer og verdier. Historiefaget er et slikt sentralt verdiformidlende fag. De kunnskapene og verdiene som samfunnet ønsker å lære nye generasjoner blir formidlet gjennom lærebøker. ”Det er så å seie ein nasjons offentleg autoriserte historiesyn og sjølvfortolkning som kjem til uttrykk gjennom dei”, har Ola Svein Stugu sagt om lærebøkene.²

Problemstillingen for denne oppgaven er som følger: *Hvordan har 1814 blitt fremstilt i norske, svenske og danske lærebøker i historie for grunnskolen fra 1860 til 2000?*

Ved siden av tekstanalysen av hver enkelt bok vil undersøkelsen ha et tydelig komparativt preg. For det første vil lærebøkernes fremstilling bli sammenlignet med forskningslitteraturen om 1814. Historikere har kommet med ulike og til dels motstridende tolkninger av 1814, noe som læreboksforfatterne har måtte forholde seg til. Dette vil si noe om lærebøkene presenterte bestemte tolkninger, om de dominerende synspunktene blant historikerne også fikk gjennomslag i lærebøkene, og om hvor lang tid det tok før nye informasjon og nye tolkninger eventuelt fant veien inn i lærebøkene. For det andre vil lærebøkene bli sammenlignet med hverandre. Dermed kan man se likheter og forskjeller mellom dem, både innad i hvert land og mellom landene. Tidsaspektet vil også bli undersøkt. Forandret fremstillingene seg over tid?

---

² Stugu 2008: 126

Et annet sentralt element i denne oppgaven er spørsmålet om hva eventuelle forskjeller og forandringer skyldes. Ved siden av forskningslitteraturen vil jeg presentere andre kontekstuelle faktorer som trolig har påvirket lærebøkene fremstilling. Forfatterne bakgrunn og politiske sympatier, politiske og ideologiske skiftninger, forholdet mellom de skandinaviske landene og pedagogisk og didaktisk utvikling er noen sentrale kontekstuelle stikkord.

Hvorfor 1814?

Som en del av vår historiske arv og kultur kommer man ikke utenom 1814. Noen av de viktigste grunnsteinene for det samfunnet vi lever i nå ble lagt da. Men 1814, og tolkningene av hva som skjedde og hva det betydde, har også blitt brukt til å påvirke utviklingen i ettertid. Aller tydeligst kom dette til uttrykk i forbindelse med den norsk-svenske unionen. Norske historikere delte seg i to retninger, de venstrenasjonale og de konservative. Tolkningene av 1814 ble knyttet til partiene Venstre og Høyre og ble et politisk argument i spørsmålet om unionsoppløsning. Også i Sverige så man det samme, der en diskusjon rundt dokumentene fra 1814 ble knyttet til synet på Norge som likestilt eller underordnet Sverige i unionen. Senere har 1814 dukket opp i forbindelse med debatten om EU-medlemskap.

Historikerne har altså vært sentrale premissleverandører, ikke bare for forståelsen av 1814, men også for politiske spørsmål i ettertid. Mye er skrevet om 1814, og det kan være vanskelig å ha oversikt over alle bidragene. Ottar Dahl, Odd Arvid Storsveen og senest Ståle Dyrvik med boken *Året 1814* fra 2005, har gitt historiografiske oversikter over hva som er skrevet.³ Disse tar utgangspunkt i norske historikere, selv om de i varierende grad også trekker inn danske og svenske bidrag. Storsveen har gitt en nærmest fullstendig oversikt over hva som er skrevet om 1814 i de skandinaviske landene, men gjør ingen oppsummering av hovedlinjer eller sammenligning av synspunkter og tolkninger. Min oppgave vil forhåpentligvis bidra i denne konteksten, både gjennom en oppsummering av forskningsfronten i de tre landene fra 1860 til 2000 og ved vise hvordan det har vært ulike tradisjoner i 1814-forskningen mellom landene.

---

³ Dahl 1992; Storsveen 2000; Dyrvik 2005

Hvorfor lærebøker?

Lærebøker er, ved siden av læreren, skolens viktigste kunnskaps- og verdiformidler. Mens det finnes tusentalls lærere, der hver og en av disse når ut til 20-30 elever av gangen, kan nesten hele landets elever lese den samme læreboka. Denne sentrale posisjonen og den store utbredelsen har fått flere til å undersøke lærebøkene i et historisk lys. Her skal kort nevnes noen som delvis berører det samme temaet som meg.

Den svenske statsviteren Herbert Tingsten var en av de første som gjorde en historisk undersøkelse av lærebøker da han ga ut boken *Gud og fedrelandet* i 1969. Her undersøkte han hvilken rolle religiøsitet, patriotisme og nasjonalisme hadde spilt i ”skolebøkernes propaganda” mellom 1850 og 1950.⁴ Tingsten påpekte en trend der propagandaen fortynnes og nasjonalskrytet blir mildere utover 1900-tallet. I den norske utgaven fra 1970 skrev Svein Erik Odden et tillegg om norske skolebøker.

Lærebøker og nasjonsbygging har vært undersøkt av både Svein Lorentzen og Anne Helene Høyland Mork i deres respektive arbeider *Ja, vi elsker... Skolebøkene i den norske nasjonsbyggingsprosessen, 1814-2000* fra 2003 og *Unionen i historieundervisningen. Synet på den svensk-norske union (1814-1905) i svenske og norske lærebøker for folkeskolen i perioden 1860-1920* fra 2005. Lorentzen vektla bøkernes rolle som identitetsskapende, samfunnsoppdragende og nasjonalt konsoliderende.⁵ Høyland Mork har vist hvordan både selve den norsk-svenske unionen og sentrale historiske hendelser har blitt tolket, verdsatt og presentert forskjellig i de to landenes lærebøker.⁶ Ved siden av å gi nyttig informasjon om lærebokforfattere, utbredelse av lærebøker og skoleutvikling, har disse tre arbeidene vært viktige inspirasjonskilder for mitt eget arbeid.

Hvor plasserer min undersøkelse seg innenfor denne konteksten? På et grunnleggende punkt faller den sammen med de overnevnte arbeidene: Kildematerialet jeg benytter meg av vil i mange tilfeller være det samme. Min undersøkelse skiller seg derimot gjennom temaet og spørsmålene som stilles. For det første er det ikke tidligere gjort noen systematisk sammenligning av lærebøker fra alle de tre skandinaviske landene.⁷ For det andre er det ikke gjort noen egen undersøkelse av fremstillingen av 1814 i lærebøkene, selv om hendelsene dette året har vært en mindre del av flere arbeider, blant annet i Høyland Morks

---

⁴ Tingsten 1970

⁵ Lorentzen 2003. Han så først og fremst på lærebøker i historie, men noen samfunnskunnskapsbøker ble også undersøkt

⁶ Høyland Mork 2005

⁷ Det finnes heller ingen komparativ analyse av norske og danske lærebøker meg bekjent

undersøkelse.⁸ For det tredje har de få arbeidene som berører temaet ikke behandlet det gjennom en sammenhengende rekke av lærebøker fra midten av 1800-tallet og frem til tusenårsskiftet, slik denne oppgaven vil gjøre. Min undersøkelse vil derfor gå mer i dybden og trekke lengre linjer enn det har blitt gjort tidligere.

Avgrensning av oppgaven

Undersøkelsen vil begynne med lærebøker fra rundt 1860. På denne tiden kom de første historiske fremstillingene av 1814 som nådde ut til en stor del av elevene. Det fantes lærebøker i historie også før denne tid, men disse ble bare brukt i noen få skoler og det var gjerne bare gutter som fikk lese historie. Starten på undersøkelsen sammenfaller ellers med at Norge, som siste skandinaviske land, innførte historie som skolefag i 1860. Jeg vil undersøke lærebøker utgitt frem til 2000. Noen av de seneste lærebøkene kom i nye opplag etter 2000, men ingen nyskrevne bøker etter dette vil bli undersøkt. Delvis skyldes dette plassbegrensninger, delvis at det ikke har skjedd så mye interessant i 1814-forskningen de siste ti årene, og delvis at jeg ønsker at oppgaven skal være en historisk undersøkelse, ikke et debattinnlegg om lærebøkene som brukes i skolen i dag.

Jeg vil undersøke lærebøkene som har blitt brukt i den obligatoriske offentlige skolegangen. Disse skoletypene har hatt forskjellige navn, fra allmueskole, folkeskole til grunnskole. Jeg velger å bruke grunnskole som en fellesbetegnelse for dette. Lærebøker for grunnskolen vil i større grad enn lærebøker tiltenkt for eksempel privatskoler uttrykke ”det offentlige autoriserte historiesynet”. Det var også disse lærebøkene som nådde ut til flest elever. Det kunne vært interessant å undersøke og eventuelt sammenligne ulike skoletypers behandling av 1814. For eksempel kunne lærebøker for den høyere skolen, i dag videregående, blitt undersøkt. Jeg har valgt å ikke gjøre dette da en slik utdanning aldri har vært obligatorisk og heller ikke har nådd ut til en like stor del av befolkningen.

Hva som er ”1814” kan defineres på mange ulike måter. Jeg har valgt en forholdsvis bred og åpen tilnærming. Hendelsene fra Kielfreden 14. januar til 4. november, da Norge formelt gikk inn i unionen med Sverige, vil være hovedfokus. Ved siden av dette har jeg også trukket inn lærebøkens fremstilling av tidligere hendelser og fenomener som hadde betydning for 1814. Eksempler på dette kan være fremveksten av nasjonale identiteter, Napoleonskrigene, og

---

⁸ Mork 2005 ser på 1814 i norske og svenske lærebøker, Lorentzen 2003 og Heimark 2005 i norske

valget av Karl Johan som svensk tronfølger. Lærebøkernes fremstilling av selve den norsk-svenske unionen er ikke en del av denne oppgaven, unntatt der dette nevnes i forbindelse med 1814. Rent praktisk har dette som oftest betydd at to kapitler av lærebøkene har blitt analysert, ett om tiden før 1814 og ett om selve 1814. Bilder og illustrasjoner er kommentert der jeg har funnet de interessante, men noen systematisk bildeanalyse er ikke gjort. Arbeidsoppgaver og spørsmål er ikke undersøkt, ei heller egne arbeidsbøker der dette har foreligget.

Lærebøkernes rolle, lærebøker som kilde, og andre relevante kilder og litteratur

På samme måte som skolen er både kunnskaps- og verdiformidler har også lærebøkene et janusansikt: de er kilder til kunnskap, men samtidig et redskap for å skape gode og lojale borgere gjennom eksempler til etterfølging og avskrekking.⁹ Magne Angvik har karakterisert skolebøker som ”både produkter og produsenter av innstillinger og forhold i et samfunn”.¹⁰ De speiler det samfunnet, miljøet og situasjonen de oppstår i, samtidig som de med på å forme nye generasjoner, tanker, samfunn og miljøer. Innholdet i lærebøkene peker på samme tid bakover mot forfatteren og fremover mot eleven. Denne doble rollen er noe av det som gjør lærebøker interessante.

I min undersøkelse er det lærebøkene som *produkt* jeg vil fokusere på. Det ligger likevel i både skolen og lærebøkernes natur å ville påvirke, forme og oppdra elevene etter normative målsettinger. Å isolere teksten i bøkene ved å se den kun som et forfatterprodukt vil være å utelukke en viktig del av lærebøkernes tiltenkte funksjon. Det er imidlertid viktig å presisere at jeg ikke undersøker hva elevene faktisk lærte, eller i hvilken grad og hvordan de ble påvirket av lærebøkernes fremstilling. Det min undersøkelse av lærebøkene derimot vil kunne si noe om, er hvordan forfatteren, samfunnet og makthaverne *ønsket* å påvirke elevene gjennom måten de omtalte og tolket hendelsene i 1814 på.

Lærebøkene er min primærkilde, men oppgaven baserer seg også på andre kilder og annen litteratur. Skolelover og læreplaner definerer og setter rammer for historieundervisningen. I tillegg uttrykker de generelle målsettinger for historieundervisningen, og er således en viktig del av det offentlig autoriserte historiesynet.

---

⁹Stugu 2008: 126

¹⁰ Angvik 1982: 368

Gjennomgangen av historieforskningen er basert på samleverk (nasjonshistorier), spesialverk, artikler, og debatter der norske, svenske og danske historikere har deltatt. Også flere historiografiske oversikter og undersøkelser er anvendt. Forfatteropplysninger er stort sett hentet fra biografiske leksikon og andre læreboksanalyser.

Utvalg av kilder

Med et tidsspenn på 140 år og tre lands lærebøker som undersøkelsesobjekt har det vært nødvendig å gjøre et utvalg basert på noen bestemte kriterier. Læreboken skal ha vært brukt i den offentlige grunnskolen, men dette snevrer ikke ned utvalget betraktelig. Man må fortsatt telle antallet lærebøker som faller innenfor dette kriteriet i hundretall.

For å kunne sikre en viss representativitet og mulighet til å trekke generelle slutninger er det ønskelig å undersøke de lærebøkene som har blitt mest brukt. Både fordi disse nådde ut til flest elever, men også fordi stor utbredelse er en indikator på at synspunktene i læreboken er allment akseptert. Det er imidlertid problematisk å fastslå dette ettersom opplagstall ofte ikke er tilgjengelige. Som indikatorer på utbredelse har jeg derfor sett på antall utgaver/opprykk og levetid. Med de eldste lærebøkene har dette vært forholdsvis lett, da en del av dem gjerne kom i opp til 30 og 40 utgaver over like mange år. For den seneste tiden er det litt mer problematisk da lærebøkene oftere ble avløst av nye, blant annet på grunn av nye læreplaner. Her har jeg, ved siden av å se på eventuelle opplag og levetid der det har vært tilgjengelig, valgt å undersøke lærebøker av etablerte læreboksforfattere (de som skrev flere enn en bok), utgitt på anerkjente forlag. Dessuten har jeg benyttet meg av andre historiske undersøkelser som sier noe om utbredelse og popularitet for de enkelte lærebøkene.

Kriteriet om utbredelse kan imidlertid komme i konflikt med et ønske om å ha en viss spredning i utvalget med tanke på historiesyn, vinkling og tendenser. Jeg har derfor også inkludert noen lærebøker som ikke var blant de mest utbredte, men som av andre grunner har vært viktige for å danne et helhetlig bilde av lærebøkene. Der dette er tilfelle kommer det frem i teksten. Utbredelseskriteriet har derfor ikke vært helt overordnet.

Norske lærebøker er samlet inn fra Avdeling for lærerutdanning ved Høgskolen i Bergen sitt bibliotek og Nasjonalbiblioteket. De svenske lærebøkene er hentet fra Stockholms Universitetsbibliotek og Lärumsbiblioteket i Stockholm, mens danske lærebøker er samlet inn ved Danmarks Pædagogiske Bibliotek i København. Etter kildeinnsamlingen satt jeg igjen

med rundt 90 forskjellige lærebøker, de fleste i flere utgaver. I denne oppgaven har 44 lærebøker blitt undersøkt. Det endelige utvalget ble gjort delvis på de samme kriteriene som er skissert ovenfor, men også på en lesning av de 90 lærebøkene der de mest typiske og representative ble valgt ut for nærmere undersøkelse.

Metode og teori for læreboksanalyse

Selv om historiske undersøkelser av skolebøker dukker opp med stadig kortere mellomrom, utgjør dette temaet fortsatt bare en liten brøkdel av den historiske produksjonen i Norge.¹¹ Tyskland har lenge vært et foregangsland, med et tyngdepunkt ved Georg-Eckert-instituttet for internasjonal skoleboksforskning som ble etablert i 1951. ”Det finnes ingen metodikk og didaktikk for skoleboksarbeid, det er en pragmatisk kunst” skrev en av forskerne ved dette instituttet i 1965.¹² I 1982 skrev historiedidaktikeren Magne Angvik at ”det neppe [kan] sies at det finnes en allment akseptert metodikk i skolebokanalyse”.¹³ Det kan det stadig ikke. Og nettopp dette er kanskje en av skolebokanalysens styrker, at den kan trekke på en rekke ulike tilnærminger fra ulike fagfelt. Historiske undersøkelser med skolebøker som hovedkilder kan ta svært forskjellige retninger, alt etter hvilke spørsmål man stiller og hvilke metoder man benytter. Jeg vil derfor klargjøre min metodiske tilnærming før jeg går videre med selve analysen av lærebøkene.

Rent systematisk vil undersøkelsen ha form av en *gruppeanalyse*.¹⁴ Flere lærebøker vil bli undersøkt med utgangspunkt i de samme spørsmålene og metodene, og disse vil bli sammenlignet med hverandre. Sammenligningen vil både være *horisontal* og *vertikal* på en tidsakse. Lærebøker innenfor samme tidsperiode vil bli sammenlignet med hverandre, som et tverrsnitt. Her vil poenget være å finne forskjeller og likheter i fremstillingen både mellom lærebøker fra samme land, men også mellom norske, svenske og danske lærebøker. Fremstillingene vil også bli sammenlignet og satt i forhold til hverandre vertikalt på tidsaksen, der formålet vil være å undersøke eventuelle endringer/ikke endringer over tid. Dessuten vil flere utgaver av lærebøkene bli gjennomgått for å undersøke om samme forfatter har endret syn eller tolkning over tid.

---

¹¹ Av nyere forskning kan prosjektet *Norsk Lærebokshistorie – en kultur- og danningshistorie* ved HIVE trekkes frem. To antologier og en rekke artikler er utgitt under dette prosjektet.

¹² Otto Schüddekopf, sitert i Angvik 1982: 373

¹³ Angvik 1982: 373

¹⁴ Terminologien er hentet fra Angvik 1982

I min undersøkelse av lærebøkene vil jeg fokusere på hva som nevnes og ikke nevnes, tolkninger og forklaringer av hendelser og handlinger, og mer helhetlige synsvinkler i fremstillingene av 1814-temaet. Dette kan beskrives og analyseres både kvalitativ og kvantitativt. Min analyse av lærebøkene vil i hovedsak basere seg på kvalitativ teksttolkning. Den vil være hermeneutisk. Magne Angvik har kalt denne metoden *deskriptiv-analytisk*.¹⁵ Fordelen ved en slik metode i forhold til en kvantitativ tilnærming er at man kan gå i dybden på detaljer. Nyanser i lærebøkernes fremstilling kommer best til syne ved en slik nærlesning. På den andre siden er det en utfordring å verifisere resultatene jeg kommer frem til. Særlig gjelder dette når det er snakk om et stort kildemateriale. En problem kan være at jeg er på utkikk etter spesielle fremstillingsmåter i lærebøkene, at jeg ”går inn for å ”bevise” at bøkene har en bestemt slagside”.¹⁶ Jeg vil naturligvis ha noen forestillinger om fremstillingenes karakter, endringer og ulikheter, både mellom landene og over tid. Disse antagelsene, mine fordommer, er blant annet formet av hva jeg har lest om 1814 og av andre lærebokanalyser tidligere. En måte å motvirke at jeg bare plukker ut de delene av tekstene som støtter mine fordommer er eksplisitt å vise til hypoteser og antagelser om hva jeg vil finne, for så å søke å bevise/motbevise disse gjennom analysen. I begynnelsen på hvert kapittel vil jeg presentere noen slike, for så å trekke de frem igjen i diskusjonen på slutten av kapitlet.

En kvantitativ innholdsanalyse kunne redusert det subjektive innslaget som åpenbart finnes i kvalitative metoden. En slik fremgangsmåte ville vært lettere etterprøvbare, ved at avgrensede og konkretiserte kriterier og parametere ville vært satt opp på forhånd. På den andre siden vil den bare gi begrensede svar på de spørsmålene man stiller. Den må forholde seg til de ordrette ytringene i teksten, til det manifeste innholdet. Å undersøke for eksempel vurderinger i en tekst blir dermed vanskelig. En slik analyse av lærebøkernes fremstilling gir derfor ofte uinteressante og trivielle resultater.¹⁷ Det kvantitative innslaget i min undersøkelse vil ikke være systematisk gjennomført, og vil begrense seg til å gjengi omfanget av fremstillingene.

Hvorfor har så lærebokforfatterne valgt å fortelle om 1814 på den måten de har gjort? Et raskt blikk på noen utvalgte lærebøker viser slående forskjellene, noe som gjør dette spørsmålet særlig relevant. ”Som potensielle elementer av en fortelling er historiske hendelser verdinøytrale” har historieteoretikeren Hayden White uttalt.¹⁸ Han argumenterer for at fortiden i seg selv ikke er meningsbærende, men ”et mylder av enkelthendelser og

---

¹⁵ Angvik 1982: 373

¹⁶ Angvik 1982: 374

¹⁷ Møller 1983: 26

¹⁸ White 2003: 33

enkeltbegivenheter”, og at det er først når historien gjengis og settes inn i en struktur som *fortelling* at den gis mening og betydning.¹⁹ White presenterte i sitt hovedverk *Metahistory* fra 1973 en innfløkt modell for narrativ analyse av historiske tekster. Senere fulgte han opp dette temaet i en rekke essays. Han ble møtt av kraftig kritikk og anklaget for å ha et revisjonistisk og ”telling it as you like it”-perspektiv.²⁰

Til tross for kritikken, som jeg ikke vil gå nærmere inn på her, har Whites modeller og teorier blitt tatt i bruk av en rekke historikere.²¹ På norsk side er White presentert, drøftet og anvendt av blant andre Narve Fulsås, Erling Sandmo og Francis Sejersted.²² Med artikkelen *Historiefagets fortellinger* er Sejersted den som har gått lengst i praktisk anvendelse av Whites modell. Han tar utgangspunkt i en bestemt del av Whites modell, sjangerkategorien, analyser en rekke sentrale norske historikere ut fra denne, og demonstrerer ”hvordan man ved valg av forskjellige genre kan legge sterkt avvikende *mening* inn i historiefortellingen”.²³

Opprinnelig var planen å anvende Whites teorier på en lignende måte på lærebøkene. Jeg ble imidlertid raskt klar over at en slik fremgangsmåte kunne resultere i en overdreven formalistisk og mekanisk gjennomgang av læreboktekstene. Dessuten forholder White seg til et annet og mer komplekst språklig nivå enn lærebøkens ofte basale og barnetilpassede språk, noe som vanskeliggjør overføringen av hans teorier og metoder til mine kilder. I min sammenheng vil jeg nøye meg med å hente inspirasjon fra White på tre områder. For det første har jeg latt meg inspirere av hans sjangerbegrep for å karakterisere lærebøkens fortellinger. For det andre ved å stille en del spørsmål til tekstenes karakter som fortelling: Hva markerer begynnelse og slutt? Hvilke hendelser og personer fremheves og hvilke nedtones? Hvilke årsakssammenhenger blir presentert? Hvordan blir hendelser, handlinger og personer karakterisert? Hvilke tonefall, synsvinkler og forklaringer blir brukt? Altså: hvordan blir hendelsene i 1814 satt i sammenheng og gitt en samlende, helhetlig mening?

For det tredje gjennom en erkjennelse av at flere ulike, kanskje også motstridende, *historier* kan eksistere om hverandre og ved siden av hverandre uten at den ene nødvendigvis er bedre, riktigere eller sannere enn den andre. Historiske hendelsesrekker kan gis ulik mening gjennom

---

¹⁹ Norland 2003: 15

²⁰ Norland 2003: 20

²¹ For en norsk kritikk, se Paul Knutsen 1996

²² Fulsås 1989; Sandmo 2006; Sejersted 1995a

²³ Sejersted 1995a: 313

ulike fortellinger ”og dermed fremskaffe forskjellige tolkninger av disse hendelsene og tillegge dem forskjellige betydninger”.²⁴

Et viktig poeng i denne sammenheng er at jeg ikke først og fremst er ute etter å vurdere lærebøkens fremstilling opp mot hva som ”faktisk hendte”. I utgangspunktet skiller man mellom to typer kilder, levninger og beretninger.²⁵ Lærebøker kan være begge, men jeg anvender dem som levninger. Beretningsaspektet ved lærebøkene vil allikevel ikke bli oversett, for som Ottar Dahl peker på, er det en nær sammenheng mellom bruken av en kilde som levning og beretning.²⁶ For å kunne si noe om det særegne i en forfatters/epokes/nasjons fremstilling av et bestemt tema må dette sammenlignes med andre tekster, men også med de faktiske historiske forholdene som beskrives. Å bruke en tekst som levning forutsetter derfor en antakelse om tekstens karakter som beretning.²⁷ Forholdet mellom fremstillingen og de faktiske hendelsene må vurderes for å kunne si noe hvorvidt fremstillingen er nøytral, saklig og riktig, eventuelt tendensiøs, usaklig eller rett og slett feilaktig.

Min undersøkelse av lærebøkens fremstilling av hendelsene i 1814 vil derfor kretse rundt tre punkter, som alle er i berøring med hverandre og som gjensidig påvirker hverandre: Den konkrete fremstillingen av hendelsene i 1814, konteksten som læreboksteksten er oppstått i, og hvilken betydning denne fremstillingen fikk. Mest vekt vil ligge på den konkrete skriftlige fremstillingen i lærebøkene, men en analyse av dette ville vært ufullstendig uten å trekke inn de to andre punktene. Sagt med forfatteren Palle Laurings ord:

”Enhver skolebog er et portræt af sin skribent, men også en hilsen fra en tidsalder: her er det, de ønskede at lære deres børn, sådan så de deres samfund, sådan ville de gerne ha det bygget”.²⁸

---

²⁴ White 2003: 34

²⁵ Kjeldstadli 2007: 170ff

²⁶ Dahl 1988: 39

²⁷ Dahl 1988: 39

²⁸ Lauring 1970: 30

Kapittel 2: 1860-1905

Mot en moderne verden

I siste halvdel av 1800-tallet skjøt utviklingen av industri, samferdsel og kommunikasjon fart. Jernbaner og telegrafnett knyttet folk stadig nærmere hverandre. Utviklingen i industri- og kommunikasjonssamfunnet fikk sine ideologiske paralleller. De nasjonale ideologiene skapte ”forestilte fellesskap”.²⁹ Folk tilhørte det samme sosiale fellesskapet selv om de aldri hadde møtt hverandre: identiteten som ”norsk”, ”svensk” eller ”dansk” ble stadig sterkere. Nasjonalismen ble en samfunnskraft som knyttet innbyggere i hvert land tettere sammen, men som også bidro til å skape tydeligere skiller mellom nordmenn, svensker og dansker.

Ideen om det nasjonale fellesskapet ble av noen utvidet til et transnasjonalt skandinavisk fellesskap. Enkelte skandinavister så også for seg en samlet skandinavisk nasjon. Når man ser tilbake er det imidlertid en kjensgjerning at nasjonalismene var den sterkeste kraften. Vi er fortsatt tre uavhengige nasjoner i Skandinavia. Politisk er denne perioden kjennetegnet av liberalisering og demokratisering. Eneveldet i Danmark ble avskaffet i 1849, stenderriksdagen i Sverige i 1866, og i Norge begynte opposisjonen mot embetsmannstaten å vokse. Skolevesenet ble sterkt utbygget i siste halvdel av 1800-tallet, og ble forankret både i nasjonalistisk og demokratisk ideologi.

Perioden starter da historie ble innført som et eget fag i den norske skolen. På denne tiden begynte også egne lærebøker i historie å bli utbredt i alle de skandinaviske landene. Unionsoppløsningen markerer slutten på perioden, ut fra antakelsen om at dette fikk betydning for hvordan lærebøkene fremstilte 1814.

Nasjonalisme og nasjonale konflikter i Skandinavia

For en meningsfull diskusjon av nasjonalisme trengs en definisjon av begrepet. Problemet er imidlertid at nasjonalisme, både som teoretisk begrep og historisk ideologi, har mange sider og forskjellige betydninger. Sentralt står uansett ideen om nasjonens uavhengighet og selvhevdelse. Øyvind Østerud har beskrevet nasjonalisme som ”en doktrine som hevder at den nasjonale enhet må være politisk uavhengig, at nasjonenes og statenes grenser bør falle sammen, og at det nasjonale fellesskapet har et overordnet krav på lojalitet”.³⁰ Nasjonalisme

---

²⁹ Anderson 2006

³⁰ Østerud 1994: 28

må sees i sammenheng med miljøet det opptrer i. Historisk situasjon, nasjonale konflikter, befolkningens sammensetning og politisk system påvirker nasjonalismen og styrer den i forskjellig retning.³¹ Nasjonalisme kan derfor være forbundet med så forskjellige motiver som frigjøringskamp og demokratisering på den ene siden, undertrykkelse og aggresjon på den andre. Det betyr ikke at nasjonalismen alltid er forbundet med politiske ytterpunkter og at den ikke kan være mer moderat, men det viser hvor ulike retninger den kan ta. Vi finner ulike former for nasjonalisme i tre skandinaviske landene, og disse skiftet også over tid.

Jeg vil ikke gi meg inn på noen større teoretisk drøftning av nasjonalismebegrepet, nasjonsbygging og nasjonal identitet her, men i stedet trekke opp noen historiske linjer for hvordan nasjonalismen fikk sine praktiske uttrykk.³² De norske og svenske forholdene er mest interessante fordi unionskonfliktene, som var gjennomsyret av nasjonalistisk argumentasjon, hadde direkte sammenheng med 1814. Tolkningen av unionsdokumentene og det statsrettslige forholdet mellom de to unionslandene var sentralt i disse konfliktene.

I Norge har nasjonalismen vært tett knyttet til liberale og demokratiske holdninger. Dette kom først til uttrykk gjennom den da svært liberale grunnloven av 1814. Senere ble krav om demokratisering og større innflytelse reist mot unionspartneren Sverige. Unionskonfliktene hadde tre høydepunkt: stattholderstriden 1859-60 og spørsmålet om unionsrevisjon, parlamentarismens gjennombrudd i 1884 og konsulatstriden de siste 15 årene før unionsoppløsningen. De norske liberale kreftene, siden 1884 representert gjennom partiet Venstre, styrket seg gjennom disse konfliktene. Det skal likevel påpekes at det også i Høyres kretser fantes nasjonalisme, nasjonalistisk retorikk og tanker rundt nasjonal selvbestemmelse.³³ Denne ”alternative nasjonalismen” ble imidlertid karakterisert som unasjonalt av motstanderne, fordi partiet forsvarte kongemakten og unionsinstitusjonene.³⁴ Det var Venstres nasjonaldemokratiske prosjekt som vant hegemoni i samtiden, og som ble ”et tvers gjennom vellykket nasjonsbyggingsprosjekt”.³⁵ I tillegg til denne politiske nasjonalismen fantes det også en kulturell komponent. Den rettet seg først og fremst mot Danmark og den kulturelle innflytelsen derfra. Det fremste uttrykket for dette var målsaken.

For Sveriges del var ikke nasjonalismen like entydig. Ved midten av 1800-tallet hadde den liberale norskvennlige nasjonalismen forholdsvis stor oppslutning, men under

---

³¹ Østerud 1994: 60

³² For en nærmere drøftning av teoretiske perspektiver, se Østerud 1994 og Smith 2001

³³ Danielsen 1998: 371ff

³⁴ Danielsen 1998: 371; Østerud 1994: 42

³⁵ Sørensen 1998: 30

stattholderstriden kom også en konservativ tolkning til uttrykk.³⁶ Man mente at Norge var understilt Sverige i unionen, og at embetet ikke kunne oppheves uten svensk samtykke. På 1880-tallet fikk konservative krefter større oppslutning, og nasjonalismen fikk et tydeligere antidemokratisk og norskfientlig preg.³⁷ På sitt mest ekstreme ville man ”att genom krig eller hot om krig tvinga Norge till en revision av unionen, som skulle innebära inte bare ett bestående av Sveriges överhöghet utan också ett nedbrytande av det parlamentariska statskicket i Norge”.³⁸ Dette må ses i sammenheng med Sveriges fortid som stormakt. Svensk nasjonalisme var maktpolitisk orientert, bygde på en forestilling om et storsvensk hegemoni, og var fremmed for modernisering og samfunnsomforming.³⁹ Mens det for nordmennene var om å gjøre å legitimere kampen for en uavhengig nasjon, ville de svenske nasjonalistene ”snarere befeste og gjenskape en politisk maktposisjon”.⁴⁰ Det fantes imidlertid en mer reformvennlig opposisjon som ble styrket etter valget i 1899, og som til slutt kom til å innlede forhandlinger med Norge om oppløsning av unionen.⁴¹

I Danmark fikk ikke nasjonalismen den samme politiske koblingen til de skandinaviske nabolandene. Forholdet til Tyskland spilte en mye større rolle for dansk nasjonalisme og dansk nasjonal identitet.⁴² Generelt var den danske nasjonalismen liberalt og demokratisk rettet, men det fantes også et tydelig element av nag mot Tyskland. Dette må ses i sammenheng med grensekonfliktene mellom landene. Disse toppet seg i 1864 da Slesvig, Holsten og Lauenburg ble tapt. Dette ”nasjonelle trauma” bidro til at nasjonalismen fortsatte å være aktuell og kraftfull i lang tid fremover.⁴³ Jeg tror likevel ikke dette har hatt så stor påvirkning for de danske lærebøkernes fremstilling av 1814, ettersom nasjonalismen i stor grad var rettet mot Tyskland. Her har trolig skandinavismen spilt en større rolle.

Skandinavisme og skandinavisk samarbeid

Den andre store ideologien i denne perioden, skandinavismen, oppsto rundt 1840. Den sto i både et konkurranse- og komplementærforhold til nasjonalismen. Tanken om et tett skandinavisk fellesskap var sentralt, men innenfor den skandinaviske bevegelsen hadde man ulike tilnærminger til hvordan dette skulle oppnås og hvilken karakter dette fellesskapet skulle

---

³⁶ Elvander 1961: 372f

³⁷ Elvander 1961: 377f

³⁸ Elvander 1961: 378

³⁹ Østerud 1994: 42; Terjesen 2001: 78

⁴⁰ Østerud 1994: 42

⁴¹ Terjesen 2001: 89ff

⁴² Bagge 1992: 444

⁴³ Gustafsson 2007: 196

ha. Teoretisk kan man skille mellom *politisk* og *kulturell* skandinavisme, men i praksis var ikke alltid skillelinjene så klare.

For den førstnevnte retningen var en politisk sammenslutning mellom Norge, Sverige og Danmark et sentralt mål. Et av hovedargumentene for en slik sammenslutning var nødvendigheten av å stå samlet mot de stadig sterkere Russland og Preussen/Tyskland. Skandinavismen var derfor ikke bare et program for å samle de skandinaviske landene, men også et forsvar mot fremmede makter. I Sverige og Danmark kunne dermed den politiske skandinavismen kobles sammen med nasjonalistiske strømninger.⁴⁴ I Norge sto den derimot mye svakere. Med sin forhistorie som underlagt mektigere naboer i tidligere nordiske unioner, fikk den politiske skandinavismen kjølig velkomst i den unge staten Norge.⁴⁵

Danmarks tap av hertugdømmene i 1864 har tradisjonelt blitt sett på som skandinavismens død, men dette gjelder først og fremst for den politiske skandinavismen. Det politiske skandinaviske prosjektets nederlag førte til en blomstringstid for den kulturelle og mer praktisk orienterte formen som varte til 1905.⁴⁶ ”Skandinavismens entusiastiska visionärer blev jordnära pragmatiker” har det blitt sagt om virkningen av 1864 på den skandinaviske bevegelsen.⁴⁷ Der den politiske skandinavismen delvis hadde stått i et konkurranseforhold til nasjonalismen, ble den kulturelle skandinavismen underordnet de nasjonale identitetene og nasjonsbyggingsprosjektene.⁴⁸ Derfor lyktes den også bedre.

Sentralt for den kulturelle skandinavismen var bevisstgjøringen av hva som var felles for de tre landene, med fokus på språk, kultur og historie og praktisk samarbeid mellom landene. Skandinaviske selskaper og tidsskrifter ble dannet, og møtevirksomhet mellom de tre landene var stor.⁴⁹ Skandinavismen fikk nå større utbredelse i det sivile samfunnet, og stadig flere organisasjoner fant sammen på skandinavisk nivå. Blant annet samlet de skandinaviske lærermøtene, som startet i 1870 og holdt på frem til 1970, tusenvis av lærere hvert femte år.⁵⁰ Øystein Sørensen mener denne ”svake” skandinavismen kan ha moderert nasjonalismen og ”bidratt til å skape et relativt vennskapelig klima mellom de nordiske naboer”.⁵¹

---

⁴⁴ Hovbakke Sørensen 2004: 132f

⁴⁵ Sørensen 2004: 76

⁴⁶ Hemstad 2008: 20

⁴⁷ Sitat av Åke Holmberg 1946, gjengitt i Hemstad 2004: 208

⁴⁸ Hemstad 2008: 18ff; Sørensen 2004: 73ff

⁴⁹ Island og Finland ble også i mye større grad enn tidligere nå inkludert i et slikt samarbeid.

⁵⁰ Hemstad 2008: 245

⁵¹ Sørensen 2004: 76. Se også Sørensen 2001: 249

Historiefaget i skolen

Ved inngangen til 1860-tallet hadde ikke bare historiefaget ulik status i de tre landenes skole. Selve skolevesenet var også så forskjellig at det kan virke problematisk å sammenligne de tre landene. Historie hadde vært en del av den danske leseundervisningen siden skoleloven av 1814.⁵² I Norge ble historieundervisningen først nevnt i *Lov om Almueskolevæsenet paa Landet* av 1860. Fagkretsen ble da utvidet, og skolen gikk fra å være en ren kristendomsskole til en kristelig-borgerlig skole. Inn kom blant annet ”Udvalgte Stykker af Læsebogen, fornemmelig saadanne, der angaae Jordbeskrivelse, Naturkundskab og Historie”.⁵³ I praksis betydde dette at det ikke var noen selvstendig historieundervisning i skolen, men at historiske stykker var å finne i leseboken. Med folkeskoleloven av 1889 ble historie et selvstendig fag i den norske skolen, i Danmark skjedde dette i 1899.⁵⁴

I Sverige var situasjonen nokså annerledes. Her hadde ”fädernesländets historia och huvud-dragen av allmänhistorien” vært en del av undervisningen siden 1842.⁵⁵ Intensjonene til tross, i realiteten var det få svenske elever som fikk noen undervisning i historie før på 1880-tallet. Skoleloven åpnet for at elever som på grunn av fattigdom ikke kunne følge undervisningen eller som ”sakna erforderlig fattningsgåfwa att förwärfwa det fulla kunskapsmått” kunne følge en redusert undervisning, den såkalte *minimikursen*.⁵⁶ Denne inneholdt ikke historie som et eget fag. Selv om det fantes mange svenske historielærebøker i perioden 1860-1880 var det de færreste forunt å stifte bekjentskap med dem. Det var sjelden at jenter fikk undervisning i historie. Som et fag for medborgerlig dannelsen, ble historieundervisningen ansett som uvesentlig for jentene som ikke skulle ha medborgelige rettigheter.⁵⁷

Ser man på den praktiske historieundervisningen er likhetene mellom de tre landene større enn lovverket gir inntrykk av. Selv om skolesystemet, historieundervisningens plass i dette og tilgangen på lærebøker var forskjellig, hadde alle landene en tilsvarende lesebok med stor utbredelse. Disse alt-i-ett-bøkene er viktige fordi de representerer de første vellykkede forsøkene på å nå ut til en stor masse elever med historiske fremstillinger, deriblant hva som hendte i 1814.

---

⁵² *Anordning for Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. juli 1814*

⁵³ *Lov om Almueskolevæsenet paa Landet af 16 Mai 1860*, §5

⁵⁴ *Lov om Folkeskolen i Kjøbstæderne af 16. Februar 1889 / paa Landet af 26. juni 1889; Lov om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen af 24. Marts 1899*

⁵⁵ Isling 1988: 240

⁵⁶ Høyland Mork 2005: 50

⁵⁷ Petersson 1999: 24

Det ble gitt lite eller ingen utdypende informasjon om historiefagets retningslinjer, formål og innhold fra offentlig i hold i begynnelsen av denne perioden. Ifølge Åke Isling kom dette i Sverige klarest til uttrykk gjennom lærerhåndbøker. Den gjennomgående tendensen i disse var, ifølge Isling, å ”påvise hur Gud leder vårt lands och övriga världens öden till det bästa samt att fostra till fosterländska dygder och til fosterlandskärlek”.⁵⁸ De samme tendensene finnes i Norge og Danmark. Ole Vig, en sentral figur i folkeopplysningsbevegelsen i Norge og pådriver for skolereformen i 1860, så historiefaget som ”et middel til å vekke «Folkeånden» gjennom å appellere til «Folkehjertet»”.⁵⁹ I Danmark var Grundtvigs ”nationale historieforkynnelse” en viktig inspirasjonsfaktor for læreboksforfatterne.⁶⁰

Rundt århundreskiftet kom de første læreplanene.⁶¹ Disse var svært kortfattede, men der de normative målsetningene kommer til uttrykk finner vi de samme tendensene. I det danske *Sthyrskes Cirkulære* fra 1900 heter det ”at fremhjælpe en sund og kraftig Fantasi i Forbindelse med en varm og levende Følelse, særlig for vort Folk og Land, er Historieundervisningens Opgave”.⁶² Den norske skoleloven fra 1889 fastsatte at læreplanene skulle utarbeides av de lokale skolestyrene.⁶³ Dette førte til store lokale variasjoner, men i følge Svein Frigaard hadde faget en ”sterk nasjonalistisk dominans”.⁶⁴

Historieforskningen

Fra midten av 1800-tallet og fremover ble 1814-temaet viet stadig større oppmerksomhet, spesielt av historikerne i Norge og Sverige. I Norge kom forskningen i stor grad til å konsentrere seg rundt spørsmålet om selvstendigheten fra 1814 var et resultat av indre utvikling og nasjonal vekking, eller om det var en bivirkning av Napoleonskrigene og andre ytre faktorer. I Sverige ble historieforskningen direkte knyttet til unionsdebatten gjennom spørsmålet om Norge var blitt en likestilt eller underordnet unionspartner i 1814.

I Danmark var krigshistorikeren Carl Th. Sørensen alene om å arbeide med dette temaet. I 1871 utga han *Kampen om Norge i Aarene 1813 og 1814*. Verket har en svært saklig tone og er sterkt faktabasert. Det inneholder en mengde konkrete opplysninger, men ytterst få

---

⁵⁸ Isling 1988: 261

⁵⁹ Lorentzen 2003: 32

⁶⁰ Lauring 1970: 65

⁶¹ Disse går under navn som *læreplan*, *normalplan*, *mønsterplan* og lignende, men jeg velger å bruke samlebetegnelsen *læreplan*

⁶² *Cirkulære fra Kirke- og Undervisningsministeriet af 6. April 1900 om undervisningsplaner for de offentlige folkeskoler*

⁶³ *Lov om Folkeskolen paa Landet af 26. juni 1889*, § 12

⁶⁴ Frigaard 1995: 26

vurderinger. Sørensens bidrag var ikke en del av en større debatt. Forholdet mellom lærebøkene og historieforskningen i Danmark vil derfor ikke kunne kobles til bestemte retninger eller tolkninger. Det vil derfor heller ikke være like interessant, og jeg vil bruke resten av denne delen på den norske og svenske historieforskningen.

Blant norske historikere utkrystalliserte det seg i løpet av 1860-tallet to konkurrerende tolkninger av hendelsene i 1814. Den venstrenasjonale tradisjonen, frontet av Ernst Sars, fokuserte på indre utvikling. Ytre krefter ble vektlagt av konservative historikere, i første rekke Michael Birkeland, Ludvig Daae og Yngvar Nielsen.⁶⁵ Av disse vil jeg særlig vektlegge Nielsen, fordi han førte direkte debatt med Sars og disse ofte polemiserende mot hverandre.

Fra 1873 til 1891 ga Sars ut sitt hovedverk, *Udsigt over den norske Historie*, hvor kontinuiteten i den norske nasjonaliteten fungerte som rød tråd fra sagatiden og frem til 1814. Påvirket av datidens evolusjonistiske historiesyn utgjorde selvstendigheten i 1814 ikke noe markant brudd, men var en naturlig følge ”af en og samme, aldrig afbrudte, stadig fortsatte Udviklingsproces hos Folket”.⁶⁶ For Sars var det norske folket, og særlig bøndene, bærere av den sterke selvstendighetsviljen som slo igjennom i 1814. I hans polemiske *Historisk Indledning til Grundloven* så han bøndenes ”urgamle personlige Frihed og Ejendomsret, sejrrikt hævdet i en hundraarig Kamp mod danske fogder og Lehns mænd” som grunnlaget den nye norske staten reiste seg på.⁶⁷

I den grad ”folket” var drivkraften i utviklingen spilte enkeltpersoner en tilsvarende mindre avgjørende rolle. Sars satt seg imot fremstillingen av Kristian Fredrik som opphavsmannen til den norske reisningen – han ga bare signalet: ”Kielfreden kom ingenlunde uventet over dem [nordmennene]”.⁶⁸ For Sars var Kristian Fredrik et redskap for nordmennene, ikke omvendt.⁶⁹

Han så utviklingen i 1814 som en symbiose mellom indre og ytre krefter, der Kieltraktaten fungerte som utløsende årsak. Det var allikevel den voksende nasjonale selvstendighetsviljen som avgjorde resultatet: frihetsverket ble *fremkalt* av ytre grunner, men det var den indre utviklingen som ga det *fasthet* og *varighet*.⁷⁰ De ytre hendelsene foregrep den indre utviklingen, selvstendigheten ville altså kommet før eller senere.⁷¹ Slik sett peker Sars’

---

⁶⁵ Dahl 1992: 127ff

⁶⁶ Sars 1912d: 431

⁶⁷ Sars 1912d: 541

⁶⁸ Sars 1912c: 599f

⁶⁹ Sars 1912c: 612

⁷⁰ Sars 1912d: 431

⁷¹ Sars 1912d: 541; Sars 1912a: 307

historie forbi 1814, til den samtidige politiske og kulturelle kampen som kuliminerte i 1905. Sars la aldri skul på sitt politiske engasjement og historieskrivningens rolle i dette. Han var en sentral ideolog i Venstrebevegelsen, og hans arbeider ble brukt til å underbygge Venstres prosjekt for demokratisering, parlamentarisme og unionsbrudd.⁷² Ifølge Narve Fulsås var det helt selvsagt for Sars at historieskrivningens oppgave var å tjene som rettesnor for politisk handling: ”Sars ville bruke historie til å *skape* historie”.⁷³ Venstres maktovertakelse og den stadig større oppslutningen om deres nasjonale prosjekt styrket ikke bare relevansen for Sars’ tolkning, den så også ut til å bekrefte hans historiske program.

Der Sars fremhevet kollektive krefter og utvikling, la hans motdebattant Yngvar Nielsen mer vekt på enkeltpersoner og konsekvenser av stormaktspolitikk. Også Nielsen så på Kieltraktaten som en utløsende årsak, men tilla den større betydning som et direkte startpunkt for den norske reisningen: ”Den blev det historiske Udgangspunkt for alt, hva der videre skede i 1814”.⁷⁴ Ifølge Nielsen sprang ideene om frihet og selvstendighet ut fra en opplyst borger- og embetsstand, der grev Wedel spilte en viktig rolle.⁷⁵ I polemikk mot Sars skrev han at det er en stor misforståelse ”at betragte det 18de aarhundredes bønder som repræsentanter for den gamle, endnu levende aand fra sagatiden”.⁷⁶

Nielsen understreket gjennomgående at tyngdepunktet i hendelsene i 1814 lå i stormaktspolitikken. Særlig spilte stormaktkommissærene en avgjørende rolle i å fastlegge handlingsalternativene frem mot Mossekonvensjonen. Et annet sentralt poeng i Niensens arbeider var å forsvare unionspartiet fra Eidsvoll og påvise at nasjonal selvstendighet også var deres hovedmål.⁷⁷ I verket *Christian Frederik 1813-1814. Hans planer og maal, hans drømme og skuffelser* oppvurderes Kristian Fredriks innsats for den norske selvstendigheten og Nielsen beskriver han som en klok taktiker som ”viste betydelige Evner som Politiker”.⁷⁸

Nielsen var også politisk aktiv, men med motsatt politisk fortegn. Ved siden av å være aktiv taler for Høyre, var han også kong Oscar 2. personlige venn og rådgiver.⁷⁹ De konservative så ikke unionen med Sverige som et hinder for norsk selvhevdelse og utvikling. Michael

---

⁷² *Historisk Indledning* ble for eksempel sent ut til valgkampen i 1882. Se Storsveen 2000

⁷³ Fulsås 2007: 39

⁷⁴ Nielsen 1904: 23

⁷⁵ Nielsen 1904: 5f; Nielsen 1882: 61ff

⁷⁶ Nielsen 1884 sitert i Dahl 1992: 142

⁷⁷ Nielsen 1904: 168f

⁷⁸ Nielsen 1915: 18

⁷⁹ Dahl 1992: 138

Birkeland uttalte det slik: ”Den som arbeider for Splittelsen, arbeider for Fortabelsen”.⁸⁰

De norske historikernes tolkning av 1814 ble koblet til den politiske situasjonen i samtiden. I Sverige fikk også unionsforholdet innvirkning på historieforskningen, men på en mer direkte måte. De første unionsstridene på slutten av 1850-tallet fremkalte en diskusjon om det statsrettslige forholdet mellom Norge og Sverige innenfor unionen. Evert Vedung har i artikkelen *Lydrikesläran och jämlikhetsteorin* redegjort for de to oppfatningene. Ifølge jämlikhetsteorien hadde Norge og Sverige gått inn i unionen som likestilte parter. Lydrikeslären postulerte derimot at Norge var blitt underordnet Sverige i 1814.⁸¹

I 1863 leverte juristen Herman Ludig Rydin et forsvar for jämlikhetsteorien etter en stor og opphetet debatt i svenske aviser.⁸² I *Föreningen emellan Sverige och Norge* argumenterte han for at Kieltraktaten verken grunnga foreningen, bestemte dens form, eller hadde forpliktet nordmennene til å etterfølge traktatens bestemmelser.⁸³ Den regulerte forholdet til Danmark og resten av Europa, men ikke mellom de to blivende unionspartnerne: ”en traktat emellan Sverige och Danmark var ej rätta stället för upptagande af bestämmelser om blifvande rättsförhållande emellan Sverige och Norge”.⁸⁴

Lydrikeslären hadde lenge vært fremholdt av svenske konservative, men fikk først sitt samlede manifest av politikeren og historikeren Oscar Alin da han på selve 75-årsdagen for grunnloven, 17. mai 1889, utga *Den Svensk-Norska Unionen*.⁸⁵ Her konkluderte han med at unionens rettslige grunnlag var Kieltraktaten, med den konsekvensen at en forpliktende forening hadde eksistert allerede fra 14.januar.⁸⁶ I følge Alin var grunnlovrevideringen den 4. november bare en nærmere bestemmelse av unionsforholdet mellom landene, som da fikk form av en *personalunion*. Kieltraktatens 4. paragraf var et annet stridstema. Endringen fra ”Konungariket Sverige” til ”Hans Majestet Konungen av Sverige” innebar ifølge Alin ingen forskjell, og var kun av estetisk og stilistisk art: Norge var fortsatt underlagt Sveriges som et lydrike, da kongen av Sverige var synonymt med *staten* Sverige.⁸⁷

”Medan Rydins vetenskapliga arbete om unionen 1863 bebådade försoning med Norge, var

---

⁸⁰ Birkeland, sitert i Fulsås 2007: 40

⁸¹ Vedung 1974: 246f

⁸² Elvander 1961: 372ff

⁸³ Rydin 1863: 35

⁸⁴ Rydin 1863: 41

⁸⁵ Alins tolkning ble støttet av blant andre Otto Varenius, Ernst Trygger og Nils Edén. Se Vedung 1974

⁸⁶ Vedung 1974: 253

⁸⁷ Alin 1889: 11ff; 34

Alins bok 1889 en signal till skärpt strid” skriver Nils Elvander.⁸⁸ De to tolkningene hadde klare politiske konsekvenser. Lydrikeslærens implikasjon var at verken parlamentarisme eller unionsoppløsning kunne gjennomføres fra norsk side. Lydrikeslæren fikk gjennomslag i 1890-åra som en del av de konservative nasjonalistenes unionspolitikk. Alin ble i 1889 selv riksdagsrepresentant, og hans tolkning ble ”et utmerket våpen i de ultrakonservatives hånd”.⁸⁹ Ettersom mer moderate krefter vant frem ble også lydrikeslæren svekket. I 1895 slo Alins historiker- og riksdagskollega Hans Forssell tilbake mot lydrikeslæren. Han hadde tidligere skrevet et stykke i *Läsebok för folkskolan* hvor han var uttrykkelig positiv til unionen.⁹⁰ I følge Forssell fastslo Kieltraktaten et subordinasjonsforhold mellom det norske folk og den svenske kongen (som mellom alle andre folk og konger), men et koordinasjonsforhold mellom de to rikene.⁹¹ Etter århundreskiftet var denne tolkningen dominerende i Sverige.⁹²

Historieforskningen i denne perioden har klare tilknytninger til politiske og nasjonalistiske standpunkter. Disse har virket forsterkende på hverandre. Hvordan har så dette påvirket lærebøkene? Ettersom debatten ble skjerpet og mer polemisk frem mot unionsoppløsningen vil jeg tro at lærebøkene tok stadig klarere side i disse spørsmålene. For de norske lærebøkene del gjelder det særlig spørsmålet om indre eller ytre krefter og Kristian Fredriks rolle i reisningen. Ellers tror jeg alle de norske lærebøkene så Norge som en likestilt part i unionen. Hvorvidt de svenske lærebøkene sympatiserte med Norges sak eller argumenterte for svensk overhøyhet er usikkert, da historieforskningen ga uttrykk for begge tolkningene.

Lærebøkene

Historieundervisningen i Norge og Danmark var altså direkte knyttet til leseundervisningen og lesebøkene i begynnelsen av denne perioden. I Sverige var historie mer som et selvstendig fag å regne, men få fikk undervisning i dette. Ved siden av historielærebøkene vil jeg derfor også analysere tre lesebøker, en fra hvert land. De utvalgte lesebøkene er forholdsvis like, både med tanke på tilkomsthistorie og innhold. De ble alle utgitt på bakgrunn av et statlig initiativ, og dekket et stort sjanger- og fagspekter. Ettersom historiefaget fikk stadig større plass i skolen ble også de rene historielærebøkene mer utbredt. Fra omkring 1880 var det først og fremst gjennom disse at den historiske kunnskapen ble formidlet.

---

⁸⁸ Elvander 1961: 378

⁸⁹ Terjesen 2001: 79

⁹⁰ Se side 32

⁹¹ Forssell 1895: 3

⁹² Vedung 1974: 247

Norske lese- og lærebøker

P.A. Jensen

Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet, 1863

Med den nye skoleloven av 1860 meldte behovet seg for en ny lesebok. Frem til da hadde Grøgaards *Læsebog for Børn* fra 1816 vært den dominerende leseboka i allmueskolen, men det historiske stoffet i denne var først og fremst bibelhistorie. Dette var et av punktene som folkeopplysningsbevegelsen hadde kritisert. De ønsket en dreining av undervisningen mot et større borgelig og profant innhold. Ole Vig skrev i 1853 i tidsskriftet *Den norske folkeskole* at

”Jeg siger derfor atter og atter, at almueskolen blir ikke hva den bør: en folkelig Dannelsesanstalt (en rigtig Folkeskole) saalænge ikke Historien baade optages blandt dens Undervisningsfag og tillige der gjøres til en Hovedsag”⁹³

Nå ble ikke historie til hovedsaken i undervisningen etter 1860-loven, men den fikk i alle fall større plass. I følge Reidar Myhre økte andelen elever som fikk historieundervisning fra 5 til 46 prosent mellom 1853 og 1885.⁹⁴ Under stortingsbehandlingen av loven ble det bevilget 4000 spesiedaler til utarbeidelse av en ny lesebok. Resultatet av dette ble P.A. Jensens *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet* som utkom i 1863.⁹⁵

Det er tre stykker i leseboken som er relevante. To av dem, ”Norge og Danmark skilles ad” og ”Kristian Fredrik”, er skrevet av Siegwart Petersen og omhandler tiden frem til 17. mai. Fem år tidligere hadde Petersen utgitt en egen historielærebok. Denne blir behandlet nedenfor. Stykkene i Jensens lesebok er kortversjoner av det Petersen presenterer i denne, jeg vil derfor bare gjøre en kort oppsummering her. I det første stykket fortelles det om hvordan Norge og Danmark ble splittet av utenrikspolitiske hendelser: Napoleons revolusjon, engelskmennenes angrep på København og Karl Johan som tvang Fredrik 6. til å oppgi Norge. Noe indre norsk ønske om å skilles med Danmark forut Kielfreden nevnes ikke.⁹⁶ I stykket om Kristian Fredrik følges hendelsene fra 14. januar til 17. mai. Prinsen er en forholdsvis aktiv karakter, ”han søgte at faa Nordmændene til at sætte sig mod Svenskerne”, men det er først og fremst nordmennene selv som driver utviklingen fremover.⁹⁷

Stykket slutter med at grunnloven blir vedtatt, og sier derfor ingen ting om det videre

---

⁹³ Sitert i Lorentzen 1988: 18

⁹⁴ Myhre 1982: 47f

⁹⁵ Analysen tar utgangspunkt i andre utgave fra 1865

⁹⁶ Jensen 1865, del 2: 77

⁹⁷ Jensen 1865, del 2: 78

forholdet til Sverige. Det er verdt å merke seg at selv om det ikke gjøres noen direkte vurderinger av bruddet med Danmark, etterfølges de to stykkene med sangen *Norsk Bjarkemaal*, hvor det blant annet heter at ”Oldtidens dyreste Ed er vunden / Brudt er Aarhudreders Magt [...] Efter de tunge, de mørkeste Dage / Stiger dog Morgen engang”.⁹⁸

Det tredje stykket, ”De skandinaviske Rigers Deltagelse i Revolutionskrigen” er skrevet av Ludvig Kristensen Daa, professor i historie fra 1866. Daa hadde skandinaviske sympatier, men var som mange andre nordmenn reservert ovenfor den politiske skandinavismen. ”For ham var skandinavismen et kulturelt prosjekt og nordisk selvhevdelse et vern mot nasjonalt forfall” skriver Odd Arvid Storsveen om Daas forening av nasjonalisme og skandinavisme.⁹⁹

Daas stykke åpner med den utenrikspolitiske historien forut 1814 med vekt på Napoleonskrigene og konsekvensene av disse. En slik konsekvens var hungersnød i Norge. ”Nogle Nordmænd begynte derfor i denne Trængsels Tid at tro, at det maatte være fordelagtigere for Norge at have fælles Konge med Sverige”, sier Daa, men følger ikke denne påstanden videre.¹⁰⁰ Fortellingen fokuseres på forholdet mellom Norge, Danmark og Sverige, personifisert gjennom Kristian Fredrik, Fredrik 6. og Karl Johan. Ingen andre enkeltpersoner blir nevnt. Kielfreden, Riksforsamlingen, grunnloven, 17.mai og kongevalget blir kort og uten vurderinger gjort rede for. Men Norges nye konge erfarte at ”alle Europas mægtige Stater ubønhørligen stode paa, at deres Løfte om Norges og Sveriges Forening skulde opfyldes”.¹⁰¹ Etter en 14 dagers ”Skinkrig” frasa Kristian Fredrik seg regjeringen, og et storting kom sammen som vedtok at Norge skulle forenes med Sverige ”som et selvstændigt Rige”.¹⁰²

Siegwart Petersen

Norges historie, læse- og lærebog for almue- og borgerskoler, 1858

Dette er den første rene historieboken som fikk en betydelig utbredelse i Norge. Den ble utgitt første gang i 1858, og fikk et langt liv gjennom tolv utgaver og trolig mer enn 130000 eksemplarer.¹⁰³ Etter forfatterens død i 1878 ble boken utgitt av professor Gustav Storm frem til 1892. Ifølge Svein Frigaard var dette den mest brukte historielæreboken i tidsrommet 1891-1910.¹⁰⁴ Trolig har den også tidligere vært dominerende i de skolene som brukte egne

---

⁹⁸ Jensen 1865, del 2: 79

⁹⁹ NBL

¹⁰⁰ Jensen 1865, del 3: 192

¹⁰¹ Jensen 1865, del 3: 192

¹⁰² Jensen 1865, del 3: 192

¹⁰³ Norsk biografisk leksikon oppgir 123000 eksemplarer, men dette står trykt på tittelarket til tiende utgave. Det samlede opplaget var derfor trolig over 130000.

¹⁰⁴ Frigaard 1995: 31 ff

historielærebøker. Petersen tok filologisk embetseksamen i 1853 og arbeidet senere som historie- og geografilærer. Han var i en periode assistent ved riksarkivet, og ble senere redaktør for Rigestidende og Christiania Intelligenssedler.¹⁰⁵

I læreboken er hendelsene i 1814 viet en egen del på syv sider mellom kapitler som ellers følger den kronologiske kongerekken. Petersen kommer imidlertid med en sentral opplysning i det foregående kapittelet når han skriver om krigen mellom Danmark-Norge og England:

”Men Nordmændene, som under den almindelige Velstand og under den lange fred i det forrige Aarhundrede ikke tilfulde havde indseet det Urimelige i en Forening mellem Norge og Danmark, havde nu under Krigen faaet Erfaring for, at Sverige var Norges naturlige Bundsforvandte, og flere fædrelandssindede Mænd indsaa allerede da, at en Forening mellem Norge og Sverige var Fædrelandets Frelse”.¹⁰⁶

Selv om det de ”fædrelandssindede Mænd” som fremførte dette argumentet, kommer ikke Petersen med noe motargument eller presenterer andre syn på saken. Det synes derfor som at også Petersen selv så positivt på unionen med Sverige. Ifølge Svein Lorentzen, som har undersøkt hele boken, la Petersen liten vekt på at det var Sverige som gjennomgående hadde vært fienden i mange av lærebokens fortellinger om tidligere konflikter mellom landene.¹⁰⁷

Etter å ha fortalt om Kielfreden kommer Petersen inn på forholdene i Norge. Her presenteres Kristian Fredrik, som straks ønsket å selv bli konge og derfor ”opmuntrede Nordmændene til at modsætte sig Svenskerne”.¹⁰⁸ På sin reise møtte han folk som ba om ”Bly og Krudt” og fant ut ”at det var Folkets Ønske at forsvare Norges Selvstændighed”.¹⁰⁹ Sitatbruken er hyppig hos Petersen. En rekke personer får ytre seg, og mange av sitatene har blitt klassikere i lærebokslitteraturen. Mest minneverdig er kanskje bondekongen ved Kringen som løfter en lykt opp mot prinsens ansikt og etter å ha betraktet han nøye sier ”det er vakkert Kjød og Blod i dig; men for veik ser du ut til at blive Norges Frelsermand”.¹¹⁰ Et annet sitat, som lyser av nasjonal patos og samtidig underbygger Kristian Fredriks aktive rolle i reisningen, er et utdrag fra hans tale til Trondheimsborgerne: ”med Hendrykkelse har jeg gjennomreist eders Land, og dette herlige Land skulde Svensken erobre? det skal i Evighed ikke ske”.¹¹¹

Selv om Petersen krydrer sin fortelling med disse sitatene er han likevel grundig og saklig. Vi får høre om alt fra Eidsvollmøtet 16. februar, Sverderups overtalelse av prinsen,

---

¹⁰⁵ NBL

¹⁰⁶ Petersen 1858: 171f

¹⁰⁷ Lorentzen 2003: 37

¹⁰⁸ Petersen 1858: 173

¹⁰⁹ Petersen 1858: 174

¹¹⁰ Petersen 1858: 174

¹¹¹ Petersen 1858:

Eidsvollbygningens inventar og møbler, tolv av Eidsvollmennes fødselsår, dødsår og senere yrke, grunnlovens viktigste bestemmelser, forhandlingene mellom stortinget og svenskene på høsten og frem til Riksakten neste år.

Beskrivelsen av krigen mellom Norge og Sverige er kort. Petersen legger mest vekt på forhandlinger. Han fremhever at ”Karl Johan i sin Konges navn, uden at nævne Kielerfreden, lovede at anerkjende Grundloven af 17 Mai, hvis Norge vilde indgaa paa Forening med Sverige.”¹¹² Det er viktig for Petersen å få frem at grunnloven ble beholdt selv om man inngikk i union med svenskene: ”Den svenske Konge forpligtede sig til at anerkjende den af Rigsforsamlingen paa Eidsvold antagne Grundlov”.¹¹³ Dermed blir heller ikke nordmennesenes forsvar for selvstendighet en motsetning til det å gå inn i union med Sverige. Nordmennene lyktes i å nå sitt mål. Selv om Kristian Fredrik fremstilles som en sentral og nærmest nødvendig karakter i begynnelsen av året, er Petersen mer kritisk til hans ferdigheter under krigen: ”Kristian Fredrik var en daarlig Feldtherre”.¹¹⁴

En del endringer ble gjort i de senere utgavene. Desto senere, desto mindre stoff med nasjonale undertoner. I siste utgave som Petersen selv utga, 8. utgave 1878, er stoffet om prinsens reise til Trondheim kortet ned. Blant annet er det overnevnte sitatet fra prinsens tale fjernet. Det er også lagt til en rekke nye biografiske opplysninger om Karl Johan, hvor det blir lagt vekt på at han var en god hærfører og at han tidlig hadde utmerket seg i sin militære karriere.¹¹⁵ De nasjonale undertonene i fremstillingen ble etter hvert erstattet med unionelle undertoner. Utviklingen fortsatte i Gustav Storms utgaver av læreboken. Storm var historieprofessor med et utpreget blikk for kritisk vitenskap og metode. Han var venstremann, men det skal ifølge Ottar Dahl ”godt gjøres å finne noen spor av det i hans forskning”.¹¹⁶ Et sentralt mål for Storm var å ”oppløse falske tradisjonsdannelser”, og dette forklarer hvorfor mange av anekdotene som preget Petersens utgaver er utelatt.¹¹⁷ Storm nevner stormaktens sendemenn og deres forhandlinger med Kristian Fredrik, noe Petersen aldri tok opp i sine utgaver.¹¹⁸ Storms utgaver skiller seg videre fra Petersens ved at en rekke illustrasjoner er satt inn, av blant annet Eidsvollbygningen, Wedel, Sverderup, Falsen og Wergeland.

---

¹¹² Petersen 1858: 178 uthevet med sperret tegnsetting i originalteksten

¹¹³ Petersen 1858: 178 uthevet med sperret tegnsetting i originalteksten

¹¹⁴ Petersen 1858: 178

¹¹⁵ Petersen 1878: 171

¹¹⁶ Dahl 1992: 196

¹¹⁷ Dahl 1992: 196

¹¹⁸ Petersen og Storm 1885: 123 f

Ole Jensen

Norges historie i fortællinger for almueskolen og hjemmet, 1885

Jensens lærebok ble utgitt første gang i 1885 og ble en av de store lærebøkene etter århundreskiftet. Da 22. og siste utgave kom i 1932 hadde den blitt trykket i 425.000 eksemplarer.¹¹⁹ Jensen var lærer ved Kristiania allmueskole, og la stor vekt på de pedagogiske sidene ved læreboken. ”Hovedtanken med dette lille arbeide [...] er at skaffe børnene en mindre og letlæst lærebog”.¹²⁰ Jensen ble sterkt kritisert for å ta større hensyn til elevene og folkeskolens behov enn å følge den vitenskapelige historieforskertradisjonen, men nettopp dette kan kanskje forklare den gode mottakelsen den fikk.¹²¹ Det akademiske språket var blitt erstattet med en lettfattelig og engasjerende framstillingsform.

Jensen bruker til sammen åtte av bokens 96 sider på å fortelle om 1814. Forsiden er illustrert med Eidsvollbygningen. Fortellingen åpner med en henvisning til franske revolusjonen ”som bidrog til Norges adskillelse fra Danmark”.¹²² Fra denne utenrikspolitiske synsvinkelen flytter Jensen blikket mot Norge. Til tross for ”syv tunge aar” frem mot 1814, preget av matmangel og svenske herjinger grensebygdene, fantes det også lyspunkter.¹²³ Stadig flere embetsmenn var norske, folketallet økte, og handel og sjøfart blomstret. Folket tok til ”at vaagne og røre paa sig”.¹²⁴ Her aner vi det samme evolusjonistiske historiesynet som hos Sars.

Det finnes også flere paralleller til Sars i Jensens fremstilling. Mens Petersen og Daa la stor vekt på Kristian Fredriks innsats, spiller han liten rolle hos Jensen. Først etter de norske motreaksjonene mot Kielfreden er presentert blir han introdusert. Det var nordmennene som selv satte seg opp mot Kielfreden. Dermed etableres et bilde av nordmennene som våknet opp og på egenhånd motsatte seg stormaktenes planer, og den videre historien befester dette.

I beskrivelsen av grunnlovarbeidet fremhever Jensen begge partiers enighet om at grunnloven var det viktigste. Ved å unngå unionspartiets, han kaller dem ”det andet parti”, argumenter om en norsk-svensk union styrkes forestillingen om et samlet norsk folk på veien mot selvstendighet. Her er Jensen mer på linje med Yngvar Nielsen, som søkte å bevise at også unionspartiets hovedmål var nasjonal selvstendighet. Ved å gjengi Kristian Fredriks ord fra 19.mai, ”Solen smiler til os i dag!”, forsterkes inntrykket av en lykkelig solskinnshistorie.

---

¹¹⁹ Norsk Bokfortegnelse

¹²⁰ Jensen 1885: i

¹²¹ Kritikken mot og debatten rundt boken er grundig behandlet i Frigaard 1995: 46 ff

¹²² Jensen 1885: 84

¹²³ Jensen 1885: 85

¹²⁴ Jensen 1885: 86

Av de norske lærebøkene i denne perioden legger Jensen størst vekt på krigen. Til tross for mangel på klær, våpen og mat ”kjæmpede nordmændene med mod og tapperhed og vandt flere slag. Soldaterne brændte af kamplyst”.¹²⁵ Svenskene var ”svært udmattet og trengte godt til fred”, og Karl Johan derfor tilbød nordmennene å få beholde grunnloven.¹²⁶ Grunnloven, og dermed frihet og selvstendighet, ble reddet av tapre nordmenn som sto imot svenskene.

Fokuset i Jensens fortelling er på det norske folket. Det er de som er hovedaktører, og som vi følger fra de begynte å ”vaagne og røre på sig”. Til tross for at unionen i utgangspunktet ikke var ønsket har historien en lykkelig slutt, det viktigste ble sikret. Fortellingens evolusjonistiske karakter er tydelig. Den peker hele tiden fremover mot et klart definert mål og ender ikke før dette er nådd. Dermed legitimerte fortellingen kamp for uavhengighet. Nasjonalt selvstyre var det høyeste ideal som alle sluttet opp om og kjempet for, fra bøndene ved Kringen som ba om ”krudt og bly” for å ”vove liv og blod for fædrelandet”, Sverderup som overtalte prinsen, Eidsvollmennene som var ”enige og tro, til Dovre falder”, soldatene som ”brændte af kamplyst”, til Stortinget som forhandlet med svenskene.¹²⁷

Svenske lese- og lærebøker

Läsebok för folkskolan, 1868

Initiativet til leseboken ble tatt med begrunnelsen at så fort barna hadde lært seg å lese var det bare det nye testamentet de hadde tilgang på.¹²⁸ Da historieprofessor Fredrik F. Carlson ble ekklesiastikminister (utdanningsminister) i 1863 tok han på seg denne oppgaven, og fem år senere gikk *Läsebok för folkskolan* i trykken. Et titalls personer var involvert i arbeidet, men Carlson hadde den overordede kontrollen.¹²⁹ En av hans medhjelpere var den senere historikeren og riksdagsrepresentant Hans Forssell, som i tillegg til redaksjonsarbeid også skrev stykket ”Föreningen med Norge”, det eneste i leseboken som omhandler 1814. Hendelsene i 1814, og særlig tolkningene av disse, ble etter hvert et sentralt tema i Forssells historiske forfatterskap, og han deltok senere i lydrike/jämlikhet-debatten hvor han forsvarte synet på Norge som likestilt i unionen.¹³⁰

---

¹²⁵ Jensen 1885: 91

¹²⁶ Jensen 1885: 91

¹²⁷ Jensen 1885: 88 ff

¹²⁸ Isling 1988: 311; Furuland 1979; VIII. Skoleinspektørstillingen ble opprettet i 1861 og hadde direkte kontakt med departementet: ”eklesiastikdepartementets förlängda arm”. Isling 1988: 311

¹²⁹ Boken har imidlertid ingen navngitt redaktør, men i følge Furuland fungerte Carlson i praksis som redaktør

¹³⁰ Se side 26. I 1889 utga han også en ”minnesteckning” om Gustaf af Wetterstedt, den svenske forhandleren i Kiel

Ingen andre barne- og ungdomsbøker ble ”tillnærmevis så betydelsefull” i siste halvdel av 1800-tallet, sier Lars Furuland.¹³¹ Ved et lærerseminar i 1870 ble det sagt at den måtte anses som ”medelpunkten för den undervisning, som åsyftar utveckling i den allmänt medborgerliga bildningen”.¹³² Dette kan forklare hvorfor de rene historiebøkene ikke ble så utbredt selv om fantes på denne tiden. Leseboken tok opp i seg historiefagets oppgaver. Få elever fikk historieundervisning, men nesten alle stiftet bekjentskap med *Läsebok för Folkskolan*.

Det to sider lange stykket ”Föreningen med Norge” innledes på følgende måte: ”Naturen sjelf har sammanfogat Sveriges land med Norges, så at hon synes hafva menat, att deras folk skulle hålla tillhopa med hvarandra”.¹³³ Deretter viser Forssell hvordan de to landene, ”som bort vara vänner”, gjennom tidene har kommet til å skade hverandre.¹³⁴ ”Men det var annorlunda menadt med de båda folken” sier han, før den egentlige historien om hva som hendte i 1814 begynner. Den første hendelsen det fortelles om er Kielfreden, men denne nevnes ikke med navn. Karl Johan tvang den danske kongen til å avstå fra sitt ”herravälde öfver Norges rike”, og en ”broderlig förening med grannlandet bortom fjellen” ble dermed muliggjort.¹³⁵ Forssell har en utvetydig positiv innstilling til unionen. Dette kommer godt til syne gjennom hvordan han kategoriserer Danmark-Norge og Sverige-Norge som to vidt forskjellige unioner, respektivt herrevelde og broderlig forening.

Verken Napoleonskrigene, flåteranet eller avtaler mellom Sverige og de allierte nevnes som bakteppe for hvorfor en svensk-norsk forening ble inngått. Det er først og fremst de politiske og militære fordelene som trekkes frem. Nordmennes misnøye med Kielfreden og uvilje til å inngå union med Sverige kommer ikke til uttrykk. For eksempel skriver Forssell om krigen i juli og august at ”en Svensk här sammandrogs vid Norges gränser och belägrade Fredriksstad, under det att fredliga underhandlingar tillika öppnades”.¹³⁶ Forssells fortelling har en lykkelig slutt for begge landene: Sverige fikk ”en skönare framtid”, Norge fikk sin grunnlov, og med ”samfälda krafter och enig håg” beredte de seg på ”gemensam säkerhet ock förkofran”.¹³⁷

---

¹³¹ Furuland 1979: I

¹³² Protokollen fra seminarrektorsmøtet 1870, § 9, gjengitt i Isling 1988: 314

¹³³ *Läsebok för Folkskolan* 1979: 384

¹³⁴ *Läsebok för Folkskolan* 1979: 384

¹³⁵ *Läsebok för Folkskolan* 1979: 385

¹³⁶ *Läsebok för Folkskolan* 1979: 385

¹³⁷ *Läsebok för Folkskolan* 1979: 385f ”Förkofran” betyr utvikling

Clas Theodor Odhner

Lärobok i fäderneslandets historia, samt grunddragen af Norges och Danmarks historia för skolans lägre klasser, 1870

Lärobok i fäderneslandets historia, under författarens ledning bearbetat för folkskolan, 1873

Slutten av denne perioden var dominert av Odhners lærebøker. Jeg har valgt å undersøke to av hans lærebøker, da de begge nådde stor utbredelse. Odhners bøker kom i en rekke forskjellige utgaver: forkortede, forøkede, til ulike skoleslag, og til ulike kunnskapsnivåer. Det er derfor vanskelig å si noe om hvor utbredt hver enkelt versjon eller utgave var. Det utvalget jeg har gjort må likevel sies å dekke en stor del av Odhners produksjon, da førstnevnte bok kom i 16 utgaver mellom 1870 og 1900 og den andre i 23 utgaver mellom 1873 og 1941.¹³⁸ Den siste boken skiller seg imidlertid fra den første ved at den fra 1907 ble revidert av K.G. Westman.

Odhners forfatterskap var forankret i den vitenskapelige universitetstradisjonen, og fra 1871 til 1887 var professor i historie ved Lund. Odhner var aktiv skandinavist og sentral i *Nordiska Nationalförening*, grunnlagt i 1865 med mål om å ”förbereda de tre rikenas förening till en konstitutionell förbundsstat”.¹³⁹ Odhners lærebøker er blant de mest omfattende fra denne perioden, med sine 174 og 120 sider. Bøkene er såpass like at jeg ikke ser noen grunn til å skille mellom de i analysen. Fotnotene vil imidlertid angi hvilken bok det henvises til.

Odhner begynner sin fortelling med å etablere et fiendebilde mellom Karl Johan og Napoleon. Den franske keiseren behandlet Sverige ”på det mest kränkande sätt” og Karl Johan svarte ”Handskan är kastad, jag skall upptaga den!”.¹⁴⁰ Kjølfreden beskrives kort og det understrekes at Norge ble avstått til Sverige. Karl Johan fremstilles som en handlekraftig karakter, men ønsket om å erobre Norge var ikke hans påfunn. Det var snarere en logisk følge av tidligere hendelser: Da Sverige mistet Finland i 1809 ble det inneklemt mellom Russland og Danmark-Norge, og ”det enda medlet att åter betrygga Sveriges ställning låg i en förening med Norge”.¹⁴¹ Unionen mellom Norge og Sverige blir dermed legitimert gjennom et svensk krav om sikkerhet, slik som hos Forssell.

Nordmennene ”nektade” imidlertid å godkjenne freden, de ”wille sjelfwe bestämma öfwer sitt

---

¹³⁸ Når det gjelder *Lärobok i fäderneslandets historia, under författarens ledning bearbetat för folkskolan* har jeg tatt utgangspunkt i en svensk/finsk parallellutgave fra 1877. Denne skal være identisk med 1873-utgaven

¹³⁹ SBL; Høyland Mork 2005: 51

¹⁴⁰ Odhner 1870: 152f

¹⁴¹ Odhner 1870: 154

öde; de walde en egen konung och förklarade Norge för ett sjelfständigt konungarike”.¹⁴² Grunnloven og Kristian Fredrik er nevnt i alle utgaver utenom førsteutgaven av *Lärobok ... bearbetat för folkskolan*. Odhners gir ingen beskrivelse av selve krigen, men skriver at ”Norrmenne saknade krafter att försvara sin nyvunna sjelfständighet emot en sådan fältherre som Karl Johan i spetsen för de stridsvane Svenskarne”.¹⁴³ Karl Johan tilbød nordmennene imidlertid ”fördelaktiga wilkor”, slik at de ”fick behålla sin sjelfständighet”.¹⁴⁴ Grunnlovrevisjon, kongevalg og riksakten nevnes.¹⁴⁵ Odhner så på Norge som likestilt med Sverige: ”Genom Karl Johans högsinhet och sin egen fasthet blef Norge 1814 åter upphöjdt bland de sjelfständiga staternas antal och förenad med Sverige såsom ett jämbördigt rike”.¹⁴⁶

Som vi har sett ble Norges forening med Sverige begrunnet gjennom svenske sikkerhetskrav. Senere i læreboken får vi vite at ”Sverige har aldrig varit i åtnjutande af ett så långvarigt fredslugn som det, hwilket tog sin början med 1814”.¹⁴⁷ Ved siden av ”Karl Johans försigtiga statskonst” skyldtes dette foreningen med Norge.¹⁴⁸ Her er det nærliggende å tenke, selv om det ikke blir uttrykt eksplisitt, at en fortsatt union vil være en garantist for rikenes fred og sikkerhet også i fremtiden. Dette ville være i tråd med Odhners skandinaviske sympatier, selv om Danmark mangler i dette bildet. Odhners fortelling om 1814 var dermed konserverende. Samtidens politiske organisering, unionen mellom Norge og Sverige, ble begrunnet og legitimert gjennom fortellingen, med den følgen at den burde bestå også i fremtiden.

Danske lese- og lærebøker

Peder Hjort

Den Danske Børneven, en Læsebog for Borger- og Almue-skoler, 1839

Hjorts *Børnevennen* var et bestillingsarbeid fra Gyldendals sjef, men den fikk statlig støtte og den første utgaven ble overrekket personlig fra Hjort til kong Fredrik 6.¹⁴⁹ Dette har trolig satt sitt preg på hvordan Hjort har omtalt hendelsene i 1814. At den, ifølge Palle Lauring, var ”en af den danske skolebogs-verdens store klassikere” og at den danske skole ”næppe nogensinde

---

¹⁴² Odhner 1877: 172

¹⁴³ Odhner 1870: 154

¹⁴⁴ Odhner 1877: 172

¹⁴⁵ Odhner 1870: 155; Odhner 1877: 172ff

¹⁴⁶ Odhner 1870: 157

¹⁴⁷ Odhner 1877: 178; Odhner 1870: 160

¹⁴⁸ Odhner 1870: 160

¹⁴⁹ Lauring 1970: 41

[har] fået en bedre forberedt, mer gennemarbejdet og mer betydelig bog” gjør det vanskelig å komme utenom den.¹⁵⁰ Jeg velger derfor å undersøke syvende utgave fra 1858, både for å få avstand til forholdet mellom Hjort og Fredrik 6. og for at den skal ligge nærmere de to andre lesebøkene jeg har presentert ovenfor.

Det er ikke et eget stykke om 1814 i leseboken, men beskrivelsen av hendelsene er plassert under kapittelet ”Vor tid” hvor det opptar omtrent en side. Kapitlet innledes med en hyllest av ”gamle Danmarks faderlige Konge” Fredrik 6.s gjerninger for fedrelandet.¹⁵¹ Hjort kommer etter hvert inn på Napoleonskrigene, og fremhever hvordan Danmark ble dratt med i disse mot deres vilje. Keiser Aleksander hadde lovet å arbeide for en erstatning til Danmark for flåteranet. Det viste seg imidlertid at han inngikk en avtale med Sverige, som man ”allermest have troet”, der han lovet dem Norge som belønning for å delta i krigen mot Napoleon.¹⁵² Det sies ikke eksplisitt, men det er rimelig å tolke det som at Danmark ble sviktet.

En ”overlegen” hær angrep Danmark, og kongen ”maatte naturligviis give efter for det øvrige Europas truende Overmagt”.¹⁵³ Hjort skriver at Norge ble avstått til Sverige og at Danmark fikk Pommern og Rügen som erstatning, men kommer ikke nærmere inn på fredsvilkårene. Den videre historien sies det heller ingen ting om, men han vurderer den nye unionen som bedre for Norges del:

”Norge blev iøvrigt aldeles ikke saaledes forenet med Sverrig, som det havde været forenet med Danmark; det blev et for sig bestaaende selvstændigt Kongerige, hvori Folket selv fik den største Deel i Regjeringen, og det har intet andet med Sverrig at gjøre, end at begge riger have en fælles Konge”

Hjort avslutter med å si at dette var en ”stor Lykke for Norge”, og man kan takke prins Kristian Fredrik som da var stattholder.¹⁵⁴ Hva prinsen faktisk gjorde, eller hva som hendte på Eidsvoll, i Moss eller i Kristiania nevnes ikke.

Niels Christian Rom

Fædrelandshistorie for borger og almueskolen, 1875

Ny fædrelandshistorie for borger og almueskolen, 1896

Roms historiebok utkom første gang i 1875, og i 1906 hadde den kommet i hele 49 utgaver.¹⁵⁵

---

¹⁵⁰ Lauring 1970: 41f

¹⁵¹ Hjort 1858: 518

¹⁵² Hjort 1858: 520

¹⁵³ Hjort 1858: 520

¹⁵⁴ Hjort 1858: 520

¹⁵⁵ Det har ikke lyktes å skaffe førsteutgaven, og analysen tar utgangspunkt i tredje utgave fra 1878

I følge forordet var den da trykt i 255000 eksemplarer og tatt i bruk i 15-1600 skoler. I 1896 kom en ”ny” utgave av læreboken, men denne kom bare i fire utgaver frem til 1905. Rom var utdannet lærer, og arbeidet som dette fram til 1875 da han startet sitt eget bokforlag. Her ga han ut lærebøker i en rekke fag, noen ganger under sitt eget navn selv om de var skrevet av andre.¹⁵⁶ Dette gjelder mest sannsynlig også de to historiebøkene som blir analysert her. I de siste utgavene av *Fædrelandshistorie for borger og almueskolen*, som da ble utgitt på et annet forlag, dukket navnet V. Klaussen opp på forsiden.¹⁵⁷

Omtalen av hendelsene i 1814 er knapp. Vi får vite at Fredrik 6. inngikk forbund med Napoleon som en følge av det engelske flåteranet. Når Napoleon ble slått i Leipzig ”blev dette til Ulykke ogsaa for Frankrigs Forbundsfælle Danmark, som ved Freden i Kiel (1814) matte afstaa Norge til Sverige”¹⁵⁸ Rom omtaler senere Kielfreden som ”den ulykkelige Fredsslutning”, men gir ingen ansvaret for at det gikk slik.¹⁵⁹ Avståelsen av Norge virker først og fremst som en uheldig, og nærmest tilfeldig, ulykke som ble utløst av Napoleons nederlag.

Kapitlet ”Norge og Sverige efter begge Landes Forening (1814)” åpner med følgende utsagn: ”Norge havde i flere Aarhundreder været en Provins af Danmark og skulde i Følge Bestemmelserne i Kielerfreden ogsaa som en Provins afstaa til Sverige”.¹⁶⁰ Utsagnet kan tolkes dit hen at Norge også skulle bli en provins under Sverige. Ifølge Rom ville Norge kun gå med på dette som ”et selvstændigt Rige” med en ”egen selvstændig Forfatning”.¹⁶¹ Han avslutter med å si at ”Karl Johan maatte indvillige heri, og Sveriges og Norges Forening under én Konge kom derefter i Stand”.¹⁶² En plausibel tolkning av dette må da bli at Norge *ikke* ble en provins selv om Kieltraktaten, ifølge Rom, sa dette. Rom nevner verken Kristian Fredrik, grunnlovsarbeidet, selve grunnloven eller krigen mot svenskene. Teksten står uforandret gjennom alle utgavene, med unntak av at riksforsamlingen på Eidsvoll er nevnt ved navn og at grunnloven blir betegnet som ”fri” i de siste utgavene.¹⁶³

Ny fædrelandshistorie for borger og almueskolen bygger i stor grad på den første boken, men det er tilført en del nye opplysninger. Her er fiendebildene av England og Sverige tydeligere.

---

¹⁵⁶ DBL: 278

¹⁵⁷ Klaussen skal ha utgitt en lærebok i 1874 og det er trolig denne som Rom har trykt opp og utgitt under sitt navn. Det har ikke lyktes å skaffe denne boken eller noen nærmere informasjon om V. Klaussen

¹⁵⁸ Rom 1878: 100

¹⁵⁹ Rom 1878: 100

¹⁶⁰ Rom 1878: 123

¹⁶¹ Rom 1878: 123f

¹⁶² Rom 1878: 124

¹⁶³ Rom 1906: 124

Som en følge av Englands kapringer av handelsskip ”ødelagdes hele Danmarks Velstand”.¹⁶⁴ Det ble en ”haard Nødens Tid, og denne benyttede Sverige til at angribe os for at rive Norge fra Danmark”.¹⁶⁵ Utsagnet om Norges stilling som provins er fjernet. I stedet får vi vite, etter å bli presentert for Kielfreden, at ”forinden havde Kong Frederiks Fætter, Prins *Kristian*, som Statholder i Norge, forgæves søgt at gøre det til et selvstændigt Rige”.¹⁶⁶ At Kristian Fredrik og Fredrik 6. i brevveksling de siste månedene av 1813 hadde diskutert hva de skulle gjøre hvis Sverige skulle forsøke å ta Norge ble påvist av flere historikere, blant annet av danske Carl Th. Sørensen, men ingen historikere har gått så langt som å hevde at Norges selvstendighet var noe Kristian Fredrik arbeidet aktivt for forut Kielfreden.¹⁶⁷

I fjerde og siste utgave av denne boken, fra 1905, var det også et tillegg på de siste sidene om de andre skandinaviske landenes historie. De indre hendelsene i Norge ble mer utførlig behandlet, men ikke alltid like presist. Blant annet skriver Rom anakronistisk at Norge erklærte seg selvstendig ” med sit eget Flag: Dannebrog med et blaat Kors i det hvide” i 1814.¹⁶⁸ Fredrik Meltzers flagg, som er det flagget vi kjenner i dag og som Rom beskriver, kom ikke før i 1821.

Johan Ottosen

Fædrelandshistorie for folkeskolen, 1898

Læreboken kom i ti utgaver frem til 1920. Ottosen tok embetseksamen med historie som hovedfag i 1885, og engasjerte seg senere innenfor historieundervisning, folkeopplysning og skolepolitikk. Han var venstremann, og satt på folketinget for partiet fra 1901 til 1903.¹⁶⁹

Læreboken har en utpreget stormaktpolitisk synsvinkel. Hendelsene i 1814 blir presentert under overskriften ”Norden inndrages i stormaktskrigene” som dekker fire sider. Det gjennomgående hovedtemaet er forholdet til de europeiske stormaktene, der særlig England, ”Overmagten”, fremheves som Danmarks hovedfiende.¹⁷⁰ Innenfor denne rammen bruker Ottosen allikevel litt plass på å beskrive indre norske forhold. Blant annet nevnes mangelen på mat og vanskelighetene med å innføre korn. Nordmennene led nød og lengtet etter fred, og enkelte tenkte at det var best om Norge ble skilt fra Danmark, men de aller fleste fortsatte å

---

¹⁶⁴ Rom 1896: 76

¹⁶⁵ Rom 1896: 77

¹⁶⁶ Rom 1896: 78

¹⁶⁷ Sørensen 1871a: 390ff

¹⁶⁸ Rom 1905: 139

¹⁶⁹ DBL

¹⁷⁰ Ottosen 1898: 91

være kong Fredrik 6. tro.¹⁷¹ Sympati og forståelse til tross, så var dette i seg selv ikke grunnen til at Norge og Danmark ble adskilt. Det først og fremst Karl Johan verk.

I læreboken fremstilles Karl Johan som den som alene ønsket å erobre Norge. Svenskene hadde valgt han med håp om å gjenvinne Finland, men tronfølgeren ”brød sig ikke om Finland. Han vilde heller angribe Danmark for at tage Norge”.¹⁷² Etter at Kielfreden er nevnt, nøktern og kort, kommer Ottosen inn på den norske motstanden. I følge svenskene skulle Norge være en norsk provins, heter det i læreboken. Men dette satt nordmennene seg i mot, vedtok en fri grunnlov og valgte Kristian Fredrik til tronfølger.¹⁷³

Beskrivelsen av krigen er svært nøktern. Ottosen bruker et helt annet ordelag enn for eksempel Ole Jensen, som om han beskriver en helt annen krig. Her finnes ingen kamplyst, snarere tvert imot. ”Det kunde let være kommet til en ny blodig Krig” heter det, men ”efter nogle mindre kamper” ble begge partene enige om et kompromiss.¹⁷⁴ Her var det fornuften som seiret, ikke våpnene. Her oppga man kampene før det gikk for langt, man kjempet ikke til man var ”svært udmattet”.¹⁷⁵ Kapitlet avsluttes med at Ottosen, som alle de andre forfatterne i denne perioden, slår fast at ”Norge beholdt sin frie Grundlov og vedblev at være et selvstændigt Rige, der kun fik samme Konge som Sverige”.¹⁷⁶

Faktaopplysninger dominerer, men til tross for at fremstillingen i utgangspunktet virker balansert er en rekke sentrale punkter forbigått, blant annet opposisjonen på Eidsvoll og stormaktenes sendemenn. Heller ikke Mossekonvensjonen, det overordentlige storting eller 4. november-grunnloven blir nevnt eksplisitt. Historien synes avgjort på den stormaktspolitiske arenaen: ”Medens Danmark-Norge kom i Ulykke ved at gaa imod England, kom Sverige i Ulykke ved at gaa med England imod Russland og Frankrig”.¹⁷⁷

---

¹⁷¹ Ottosen 1898: 92

¹⁷² Ottosen 1898: 92

¹⁷³ Ottosen 1898: 93

¹⁷⁴ Ottosen 1898: 93

¹⁷⁵ Jensen 1885: 91

¹⁷⁶ Ottosen 1898: 93

¹⁷⁷ Ottosen 1898: 92

Oppsummering

Norske krav om mer selvstyre innenfor unionen ble forsterket av Venstres maktovertakelse og de kulminerende unionskonfliktene. Ser vi på de norske lærebøkene finner vi en stadig mer skjerpet tone mot Sverige jo senere de ble utgitt. I P.A. Jensens lesebok er omtalen av Sverige kort, men balansert. Hos Petersen peker bildet i flere retninger. Han viser til at flere mente en forening med Sverige ville være naturlig og bra, men sier også i omtalen av krigen at ”fædrelandskjærlighed besjelede Folket og Hæren” og at de ”kjæmpede med Tapperhed”.¹⁷⁸ Hos Ole Jensen fremtrer Sverige derimot som en klart definert fiende. Hele hans fortelling, fra budet om Kielfreden til 4.november, er bygd opp som en kamp mellom nordmennene og svenskene. Dette er særlig tydelig i behandlingen av krigen mellom Norge og Sverige. Mens Daa i 1863 kalte det en ”skinkrig”, skrev Jensen i 1885 om en krig der soldatene ”brændte af kamplyst”. Det var ikke rom for tvetydighet eller alternativer i Jensens fortelling. Det viktigste lærestykket var at frihet og selvstendighet ble trygget av et norsk folk som sto samlet mot de svenske kravene. Med dette kunne også Jensens fortelling gi kraft til kravet om å tre ut av den norsk-svenske unionen som var sentralt i samtiden.

Året før *Norges historie i fortællinger for almueskolen og hjemmet* ble utgitt hadde Venstre tatt makten med et program tuftet på demokratisering og nasjonal uavhengighet. Jensens fortelling om 1814 kunne derfor bygge opp under dette programmet. Ved siden av nasjonalismen og tilspissingen i unionsforholdet har trolig utviklingen i historieforskningen bidratt til det stadig mer svensk-fientlige bildet vi finner i lærebøkene mot slutten av 1800-tallet. Den økte oppmerksomheten om, og bruken av, Sars historieforskning lar seg imidlertid ikke skille fra nasjonalisme og unionsforholdet da den hadde direkte sammenheng med dette, men den bidro til å forsterke disse tendensene også fra et historiefaglig hold.

Den svenske nasjonalismen var ikke like ensrettet som i Norge, men den retningen som frem mot århundreskiftet vant størst oppslutning sto i sterk kontrast til den norske. Krav om svensk overhøyhet innenfor unionen kunne samtidig hente argumenter fra den alinske lydrikslæren. De svenske lærebøkene synes imidlertid ikke å ha tatt dette opp i seg i sin fulle konsekvens. Alle peker på hvor viktig foreningen var for Sverige, men fremhever landenes likestilling innenfor unionen. Dermed ligger lærebøkene nærmere et skandinavisk synspunkt. De begrunner ikke en fortsatt union ut fra en teori om svensk overhøyhet, men ut fra de positive sidene av unionen for *begge* parter.

---

¹⁷⁸ Petersen 1858: 178

Hva så med de historiefaglige debattene? Mellom norske historikere sto spørsmålet særlig om ytre eller indre krefter og Kristian Fredriks rolle i reisningen. Dette ble debattert gjennom hele perioden, men Sars fikk etter hvert større oppslutning om sine synspunkter. Også i lærebøkene ser vi en utvikling der de mot slutten av perioden ligger nærmere Sars' synspunkter. Bildet er likevel ikke helt svart-hvitt, og vi finner elementer fra både Sars og Nielsen i alle de norske lærebøkene. Både de svenske og danske lærebøkene sammenfaller i størst grad med Yngvar Nielsens synspunkter. Forskjellen er imidlertid at de svenske legger vekt på Karl Johans handlinger, de danske på utenrikspolitikk og England, Russland og Sveriges handlinger.

Kristian Fredrik var en aktiv karakter i den norske reisningen for Daa og Petersen, men han spilte liten rolle i Jensens fortelling. De svenske og danske lærebøkene forbigår Kristian Fredriks rolle i begynnelsen av året, men de danske fremhever at han støttet nordmennenes grunnlov. Rom er et unntak her. Han går lenger enn noen andre i å fremheve Kristian Fredriks arbeid for et selvstendig Norge, men trekker dette så langt at det ikke kan underbygges.

I lydrike/jämlikhet-debatten hadde Alins lydriketeori en stund stor oppslutning. Disse synspunktene har ikke funnet veien inn i lærebøkene. Vel demonstrerer de svenske lærebøkene hvor sterk og nærmest uslåelig Karl Johans hær var, men de tolker Norge og Sverige som likestilte innenfor unionen. Hadde jeg undersøkt lærebøker som utkom nærmere unionsoppløsningen kunne bildet ha vært annerledes. Det har det dessverre ikke vært mulighet til, men Høyland Mork hevder disse bøkene var lite konfliktorienterte, positive til unionen og i betydelig grad støttet jämlikhetsteorien.¹⁷⁹ Alle de norske og svenske lærebøkene mener, i noen tilfeller indirekte, at foreningen kom i stand enten gjennom Mossekonvensjonen, 4.novembergrunnloven eller Riksakten. Ut fra de danske lærebøkene virker det som unionen kom i stand gjennom Kieltraktaten, men de nevner alle hvordan Norge og Sverige likevel ble likestilt. Ingen lærebøker tar opp diskusjonen rundt tolkningen av Kieltraktatens 4. artikkel som var det sentrale stridspunktet i debatten mellom historikerne.

Tradisjoner etableres

Disse bøkene var alle med på å etablere tradisjoner for hvordan hendelsene i 1814 ble formidlet til elever. Et viktig spørsmål, som de neste kapitlene blant annet vil svare på, er hvor sterk og langvarig denne tradisjonen faktisk ble. Som analysen viser er det forskjeller og likheter mellom alle lærebøkene, men ser vi de nasjonsvis utpeker det seg noen felles

---

¹⁷⁹ Høyland Mork 2005: 139

tendenser, tolkninger og vektlegginger i fremstillingene.

Av de norske forfatterne ble nordmennes aktive rolle fremhevet. Reisningen mot Kieltraktaten, grunnloven, krigen mot Sverige og hva som til slutt ble vunnet står i sentrum for fortellingene. Tydeligst var dette hos Petersen og Ole Jensen. Hos disse fantes det også en rekke anekdoter og fortellinger om tapre og heltedige nordmenn som var avgjørende for utfallet. Alle de norske forfatterne påpekte at Norge ble fritt og selvstendig i unionen, og ser dette som nordmennes egen fortjeneste. Den norske fortellingen om 1814 var en nasjonal *heltefortelling* med lykkelig utfall.

Et utpreget punkt i de svenske fortellingene var den sikkerhetspolitiske begrunnelsen av unionen. De svenske forfatterne var også mer eksplisitt positive til unionen. Karl Johan var fortellingenes hovedkarakter, spesielt tydelig var dette i Odhners bøker. Begge de svenske forfatterne så Norge og Sverige som likestilt innenfor unionen, men påpekte at de ovenfor andre land var å regne som én ”odelad enhet” ledet av kongen.¹⁸⁰ Det er også verdt å merke seg at krigsbeskrivelsene er veldig neddempet i de svenske lærebøkene i forhold til i de norske, og da spesielt i forhold til Ole Jensen. Unionens tilkomst forklares i stor grad ut fra Karl Johans taktiske politikk, og hadde det ikke vært for at forfatterne så Norge som likestilt i unionen kunne man nærmest snakket om en *erobringfortelling*.

Mens de norske og svenske bøkene stort sett skrev om de samme hendelsene, men fra hvert sitt lands synspunkt, hadde de danske lærebøkene en litt annen inngang til temaet. Hendelsene i 1814 ble sett fra et utenrikspolitisk synspunkt, og forklart ut fra stormaktene England, Sverige og Russlands avtaler med hverandre og engelskmennes aksjoner mot Danmark. Alle de danske forfatterne fremhever hvordan Danmark ikke kunne stå imot stormaktene, og historiske handlingsalternativer synes utelatt. Den danske fortellingen om 1814 var først og fremst et forsøk på å forklare hvordan Danmark kunne miste Norge, ikke om hvordan Norge ble fritt eller havnet i union med Sverige. Samtidig legges det ikke skjul på at dette var et stort nederlag, en *tragedie*.

---

¹⁸⁰ *Läsebok för Folkskolan* 1979: 386

Kapittel 3: 1905-1940

Fra isfront til nytt samarbeid i Skandinavia

Denne perioden rammes inn av unionsoppløsningen i 1905 og utbruddet av andre verdenskrig. Etter 91 år opphørte personalunionen mellom Norge og Sverige, som var en av de viktigste konsekvensene av hendelsene i 1814. Dermed hadde ikke lenger tolkningen av disse hendelsene den samme aktuelle politiske betydningen som tidligere.

Unionsoppløsningen fikk forskjellig betydning i de to landene. I Norge ble den sett på som en fullbyrdelse av det som var påbegynt i 1814, nasjonens frigjøring. Den venstrenasjonale historietradisjonen, frontet av Sars, var sentral i mobiliseringen mot unionen. Venstres program om å tre ut av unionen fikk nærmest unison oppslutning, noe som gjenspeiles i folkeavstemningen der kun 184 av 368.392 stemte for en fortsatt union. I tillegg leverte Landskvinnestemmerettsforeningen 250.000 underskrifter til støtte for 7. juni-vedtaket. ”Det er det næraste ein i praktisk, demokratisk politikk kan kome ei ublanda, rousseausk folkevilje, rein nasjonal identitet”, har Narve Fulsås skrevet om den norske enigheten.¹⁸¹

Den samme enigheten finner vi ikke i Sverige. De fleste ønsket å videreføre unionen. Noen sosialdemokrater og liberale støttet imidlertid Norges sak. På den andre enden av det politiske spekteret, blant de såkalte ultrakonservative, tok man derimot til orde for å opprettholde unionen med militær makt.¹⁸² Man kunne derfor ikke forklare oppløsningen som et resultat av en entydig kampsak eller en konsentrert folkevilje som i Norge. Mens man i Norge fikk egen konge og eget utenriksstyre, ble ikke de praktiske konsekvensene like tydelige i Sverige. ”Den vanlige svenske statsborger merket knapt noen forskjell mellom å leve i Sverige i 1904 sammenlignet med 1906”, har Torbjörn Nilsson skrevet.¹⁸³

Når det gjelder lærebøkene forventer jeg at den venstrenasjonale tolkningen av 1814 styrker sin posisjon i de norske lærebøkene etter 1905, men at brodden mot Sverige ikke er like fremtredende. I de svenske lærebøkene forventer jeg ikke en like sterk tendens, men jeg tror at erobringsfokuset blir noe dempet. For de danske lærebøkene vil nok ikke selve unionsbruddet ha ført til de største forandringene.

---

¹⁸¹ Fulsås 2002: 54

¹⁸² Vedung 1994: 72ff

¹⁸³ Nilsson 2005: 18

På dagen hundre år etter at forhandlingene mellom Norge og Sverige brøt sammen og krigen startet i 1814, brøt det igjen ut krig. Det som skulle bli en kort og effektiv krig for å rydde opp i Europa, ble i stedet et jordskred av uante dimensjoner. Ingen hadde på forhånd trodd at første verdenskrig skulle bli så langvarig, at den skulle koste så mange livet, at den skulle forandre det politiske kartet så drastisk, eller at de økonomiske og sosiale følgene av den skulle bli så enorme. ”Sjølve sivilisasjonen var i forlis”, har Berge Furre skrevet om krigens brutalitet.¹⁸⁴ De tre skandinaviske landene holdt seg nøytrale, men flere hundre handelsskip ble senket og flere tusen sjøfolk mistet livet.

Krigens store ødeleggelser førte til en oppblomstring av fredsarbeid i mellomkrigstiden, med Folkeforbundet som organisatorisk spydspiss. Noe av arbeidet rettet seg direkte mot historielærebøker ut fra erkjennelsen av at historieundervisningen hadde vært med å bygge opp fiendskap og agitasjon mellom folk og nasjoner.¹⁸⁵ Dette blir mer inngående presentert nedenfor. Politisk var begynnelsen av perioden preget av tilspissing og radikalisering på venstresida. Etter store brytninger mellom revolusjonære og reformvennlige sosialister på 1920-tallet, ble den sosialdemokratiske epoken innledet i de tre landene i løpet av 1930-tallet.

Unionsoppløsningen førte til en nedkjøling av det skandinaviske samarbeidsklimaet. ”Om den svensk-danske forholdet var betent etter 1905, så var det svensk-norske direkte infisert”, skriver Ruth Hemstad.¹⁸⁶ Skuffelsen og sinnet i Sverige var ikke bare rettet mot nordmennene, men også mot Danmark. I aviser ble det klaget over danskenes ”illvilja” og ”skadeglädje”, og de så heller ikke med glede på at Danmark hadde stilt en ny konge til disposisjon.¹⁸⁷ De mange avlyste, utsatte og boikottede skandinaviske møtene etter 1905 har fått Hemstad til å karakterisere den etterfølgende tiårsperioden som ”Nordisk vinter”.¹⁸⁸ Ved utbruddet av første verdenskrig kom de første betydningsfulle tilnærmelsene mellom de tre landene blant annet gjennom en felles nøytralitetsavtale.¹⁸⁹ Senere samme år ble trekongemøtet arrangert i Malmø. Møtet var uten realpolitisk betydning, men symboleffekten var stor.¹⁹⁰ Tilnærmingene etter 1914 var en ny spire i det skandinaviske samarbeidet. Flere av de skandinaviske møtene ble tatt opp igjen, og nye samarbeidsorganisasjoner ble dannet. Den mest betydningsfulle av dem, Foreningene Norden, skal vi høre mer om nedenfor.

---

¹⁸⁴ Furre 2006: 19

¹⁸⁵ Jørgensen 1932: 619f; Angvik 1982: 369

¹⁸⁶ Hemstad 2008: 446

¹⁸⁷ Hemstad 2008: 439ff

¹⁸⁸ Hemstad 2008

¹⁸⁹ Hansen 1994a: 115

¹⁹⁰ Hansen 1994a: 115; Hemstad 2008: 486

Historiefaget i skolen

I løpet av denne perioden ble det arbeidet for endring av både historiefagets formål og innhold. Fra statlig hold kom dette til uttrykk gjennom nye læreplaner og regjeringsnedsatte utvalg. En vesentlig innsats ble også gjort av organisasjoner som arbeidet for skoleboksrevisjoner. I hovedsak arbeidet disse mot det samme målet: nedtoning av krigsberetninger og fremhevelse av fredsarbeidet.

I etterkant av første verdenskrig fikk Norge og Sverige nye læreplaner. Disse markerer et tydelig brudd med læreplanene fra slutten av forrige århundre ved at fredsoppfostring blir et sentralt formål for historieundervisningen.¹⁹¹ I *Undervisningsplan för rikets folkskolor* fra 1919 kan vi blant annet lese at historieundervisningens ”ledande tråd blir den fredliga odlingens och samhällsordningens utveckling genom tiderna”.¹⁹² Krig blir sett på som ”en olycka och et fördärv”, men samtidig påpekes ”skillnaden mellan sådana krig, som förts till försvar för ett folks självstendighet och rätt, och sådana, som framkallats av erövringslystnad eller liknande motiv”.¹⁹³

Den samme tendensen finner vi i de norske *Normalplan for Landsfolkeskolen* fra 1922 og *Normalplan for Byfolkeskolen* fra 1925.¹⁹⁴ Her legges det vekt på at undervisningen ikke må dreie seg for mye om enkeltmenn, konger og høvdinger, og at ”bare de kriger blir tatt med som virkelig har satt merke efter sig i folkelivet og statslivet. Det er det fredelige arbeidet som bærer samfunnet, og skaper grunnlag for all fremgang og utvikling.”¹⁹⁵ De nye tendensene i læreplanene må ses i lys av fredsarbeidet i etterkant av verdenskrigen. Læreplanene viser hvordan fredstanken også fant veien inn i departementskontorene i Norge og Sverige.

Lignende holdninger fantes også i Danmark. I 1917 startet en opphetet diskusjon om nasjonalisme i historieundervisningen med utgangspunkt i Johan Ottosens bøker. Den radikale historikeren Erik Arup påsto at Ottosens bøker ”i nationalistisk ånd og opdragelse ikke står tilbake for noget andet lands”.¹⁹⁶ Debatten gikk over flere år og omfattet også diskusjoner om nasjonalbegrepet, nedtoning av krigshistorien, kildebruk i undervisningen og nye forskningsresultaters plass i lærebøkene.¹⁹⁷

---

¹⁹¹ Se side 21

¹⁹² *Undervisningsplan för rikets folkskolor, den 31 oktober 1919*: 106

¹⁹³ *Undervisningsplan för rikets folkskolor, den 31 oktober 1919*: 106

¹⁹⁴ Med unntak av noen få verdenshistoriske punkter som nevnes i byfolkeskolen plan, var de to planene nærmest identiske

¹⁹⁵ *Normalplan for Landsfolkeskolen 1922*: 40

¹⁹⁶ Arup sitert i Markussen 1979: 10

¹⁹⁷ Nørgaard 1970: 90f

I 1929 nedsatte Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre et utvalg for å undersøke om skolens lærebøker var ”præget af videnskabelig, kulturhistorisk og fredsvenlig Aand” slik ønskelig var, selv om dette ikke var uttrykt i gjeldene lover og læreplaner.¹⁹⁸ Arup var medlem av underutvalget for historielærebøker, men forlot det før betenkningen ble ferdig. I et tidlig utkast karakteriserte han den tradisjonelle danmarkshistorien som en historie om et folk ”der ringe i Tal og Magtmidler, men ædelt, tappert og uden Svig, til sidst maatte bukke under for en overmægtig Fjende”, hvor all positiv kulturpåvirkning ble glemt og alle kriger ble skildret som naturnødvendigheter.¹⁹⁹ Til tross for flere omskrivelser hvor den marxistiske tonen og kritikken av lærebøkene ble neddempet, ble den endelige betenkningen et krast oppgjør med historiebøkene og -undervisningen. En ny læreplan som vektla folkets dagligliv, samfunnsliv, arbeidsliv og åndsliv til fordel for krig og nasjonale konflikter ble foreslått.²⁰⁰

Skoleboksbetenkningen møtte motstand og skepsis, særlig fra de borgerlige partiene og folkehøyskolebevegelsen.²⁰¹ Mange kritikere mente at en sinnelagspåvirkning som styrket fedrelandskjærligheten var historieundervisningens oppgave. De var bekymret for ”om man ikke udsulter Børnenes Hjerteliv” ved å føre betenkningens retningslinjer ut i livet.²⁰² Under inntrykk av nazistenes maktovertagelse i sør ble fedrelandskjærligheten en verdi man ønsket å hegne om.²⁰³ I løpet av de fire årene utvalget brukte, hadde Socialdemokratiet beveget seg mot å bli et nasjonalt masseparti i opposisjon mot nazisme så vel som kommunisme. Det nasjonale fellesskapet hadde blitt en viktig identitetsramme også for dem.²⁰⁴ Betenkningen ble for radikalt i det politiske klimaet, og det nye læreplanforslaget ble lagt i skuffen.

Fra statens side ser vi altså et ønske om omlegging av historieundervisningen mot et mer fredsoppfostrende formål. Dette var også utgangspunktet for den danske lærebokskomiteen, selv om deres forslag til slutt ikke kom til uttrykk gjennom offentlige retningslinjer. Læreplanene ga imidlertid ingen detaljerte retningslinjer for hva og hvordan man skulle fortelle om bestemte temaer. I Norge var de også bare veiledende, noe som betød at det var mulig å skrive bøker og undervise på tvers av planenes ønsker.²⁰⁵ I arbeidet for en praktisk og konkret omlegging av lærebøkene innhold spilte trolig sivile organisasjoner, i særdeleshet Foreningene Norden, en viktigere rolle.

---

¹⁹⁸ *Betænkning vedrørende revision af skolebøger* 1933: 3

¹⁹⁹ Utdrag fra Arups utrykte utkast sitert i Nørgaard 1970: 94

²⁰⁰ *Betænkning vedrørende revision af skolebøger* 1933: 102ff

²⁰¹ Nielsen 1995: 70; Nørgaard 1970: 99ff

²⁰² Biskop Rud i *Kristelig Dagblad* 12.12.1933 sitert i Nørgaard 1970: 101

²⁰³ Nørgaard 1970: 102; Nielsen 1995: 70f

²⁰⁴ Christiansen 1992: 578ff

²⁰⁵ Ifølge den fortsatt gjeldene skoleloven fra 1889 skulle læreplanene utarbeides lokalt. Se side 22

Foreningene Norden ble stiftet i 1919 med Norge, Sverige og Danmark som medlemsland.²⁰⁶ Et viktig virkeområde for foreningen ble skoleboksrevisjoner, og allerede i sitt første år som nystartet organisasjon nedsatte de granskningskomiteer for å forebygge ”misvisende og foreldet fremstilling av landenes innbyrdes historie eller vendinger som virket direkte støtende i de andre land”.²⁰⁷ De var ikke alene om å arbeide for skoleboksrevisjoner. Flere internasjonale prosjekter ble koordinert av Folkeforbundets *International Institute of Intellectual Co-operation*.²⁰⁸ Også historikerorganisasjonen CISH arbeidet med dette gjennom konferanser, rapporter og egne lærebokskommisjoner.²⁰⁹ På et mer regionalt nivå samarbeidet de skandinaviske folkeskolelærerforeningene om revidering av skolebøker, men dette ble lagt på is da Foreningene Norden på nytt tok opp arbeidet i 1932.²¹⁰

Foreningene Nordens arbeid på begynnelsen av 1920-tallet viste seg å ha hatt liten innvirkning på lærebøkene fremstillinger. Stikkprøver i lærebøker som den norske Foreningen Norden tok i 1932 ”overbeviste om at de tidligere henstillinger ikke hadde ført til påviselige resultater i lærebøkene”.²¹¹ Gjennomslaget for en grundigere og mer helhetlig skoleboksrevisjon kom da *Foreningene Nordens komité for historieundervisningen* ble nedsatt i 1932. Gjennom fagnemnder i de fem nordiske landene (Island og Finland var nå blitt medlemmer) ble de andre landenes lærebøker vurdert, og tilbakemeldinger gitt til forfattere og forlag. Skolemyndigheter ble også informert. Målet for den gjensidige læreboksrevisjonen var ”dels att de historiske läroböckerna böra lämna en i möjligaste mån fyllig och upplysande framställning om grannländernas förhållanden, dels att det bör förebyggas att i läroböckerna förekommer sådant, som i grannländerna kan väcka anstöt och framkalla missförstånd”.²¹²

Detaljkritikken angående de enkelte lærebøkene ble aldri publisert, og var kun forbeholdt de respektive forfatterne og forlagene.²¹³ Fagnemndenes ”prinsipielle betenkninger”, en generell kritikk av utvalgte emner uten referanser til de enkelte lærebøkene, ble like fullt publisert i 1937 under tittelen *Nordens läroböcker i historia. Ömsesidig granskning verkställd av Föreningarna Nordens facknämnder*. Foreningen ga også ut tre bind av *Omstridte spørsmål i*

---

²⁰⁶ Senere dannet også Island (1922), Finland (1924), Færøyene (1951), Åland (1970) og Grønland (1991) foreninger. I 1965 ble paraplyorganisasjonen Foreningene Nordens Forbund opprettet.

²⁰⁷ Foreningene Norden 1937: 3

²⁰⁸ Se rapporten ”School text-book revision and international understanding” 1933 utgitt av dette instituttet

²⁰⁹ Temaet ble tatt opp første gang ved Oslo-konferansen i 1928, og i den forbindelse ble *Report on Nationalism in History Textbooks* utgitt. CISH publiserte rapporter om sitt skoleboksarbeid i medlemsbladet *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences*. Se Erdmann et.al 2005: 123

²¹⁰ Uttalelse av September 1930 av en komité, nedsatt ved Nordisk Samarbeids møte i Bergen 1928, til utredning av spørsmålet om revisjon av lærebøkerne i historie for folkeskolen, gjengitt i Foreningene Norden 1937: 19

²¹¹ Foreningene Norden 1937: 9

²¹² Foreningene Norden 1937: 10

²¹³ Vigander 1950: 26

Nordens historie om temaer der ”Videnskabsmændene i de forskellige nordiske Lande ikke er naaet til fuld Enighed”.²¹⁴ Målgruppen var lærere og læreboksforfattere. De tok ikke stilling til bestemte tolkninger på ”problemområdene”, men fremla de ulike synene side om side.²¹⁵

Hendelsene i 1814 var ett av disse problemområdene. Gjennom granskningsarbeidet ble det klart at man hadde flere ankepunkter mot de andre landenes fremstilling av temaet. Den norske fagnemnden trakk frem tre hovedpunkter. For det første forbigikk en del lærebøker, ”især svenske bøker”, at nordmennene ga seg selv en grunnlov.²¹⁶ De ønsket også at dateringen for denne, 17. mai, skulle nevnes. For det andre mente de at det ble lagt for stor vekt på felttoget mot Norge, og for lite på stormaktenes holdning og Karl Johans ønsker om en rask løsning. Altså en nedtoning av krig og en fremhevelse av diplomati. En ”for sterk fremhevelse av den svenske krigerære” ble også trukket frem. Det siste punktet gikk spesifikt på svenske lærebøker som ”ikke skjelner mellem unionen som den ”skulde være” *ifølge unionsbestemmelsene og slik den faktisk blev* uten tydelig hjemmel i disse”.²¹⁷ Mangelen på detaljer i unionsdokumentene hadde ført til forskjellige tolkninger og rettsoppfatninger i Norge og Sverige, og nemnden ønsket at begge disse skulle presenteres i lærebøkene.

Fra svensk side gjaldt kritikken først og fremst de norske lærebøkene. De kritiserte hvordan lærebøkene la skylden på Kristian Fredrik for motgangen i krigen mot Sverige, og henviste til at dette ”knappast blivit upptagen” i nyere norsk forskning.²¹⁸ Også mangelen på nyanser i de norske lærebøkene ble kritisert. Uvilje mot union og ”brennende kamplyst” ble fremstilt som en gjennomgående folkestemning i de norske bøkene, selv om det også fantes de som mente at ”denna förening kunde också ha sitt eget värde”.²¹⁹ Fagnemnden bifalt det norske ønsket om at ”båda parternas tolkningar refereras sida vid sida” ved sentrale stridsspørsmål.

Også den danske fagnemnden kritiserte den norske fremstillingen av Kristian Fredriks handlinger som et resultat av ”Frygt og Vankelmod”, og henviste til Sverre Steens nyutkomne bind av *Det norske folks liv og historie* hvor han ble gitt ”en hel anden Bedømmelse”.²²⁰ De var enige i at krigen ble vektlagt for mye i forhold til utenrikspolitikk og Karl Johans ønsker om en rask løsning, men mente dette gjaldt både svenske og norske lærebøker.²²¹

---

²¹⁴ Foreningene Norden 1940: innledning

²¹⁵ Foreningene Norden 1940; Foreningene Norden 1950

²¹⁶ Foreningene Norden 1937: 126

²¹⁷ Foreningene Norden 1937: 126

²¹⁸ Foreningene Norden 1937: 149

²¹⁹ Foreningene Norden 1937: 150

²²⁰ Foreningene Norden 1937: 46

²²¹ Foreningene Norden 1937: 46

Felles for de tre fagnemndenes innvendinger mot de andre landenes lærebøker var ønsket om en mer nyansert og flersidig fremstilling. Alle ønsket også å nedtone betydningen av krigshandlinger, fremfor alt krigen mellom Norge og Sverige. Et annet sentralt poeng var oppfordringene til å oppdatere lærebøkene i forhold til nye historiske arbeider. Den samme tendensen finner vi i læreplanene og hos den danske lærebokskomiteen. Fedrelandskjærighet og krig må vike for mellomfolkelig respekt, fredsoppfostring og vektlegging av kulturlivet.

Det er liten grunn til å tvile på at Foreningene Nordens synspunkter var kjent for læreboksforfattere, forlag og lærere. Foreningene hadde en stor medlemsandel av skolefolk og akademikere, og medlemstallene økte stadig, spesielt mot slutten av perioden.²²² Alle forfattere som hadde skrevet bøker som ble gjennomgått av fagnemndene ble gitt tilbakemelding.²²³ Alle de store forlagene ble gjort kjent med arbeidet.²²⁴ Gjennom skolemedlemskap fikk mange skoler i Norge og Sverige hvert år tilsendt en rekke bøker, tidsskrifter og brosjyrer om nordisk historie, kultur og politikk.²²⁵ Sammen med de norske og svenske læreplanene ga dette et sterkt insentiv til å forandre sentrale deler av lærebøkernes fremstillinger. Rent konkret forventer jeg en nedtoning av krigsberetningene, spesielt i omtalen av krigen mellom Norge og Sverige. Også i de danske lærebøkene forventer jeg en endring i samme retning, men her er det usikkerhet om hvorvidt de tok inn over seg opposisjonens holdninger eller om de tok utgangspunkt i de offentlige retningslinjene.

Historieforskningen

Unionsoppløsningen i 1905 ble en bekreftelse av Sars' historiske program. ”De to Folk er af Naturen og Historien bestemte til at gaa sine særskilte Udviklingsveie”, skrev han allerede i 1895.²²⁶ Sars' tette kobling til Venstre gjorde at han også politisk sto på de seirendes side i 1905. Når det viste seg at det slettes ikke ble noen fortapelse å skilles fra Sverige, slik som Michael Birkeland hadde ment, og 99,95 prosent av de stemmeberettigede stemte for denne oppløsningen, ble de konservative historikernes tolkning diskreditert.

Ved hundreårsjubileet i 1914 kom det en bølge av nye historiske fremstillinger. Yngvar

---

²²² Hansen 1994a: 122

²²³ 101 norske, svenske og danske historielærebøker, utgitt mellom 1909 og 1932, ble undersøkt. Dette inkluderer også lærebøker for mellomskolen og gymnaset. Alle lærebøkene jeg analyserer i dette kapittelet ble undersøkt av Foreningene Norden

²²⁴ Foreningene Norden 1937: 14

²²⁵ Hansen 1994b: 88

²²⁶ Sars 1912e: 680

Nielsen fortsatte å sette frem sitt syn, men da hans verk om Kristian Fredrik kom rett etter jubileet ble han oppfattet som ”ei røyst frå fortida”.²²⁷ Av den nye generasjonen historikere var det Halvdan Koht som gjorde seg mest bemerket. Som Sars og Nielsen var også han politisk aktiv. Han var tilknyttet Venstre som ung, men ble senere overbevist sosialist og Arbeiderpartiets utenriksminister i 1935. I marxistisk historieskriving ble nasjonen til en viss grad forlatt til fordel for klasse som ramme for fortellingene. Koht forsøkte derimot å forene disse, å ”skape en syntese av Sars og Marx”.²²⁸

Med sin *Norsk dagbok hundre aar efterpaa* og i flere mindre artikler fulgte han i stor grad de linjene som Sars hadde trukket opp, men sympatiserte i enda større grad med selvstendighetspartiet.²²⁹ I følge Koht var det spørsmålet om folkesuvereniteten, ikke stillingen til unionen med Sverige, som var den skillende faktoren mellom partiene på Eidsvoll. ”Saken er simpelthen den, at det var den folkesuverenitet som var kjæmpet frem om vaaren, i strid først mot Christian Frederik, saa mot Wergeland og Wedel, – det var den som berget Norges selvstændighet om høsten”.²³⁰ De aller fleste historikerne som skrev om 1814-temaet, som Arne Bergsgård og Jacob Worm-Müller, la seg tett opp til Sars’ venstrenasjonale tolkning av 1814 og bidro til å videreføre og befeste denne.²³¹

I 1933 brøt Sverre Steen med den opparbeidede konsensus gjennom sitt bidrag i *Det norske folks liv og historie*, en tibinds norgeshistorie med et klart sosial- og kulturhistorisk perspektiv.²³² Han pekte på de ”aristokratiske” sidene ved grunnlovsforsamlingen: ”Et par hundre tusen nordmenn var uten representanter på Eidsvoll. Derfor bør vi tale med en viss forsiktighet om Eidsvollsforsamlingen som uttrykk for ”folkeviljen”, hvis vi da ikke gjør overklassen til forvaltere av folkets vilje”.²³³ Kontrasten til Sars, som løftet bøndene og bondeidealene frem som den viktigste drivkraften, er åpenbar. Klasseperspektivet var sentralt for Steen. Koht hadde også anlagt et slikt syn, men der han så bondeklassen som inkorporert i det nasjonale fellesskapet i 1814, mente Steen at disse ble stående utenfor maktsirkelen. Steen sympatiserte ikke med et bestemt parti, og pekte på at selvstendighetspartiet ”var ikke mer nasjonale enn unionspartiet”.²³⁴ I motsetning til Koht skrev han at ”ikke noe parti fornektet

---

²²⁷ Dyrvik 2005: 9

²²⁸ Bagge 1996: 48

²²⁹ Koht 1914

²³⁰ Koht 1983: 134

²³¹ Dahl 1992: 264ff; Storsveen 2000

²³² Dahl 1992: 281

²³³ Steen 1933: 374

²³⁴ Steen 1933: 376

folkesuvereniteten”.²³⁵

Til tross for Steens oppbrudd med tradisjonen slo ikke hans tolkninger igjennom, før han med verket *1814* fra 1951 kom tilbake til temaet med ”større bredde og med skarpere formulerte synsmåter”.²³⁶ Så godt som alle historiografer mener den venstrenasjonale historietradisjonen, med sin forlengelse i Koht og Bergsgård, var dominerende gjennom hele mellomkrigstiden.²³⁷

I Sverige kom det ingen ny forskning om 1814 i denne perioden. Dette må ses i sammenheng med den betydning unionsoppløsningen fikk i Sverige. Hendelsene i 1814 hadde vært sentrale i debatten om Norges stilling og rettigheter i unionen, men når de statsrettlige båndene mellom nabolandene ble kuttet hørte ikke 1814 lenger til Sveriges historie.

I Danmark ble 1814-temaet behandlet av Edvard Holm ved siden av Carl Th. Sørensen som fulgte opp sin tidligere forskning med *Bernadotte i Norden, eller Norges adskillelse fra Danmark og forening med Sverig* i 1903. Edvard Holm skriver om historien frem til Kielfreden i siste bind av *Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse* fra 1912. Felles for begge er en utenrikspolitisk synsvinkel med vekt på England, Sverige og Russlands rolle i adskillelsen av de to tvillingrikene. Begge fremhever at Kieltraktaten gjorde Norge til et rike under den svenske kongen, og presiserer at det ikke ble underlagt Sverige som et lydrike eller ble inkorporert i det på samme måte som Pommern og Rügen ble i Danmark.²³⁸ Norsk selvstendighetsfølelse blir også nevnt av begge, men denne spilte ingen avgjørende rolle for adskillelsen fra Danmark: ”Ved at følge Udviklingen af den norske Selvstændighedsfølelse i de sidste Aartier af det 18. Hundrebaar have vi set, at den ikke havde havt noget at gjøre med politisk Separationslyst [...]” skriver Holm²³⁹. Bruddet i 1814 var, som tittelen til Sørensen antyder, først og fremst Karl Johans verk.

Hva kan man forvente av lærebøkene og deres forhold til den historiske forskningen? Min hypotese er at den venstrenasjonale tolkningen dominerte i de norske lærebøkene. For svenske lærebøker er det vanskeligere å forutse et mønster, da de ikke hadde en samtidig historieproduksjon å forholde seg til. Endringer eller nye tendenser i disse tror jeg først og fremst skyldes andre faktorer som unionsoppløsning, skoleboksrevisjoner og læreplaner. Hvis de danske bøkene følger historieforskningen vil de i stor grad anlegge et utenrikspolitisk syn.

---

²³⁵ Steen 1933: 382

²³⁶ Dahl 1992: 282

²³⁷ Dahl 1992:264ff; Fulsås 2002: 57ff; Storsveen 2000; Dyrvik 2005: 9; Mannsåker 1968: 15

²³⁸ Sørensen 1903 del 2: 260; Holm 1912: 479

²³⁹ Holm 1912: 129

Lærebøkene

Mange av lærebøkene som utkom i årene før unionsoppløsningen fortsatte å komme i nye opplag langt inn på 1900-tallet. Dette gjelder spesielt de mest utbredte bøkene fra før århundreskiftet, som Jensens i Norge, Odhners i Sverige og Ottosens i Danmark. Disse bøkene hadde fortsatt en stor markedsandel til tross for at nye bøker kom til. Nye lærebøker konkurrerte altså med forholdsvis gamle bøker i denne perioden. I Norge og Sverige utkonkurrerte etter hvert Hæreid og Grimbergs lærebøker Jensens og Odhner. I Danmark fikk Helms og Nørlyngs lærebøker lang levetid, og begge ble fortsatt utgitt langt inn i etterkrigstiden.

Norske lærebøker

Jens Hæreid

Norges historie, fortalt for skole og hjem, 1909

Jens Hæreids *Norges historie, fortalt for skole og hjem* fikk stor utbredelse, og står igjen som en av de store lærebokklassikerne i norsk skole. Den kom til å prege historieundervisningen i nesten 60 år. Boken var særlig populær i landsfolkeskolen.²⁴⁰ Den ble utgitt i elleve utgaver frem til 1940. I 1946 ble læreboken gitt ut på nytt etter et samarbeid mellom Hæreid og Sverre S. Amundsen, men nå under tittelen *Vi ere en nasjon*. Denne blir undersøkt i neste kapittel. De to bøkene hadde et samlet opplag på 866900 eksemplarer, noe som må sies å være usedvanlig mye for en norsk lærebok.²⁴¹

Hæreid var solid forankret i Venstrebevegelsen. Blant annet reiste han rundt som taler i valgkampen i 1897, der stemmerettsaken, flaggsaken og konsulatsaken var hovedpunkter.²⁴² Han studerte på lærerseminaret på Hamar. Her skal han ha uttrykt sin mening om at ”historiepensumet var lite norsk preget”.²⁴³ Da han senere jobbet som lærer i Oslo, stiftet han nærmere bekjentskap med historiesynet til Sars gjennom å følge forelesninger på Universitetet. Dette kjente han også trolig til fra før av gjennom sitt engasjement i Venstre.²⁴⁴

I følge Daniel Ødegård, som har skrevet hovedoppgave om Hæreids lærebøker, var Hæreid

---

²⁴⁰ Frigaard 1995: 83f

²⁴¹ Ødegård 1983: 175

²⁴² Ødegård 1983: 12

²⁴³ Ødegård 1983: 11

²⁴⁴ Ødegård 1983: 80ff

”utvilsomt en av dem som tok opp Sars ideer og foretok en konkret omarbeidning av dem med tanke på undervisning i folkeskolen”.²⁴⁵ I forordet til læreboken er parallellene til Sars’ historiesyn tydelige. Hæreid fant det ”uriktig at blandet inn for meget av Nordens eller verdens historie for at ”belyse” fædrelandets historie” da dette ville ”forkludre og sprede helhetsindtrykket”.²⁴⁶ Derfor har han blant annet ”prøvd at skille ut det fremmede stof i ”dansketiden”, saa barnene ogsaa der skal faa indtrykket av en helt sammenhengende norsk historie i vekst fremover”.²⁴⁷ Hæreid velger altså å utelukke en del stoff for å gi et bilde, et ”inntrykk”, av en fremadskridende og ubrutt historisk linje i Norge. I innledningen til sin *Udsigt over den Norske historie* presenterer Sars sitt syn på historien som en ”sammenhengende Udviklingsproces, en Vækst”.²⁴⁸ Et sentralt poeng i Hæreids historieformidling synes å være å frembringe, med Sars’ ord, ”en god indre Sammenhæng, en ubrudt Aarsags- og Virkningskjæde”.²⁴⁹

Hæreids bruker forholdsvis stor plass på fremstillingen av hendelsene i 1814. Åtte sider er viet forløpet fra Kielfreden til Riksakten, under overskriftene ”Norge og Danmark skilles”, ”Norge i 1814”, ”Krigen i 1814” og ”Norge i forening med Sverige”.

Før dette har Hæreid skrevet om krigen med England og hungersårene 1812 og 1813. Her tegnes et bilde av nordmennene som et standhaftig og utholdene folk. Ingen tenkte på overgivelse ”så længe der fandtes krudt og bly”.²⁵⁰ All mattilførsel til Norge ble stanset og både potet- og kornhøsten slo feil, ”men folk gav seg ikke over”.²⁵¹

Hæreid går så inn på Kielfreden, og trekker linjene for denne politikken tilbake til 1812. Da ble det avtalt mellom Karl Johan og den russiske keiseren at svenskene skulle delta i krigen mot Napoleon og få Norge som gevinst: ”Efterpå skulde de tvinge danskekongen til at avstaa Norge til Sverige”.²⁵² Om selve fredsbestemmelsene heter det at Norge ble avstått til ”den svenske konge”.²⁵³ Nordmennene ble ”harme” av Kielfreden, og likte ikke å bli ”git bort som en anden eiendom, og allermindest til sine gamle fiender svenskene, som de altid hadde forsvart sig saa godt mot”.²⁵⁴

---

²⁴⁵ Ødegård 1983: 88

²⁴⁶ Hæreid 1909: forord

²⁴⁷ Hæreid 1909: forord

²⁴⁸ Sars 1911: 13

²⁴⁹ Sars 1912b: 189

²⁵⁰ Hæreid 1909: 122f

²⁵¹ Hæreid 1909: 124f

²⁵² Hæreid 1909: 125

²⁵³ Hæreid 1909: 126

²⁵⁴ Hæreid 1909: 126

I neste kapittel, "Norge i 1814", introduseres Kristian Fredrik. Han er en sentral person i Hæreids fortelling, men blir ofte fremstilt som utilstrekkelig og feig. Hæreid siterer, som Siegwart Petersen gjorde nesten 50 år før han, den gamle damen ved Kringen: "for veik ser du ut til aa verta Norigs frelsermand".²⁵⁵ Denne beskrivelsen av Kristian Fredrik fungerer nærmest som en selvoppfyllende profeti. Ved en rekke hendelser, som i følge Hæreid kunne bli avgjørende for utfallet i krigen mellom Norge og Sverige, gjør Kristian Fredrik ufornuftige valg. Nordmennene ville "kjæmpe og dø for sin nyvundne frihet" og "officerer og soldater brændte av stridshug", men "Kristian Fredrik tapte rent motet".²⁵⁶ Ved Onstadsund ble svenskene drevet tilbake med store tap, men Kristian Fredrik befalte retrett og brøt ut "med graatkvalt stemme" når han så to sårede soldater: "Min Gud, er jeg skyld i alt dette?".²⁵⁷

Et nytt element i Hæreids lærebok er fremhevelsen av partiene på Eidsvoll. Verken Petersen, Daa eller Jensen la vekt på dette.²⁵⁸ For Hæreid er uenighetene mellom "foreningspartiet" og "selvstændighetspartiet" derimot avgjørende for utviklingen på Eidsvoll. Konflikten mellom partiene blir fremhevet: "ofte kom det til haarde sammenstøt mellem dem", "begge partier sto da skarpt imot hinanden", "motstanderne var rasende".²⁵⁹ Hæreid sympatiserer ikke med en bestemt side, og fremlegger begge partienes argumenter. Når han oppsummerer med at "grundloven var git, kongen valgt, Norge var blit et selvstændig rike som i gamle dager" gir han imidlertid selvstændighetspartiet rett.²⁶⁰ Deres program hadde nettopp vært "at Norge skulde være for sig selv og ha egen konge som i gamle dager".²⁶¹

Henviisningene til "gamle dager" er gjennomgående i Hæreids fremstilling. Ved nyheten om Kielfreden mente mange at tiden var inne for å "gjøre Norge frit og selvstændig som i gamle dager".²⁶² Også rent materielt var det forbindelser tilbake til eldre norske demokratiske institusjoner: da de folkevalgte møtte til gudstjeneste første påskedag, var dette "paa samme sted hvor Eidsivatinget holdtes i gamle dager".²⁶³

Krigsberetningene er fremtredende i fremstillingen. Kapittelet "Krigen i 1814" opptar hele tre av de åtte sidene. "Sjelden har et folk gaat til krigen med større begeistring og mod end

---

²⁵⁵ Hæreid 1909: 126

²⁵⁶ Hæreid 1909: 131

²⁵⁷ Hæreid 1909: 131f

²⁵⁸ Se forrige kapittel

²⁵⁹ Hæreid 1909: 128f

²⁶⁰ Hæreid 1909: 130

²⁶¹ Hæreid 1909: 129

²⁶² Hæreid 1909: 126

²⁶³ Hæreid 1909: 127f

nordmennene gjorde i 1814” heter det om begynnelsen av den norsk-svenske krigen.²⁶⁴ Tross Kristian Fredriks feighet klarte nordmennene å vinne en rekke slag. Det er iøynefallende hvilke syv trefninger Hæreid velger å fortelle om. I tre av dem ble enten ordre om retrett eller overgivelse gitt, til tross for angivelige gode sjanser. I de fire andre blir svenskene ”drevet tilbake”, tatt til fange eller påført store tap.²⁶⁵ Norske tap finnes ikke Hæreids fremstilling. Deretter forteller Hæreid at Karl Johan var usikker på hvordan krigen ville ende. Dessuten stolte han ikke lenger på stormaktenes løfter. ”Han bød forlik”.²⁶⁶ Initiativet til fred kom fra svensk side. En rimelig tolkning av Hæreid er at fredsinitiativet, som innebar at man fikk beholde grunnloven, var et resultat av norsk motstand mot svenskene. Forhandlinger mellom Norge og Sverige nevnes ikke, og dermed kommer det heller ikke frem at vilkåret om å beholde grunnloven først ble fremsatt fra svensk side i disse forhandlingene.²⁶⁷

Implisitt mener Hæreid at det hadde vært mulig å vinne krigen. I en fotnote til Kristian Fredriks godkjenning av det svenske forliket heter det at de hadde ”forsømt å forsyne den norske hær”.²⁶⁸ Statsråd Nils Aall tilbød seg å skaffe mat til hæren, ”men Kristian Fredrik vilde ikke”.²⁶⁹ Om ikke selve freden, som sikret grunnloven, var et tap, så var man skuffet over den norske krigsinnsatsen: ”*Folket klager ikke over at der er flytt for meget, men for litet blod,*” sa Sverderup til Kristian Fredrik”.²⁷⁰ Den samme bedømmelsen av den norske krigsinnsatsen finner vi hos Sars.²⁷¹ Slik besegles Kristian Fredriks skjebne, og den gamle konens profeti blir oppfylt. Hæreid avslutter med en nøktern og kort beskrivelse av hvordan unionen mellom Norge og Sverige kom i stand gjennom grunnlovrevisjon, kongevalg og riksakt, men gjør ingen egne vurderinger av unionen.

Pål Kleppen

Norges historie med avsnitt av verdens historie, 1927

Kleppens bok kom ut rett i etterkant av de nye normalplanene. I forordet gjør han det klart at boken følger planen for byfolkeskolene. Det er derfor også en del verdenshistorisk stoff i Kleppens bok. Trolig har boka bare blitt brukt i byfolkeskolen, og ble derfor ikke en reell

---

²⁶⁴ Hæreid 1909: 131

²⁶⁵ Hæreid 1909: 131f

²⁶⁶ Hæreid 1909: 132

²⁶⁷ Dette var blant annet påvist av Yngvar Nielsen. Se Nielsen 1899: 49ff ; Nielsen 1904: 289.

²⁶⁸ Hæreid 1909: 133 fotnote 1

²⁶⁹ Hæreid 1909: 133 fotnote 1

²⁷⁰ Hæreid 1909: 133

²⁷¹ ”... Friheden og Selvstændigheden fra først af langtfra blev omfattet med den Kjærlighed hos det norske Folk, som den vilde være blevet Gjenstand for, saafremt den var bleven ført frelst gennem en langvarig og blodig Krig. Man elsker det mest, som man har ofret mest for”. Sars 1912d: 546

utfordrer til Hæreid, som sto sterkest i landsfolkeskolen.²⁷² I forordet blir vi fortalt at ”krigshistorien er kortfattet”. I en metodisk veiledning for historieundervisningen som Kleppen skrev i 1932 utbroderer han sitt syn på krigsberetningene: ”Mest har man klaget over kampbegeistring og lovprisning av krigsheltene, som har grenset til nasjonalistisk skryt og selvforgudelse, mens man i bøker og undervisning har talt altfor lite om krigens gru, redsel, ødeleggelse, sorg, nød, folketap – og det hat den vekker mellom nasjonene”.²⁷³ Ut fra dette kan man forvente at *Norges historie med avsnitt av verdens historie* markerer et tydelig brudd i forhold til de tidligere lærebøkene, og spesielt Hæreids krigsmettede fortelling.

Forventningene innfris bare delvis. Kapittelet ”Norge i 1814” er på seks sider. Hendelsene som Kleppen går igjennom er i stor grad det samme som hos Hæreid, og jeg vil derfor ikke gå igjennom disse. Forskjellen ligger først og fremst i vektleggingen mellom disse. Krigsskildringene er kortere og mindre livlige enn hos Hæreid, men inntrykket av dem er det samme: nordmennene gjorde sterk motstand mot svenskene og det er norske seire man får høre om.²⁷⁴ Til tross for sin uttrykte motvilje mot krigshelter finnes disse likevel i Kleppens fremstilling. ”På Fredriksten fikk kommandanten, general *Ohme*, bud fra svenskene om å overgi festningen. Hvis ikke skulle festningen bli tatt og *Ohme* hengt. ”Jeg er en gammel mann og skal allikevel snart dø,” svarte general *Ohme* og fortsatte kampen”.²⁷⁵

Kleppen gir en karakteristikk av prinsen som føyer seg inn i den venstrenasjonale historietradisjonen etter Sars som i de tidligere lærebøkene: ”Men Kristian Fredrik var veik og motløs og dugde ikke som feltherre”.²⁷⁶ Han legger seg også på denne linjen når han forteller om de norske reaksjonene på Kielfreden og prinsens rolle i reisningen mot denne. ”Han [Kristian Fredrik] merket straks at *nordmennene ikke vilde bøie sig for Kielfreden og komme under den svenske konge*”, og han ble ”gripet av nordmennenes fedrelandskjærlighet og nasjonalstolthet. Han tok parti for Norge”.²⁷⁷ Kristian Fredrik stilte seg bak det norske folket, og ble med Sars’ ord et ”redskap” i reisningen mot Kieltraktaten.²⁷⁸

Den norske fremstillingen av Kristian Fredrik ble senere kritisert av Foreningen Norden, og etter hvert modifiserte Kleppen bildet av prinsen.²⁷⁹ I fjerde utgave fra 1939 heter det at ”Kristian Fredrik hadde liten krigslyst. Han syntes det var håpløst å krige, fordi Sverige hadde

---

²⁷² Frigaard 1995: 83

²⁷³ Kleppen 1932, sitert i Lorentzen 2003: 81

²⁷⁴ Kleppen 1927: 195

²⁷⁵ Kleppen 1927: 195

²⁷⁶ Kleppen 1927: 195

²⁷⁷ Kleppen 1927: 191

²⁷⁸ Sars1912c: 612

²⁷⁹ Se side 48

stormaktene på sin side”.²⁸⁰ I de senere utgavene av boken legger Kleppen seg mye nærmere sine opprinnelige intensjoner. I siste utgave fra 1945 er krigsberetningene så å si fjernet, og alt vi får vite om kampene mellom Norge og Sverige er at krigen ”varte bare et par uker”.²⁸¹

Tormod Knutson

Vårt folks historie, 1934

Knutson var overlærer ved Grorud skole i Oslo. Da *Vårt folks historie* utkom i 1934 hadde de nye normalplanene virket noen år, samtidig som Foreningene Nordens arbeid hadde fått større gjennomslagskraft. Dette kommer tydelig til uttrykk i Knutsons bok. Han er kritisk til krigshistorien, som Kleppen var, men gir en fyldigere forklaring på hvorfor: ”Slagskildringer har jeg overhodet ikke tatt med, og krigen har jeg fremstilt som den grufulle ting den er og alltid har vært, med usigelig råskap og all slags elendighet som sin faste følgesvenn”.²⁸²

Knutsons fremstilling av hendelsene i 1814 går over syv sider. I behandlingen av Kielfreden og følgene av denne gir han den samme fortellingen som de foregående lærebøkene: Nordmennene følte harme og ville ikke bøye seg for den. Kristian Fredrik var enig med nordmennene. Han la ut på en reise der det ble klart at dette var en allmenn folkestemning. På Eidsvollmøtet 16. mars ga han opp tanken om arveretten etter å ha møtt Sverderup, og der ble det besluttet å sammenkalle et storting.

I behandlingen av grunnlovsarbeidet gir Knutson en opplysning som ikke har blitt tatt opp i lærebøkene tidligere, at ingen representanter fra Nord-Norge deltok fordi ”samferdselsmidlene var enda så usle”.²⁸³ I omtalen av de to partiene presenterer han Wedel og hans ”flokk” før selvstendighetspartiet, samtidig som han grundig forklarer hvorfor de ønsket en forening med Sverige. Dette har ingen av de tidligere lærebøkene gjort. Knutson sympatiserer likevel ikke med disse foran selvstendighetspartiet, men fremhever at alle var enige i en ting: ”Kielfreden vilde de ikke vite noe av, og de vilde gi Norge en grunnlov som ga folket retten til å styre med sine egne saker”.²⁸⁴ Som i de fleste andre norske lærebøker finnes det et kapittel som heter ”Krigen med Sverige i 1814” også i Knutsons bok. Han fyller det imidlertid ikke med krigsskildringer og heltefortellinger, men legger vekt på de ulike partenes krav og kriterier og forhandlingene om disse.

---

²⁸⁰ Kleppen 1939: 182

²⁸¹ Kleppen 1945: 196

²⁸² Knutson 1934: forord

²⁸³ Knutson 1934: 134

²⁸⁴ Knutson 1934: 135

Knutsons fortelling har et mye mer komplekst og mindre ensrettet preg enn flere av de tidligere lærebøkene. Han tildeler æren for arbeidet på Eidsvoll til embetsmennene fordi ”de norske bønder var ennå for uvitende til å ha noe større skjønn på det som skulde gjøres”, men roser at ”grunnloven la den avgjørende makt i deres [bøndernes] hender”.²⁸⁵ Et annet eksempel finner vi omtalen av Kristian Fredrik. Han ble først møtt med ”varme og kjærlighet” i begynnelsen av året, men på høsten var forholdet til nordmennene preget av ”en isende kulde”. ”Det var især den usle måten de syntes han hadde ført krigen på, som de lastet ham for”.²⁸⁶ Samtidig påminner Knutson oss om at ”én ting skal vi nordmenn minnes: hadde vi ikke hatt den danske prinsen å samle oss om i 1814, er det uvisst om vi var kommet så vel fra det som vi dog tross alt gjorde”.²⁸⁷ Knutson er ikke redd for å felle dommer eller gi karakteriseringer, men han presenterer flere syn på samme sak.

Knutsons fremstilling av hendelsene i 1814 representerer på flere måter et alternativ til Hæreids, og i en viss grad Kleppens, fortellinger. For det første er krigsberetningene kraftig neddempet. For det andre, og viktigere, er ikke fortellingen like entydig og målrettet som hos Hæreid. Knutsons fremstilling har et mye mindre harmonisk preg over seg, og han viser for eksempel hvordan Kristian Fredrik fortjente både ris og ros for sine handlinger.

Svenske lærebøker

Carl Grimberg

Sveriges historia för folkskolan, 1909

Grimberg er kanskje den av lærebokforfatterne som var, og fortsatt er, best kjent for folk flest. I noen grad skyldes dette lærebøkene han ga ut, men også den enorme utbredelsen hans *Svenska folkets underbara öden* fikk. Hans verdenshistorien ble også en stor suksess i norsk og dansk oversettelse på 1960-tallet. Grimberg ble dosent i historie i 1903, men sa fra seg stillingen etter få år. Parallelt med den korte vitenskapelige karrieren arbeidet han som lærer, med særlig interesse for historie og morsmål.²⁸⁸ Odhners bøker hadde da fortsatt en sterk posisjon i den svenske skolen, men den første, og eneste, læreboken som kom til å utfordre denne posisjonen var Grimbergs lærebok. *Sveriges historia för folkskolan* utkom første gang i forsøksopplag mellom 1906 og 1909. Jeg har her tatt utgangspunkt i 2. utgave fra 1909.

---

²⁸⁵ Knutson 1934: 134; 135

²⁸⁶ Knutson 1934: 137

²⁸⁷ Knutson 1934: 137

²⁸⁸ SBL

Boken ble omarbeidet og gitt ut i forskjellige versjoner en rekke ganger. Siste versjon av boken kom i 1956, 15 år etter Grimbergs død. Grimberg etterstrevde å fremstå politisk nøytral, men hans ”konservativa politiska synsätt” gjorde at han i samtiden ble ”plassert nokså langt til høyre på den politiske skalaen”.²⁸⁹

Grimbergs pedagogiske og historiefaglige syn kommer til uttrykk i forordet til *Sveriges historia för folkskolan*. Han proklamerer at han herved gir barnene en bok som skal ”väcka deres intresse för fosterlandets öden” og gi dem ”levande kunnskap”.²⁹⁰ Historie bør ikke være ”en död museikunskap, en kuriositetssamling av märkvärdiga händelser” eller ”själlös läsning”.²⁹¹ Så viktig var historieformidlingen for Grimberg at ”en historisk tvivelaktig eller tendentiös berättelse med litterära förtjänster fick gärna försteget framfor en vetenskaplig rekonstruktion av händelsesförloppet”.²⁹²

Hendelsene i 1814 er plassert under kapittelet ”Sverige räddas. En nydaningstid”. Dette er seks sider langt. Først introduseres grunnloven fra 1809 og dens bestemmelser om statsstyret. Denne delen er oppramsende og faktapreget. Den står således i sterk kontrast til resten av kapitlet. Karl XIII beskrives som ”gamal och skröplig”.²⁹³ Man måtte skaffe landet en tronfølger da kongen var barnløs, og valget falt på den franske Bernadotte: ”Ty vad Sverige framför alt behövde var en stor härförare, som skulle kunna återge landets dess gamla kraft och anseende”.²⁹⁴ I Grimbergs fremstilling lever virkelig Karl Johan opp til denne etterspørselen. Ikke bare vitnet hele hans opptreden ”om djärv handlingskraft”, men han besatt nærmest magiske evner: ”Liksom med ett trollslag vann han alla, som han kom i beröring med”.²⁹⁵ Han var ”en fullkomlig motsats till den orkeslöse gamle på tronen” og ble ”från första stund han kom hit Sveriges verkliga regent”.²⁹⁶

Karl Johan står i sentrum i hele fortellingen. Han er den absolutte hovedperson, og det er han som i kraft av sine handlinger driver historien fremover. Den eneste illustrasjonen i kapittelet er av Karl Johan i militær uniform. Som Karl Johans og Sveriges fiende utpekes Napoleon. Han ville behandle Sverige som ”ett fransk lydrike”.²⁹⁷ I dette begrepet legger han at Napoleon ville bestemme hvilke stater Sverige skulle drive handel og ha krig eller fred med.

---

²⁸⁹ SBL; Høyland Mork 2005: 144

²⁹⁰ Grimberg 1909: forord

²⁹¹ Grimberg 1909: forord

²⁹² SBL

²⁹³ Grimberg 1909: 269

²⁹⁴ Grimberg 1909: 269

²⁹⁵ Grimberg 1909: 270

²⁹⁶ Grimberg 1909: 270f

²⁹⁷ Grimberg 1909: 271

Grimberg fortsetter så historien med hvordan motstanden mot Napoleon vokste, ”nu reste sig det ena förtryckta folket efter det andra”.²⁹⁸ Som lønn for Karl Johans ”värdefulla bistånd” skulle Sverige få Norge som erstatning for tapet av Finland. Grimberg påpeker at Danmark fortsatt var Napoleons forbundsfelle. Etter seieren i Leipzig, som de først og fremst hadde å takke Karl Johans ”skickligt uppgjorda krigföringsplaner” for, var det tid for han å ”vinna lönen” for sin deltagelse.²⁹⁹ Her trekker Grimberg frem fortidige paralleller til Karl Johans felttog mot Danmark: ”Liksom fordom Torstensson och Karl X ryckte han från Tyskland upp mot Jylland”.³⁰⁰ Det Grimberg her referer til er tidligere kriger mellom Sverige og Danmark-Norge som endte med landavståelser til Sverige (freden i Brömsebro 1645 og freden i Roskilde 1658). Avståelsen av Norge i 1814 blir på denne måten satt inn i en historisk kontekst av lignende tilfeller. Dermed fremstår ikke Karl Johans handlinger som noe helt nytt, men snarere som en fortsettelse av en eldre svensk linje ovenfor Danmark-Norge. Den danske kongen ble ”med lätthet” tvunget til å avstå Norge til Sverige. Grimberg nevner også at Danmark fikk svenske Pommern som erstatning.

Ved dette punktet skifter fokuset i Grimbergs fremstilling, og han går inn på de norske reaksjonene på Kielfreden og forutsetningene for disse. Nordmennene motsatte seg at deres skjebne skulle være avgjort med Kielfreden, og krevde ”att själva få bestemma över sitt land”.³⁰¹ I følge Grimberg var det var andre tider nå enn på 13- og 1400-tallet da Norge ble forenet med Danmark ” därför att det behövde främende stöd”.³⁰² I løpet av 1700-tallet hadde ”Norges kräfter stärkts” og i ”jämbredd därmed vaxte också folkets självkänsla”.³⁰³ Han forteller videre hvordan norske diktere priserte ”det norske klippefolk” og sang om ”dette landet vort”.³⁰⁴ Fremveksten av en nasjonal identitet i Norge blir dermed løftet frem som en forutsetning for nordmennenes opprør mot Kielfreden. Grimberg forteller at nordmennene erklærte sitt land selvstendig og valgte en dansk prins til konge. Grunnloven blir ikke nevnt.

Tross den norske motreaksjonen og den styrkede nasjonalidentiteten møtte ikke Karl Johan særlig motstand: ”Med lätthet drevo svenskarna tillbaka norrmännen och hotade Kristiania”.³⁰⁵ Sammenlignet med Hæreid blir situasjonen fremstilt nærmest omvendt. Her er det nordmennene som ble nødt til å forhandle etter press fra svenskene. Mossekonvensjonen

---

²⁹⁸ Grimberg 1909: 271

²⁹⁹ Grimberg 1909: 272

³⁰⁰ Grimberg 1909: 272

³⁰¹ Grimberg 1909: 272

³⁰² Grimberg 1909: 272

³⁰³ Grimberg 1909: 272

³⁰⁴ Grimberg 1909: 272

³⁰⁵ Grimberg 1909: 273

nevnes ikke. Stortinget kom sammen og ”beslöt Norges forening med Sverige så som ”ett fritt, självständigt rike under en konung””.³⁰⁶ Ved å unnlate å nevne forhandlinger, verken under krigen, i Moss, eller mellom stortinget og de svenske kommissærene, virker det som det militære presset fra svenskene var nok til at nordmennene oppga tanken om å ”själva få bestämma över sitt land”. Grimberg avslutter kapittelet med en positiv vurdering av unionen: ”Så var freden på skandinaviska halvön tryggad genom en union mellan dess båda länder, och de bägge folken syntes gå en lycklig framtid till mötes”.³⁰⁷

Nanna Lundh-Eriksson

Sveriges historia för folkskolan, 1923

Lundh-Eriksson var utdannet folkeskolelærer, men hadde også en karriere som skjønnlitterær og historisk forfatter. Mest kjent var hun som historisk popularisator, og hennes bøker om kvinnelige kongelige var mye leste verk.³⁰⁸ Som lærebokforfatter utga hun bare en bok, *Sveriges historia för folkskolan* i 1923. Boken besto av to deler, en *lärobok* og en *läsbok*. 1814-temaet blir tatt opp i begge, over til sammen syv sider. Læreboken ble aldri en utfordrer til Grimberg med tanke på utbredelse og popularitet, da den bare kom i en utgave. Derimot er den interessant fordi den gir en alternativ fremstilling av hendelsen i 1814.

I læreboken bruker hun i stor grad den samme malen som Grimberg: vi følger Karl Johan fra han kommer til Sverige, får høre at han vil vinne Norge som en erstatning for Finland, og får vite hvordan foreningen til slutt ble gjennomført.³⁰⁹ Karl Johan er den ubestridte hovedpersonen også i Lundh-Erikssons fremstilling. Hun skiller seg imidlertid fra Grimberg og andre svenske læreboksforfattere ved at hun sympatiserer med det norske folket fremfor svenskene. Karl Johan er ingen helt, men blir snarere fremstilt som en overgriper:

”Att han därvid [ved å bestemme seg for å vinne Norge] begick en stor orättvisa mot ett helt folk, då han så ville tvinga det att lösgöra sig från ett rike, med vilket det varit förenad i mer än fyra århundraden, och lägga det som en landsända under dess fiende, det brydde han sig lika litet om som andra erövrare. Gent emot politiska ränker ha människoliv och fosterlandskänslor ingen betydelse”.³¹⁰

I leseboken finner vi kapittelet ”Norges självständighetskamp”. Her er saken fremstilt gjennom norske øyne, og innholdsriksommen og sympatiene står ikke tilbake for noen norsk

---

³⁰⁶ Grimberg 1909: 273

³⁰⁷ Grimberg 1909: 273

³⁰⁸ SBL

³⁰⁹ Lundh-Eriksson 1923a: 88ff

³¹⁰ Lundh-Eriksson 1923a: 88

lærebok. Her fortelles det om hvordan fedrelandsfølelsene vokste i Norge under unionen med Danmark, og hvordan revolusjonsideene fra 1700-tallets slutt også fikk nordmenn til å stille krav om selvstendighet og frihet.³¹¹ Det fortelles så om reaksjoner på Kielfreden, om Kristian Fredriks reise, om innkallingen til Eidsvoll, om grunnlov, kongevalg og 17. mai, og til og med Eidsvollmennenes ”enige og tro til Dovre faller” er med.³¹²

”Men den tid hade och har ännu icke kommit, då statsmän tar hänsyn till folkens egna önskingar”, skriver hun med henvisning til både Karl Johan og samtidens statsmenn.³¹³ Lundh-Eriksson markerer en tydelig opposisjon mot staten, ikke bare som en historisk kritikk, men også som en kritikk av den politikk som hun mener fortsatt ble ført. Dommen over hvordan foreningen mellom de to landene kom i stand i 1814, kan også tolkes som en krass kommentar til imperialismen:

”De gränser, som kungar och statsmän vid fredssluten rita upp emellan länderna, äro landvinningar gjorts åt ett rike, under det att landets eget folk tyst och undergivet fogat sig under det nya fosterlandets regimente, i känslan av att där makten talar, där tiger rätten”.³¹⁴

At *Sveriges historia för folkskolan* bare kom i en utgave gir inntrykk av at fortellingen var for alternativ til at den kunne få fotfeste. I sin nærmest uforbeholdne sympati for nabolandet og krasse kritikk av sitt eget land kunne den ikke passe inn i et nasjonsbyggingsprosjekt. Konsekvensen av Lundh-Erikssons fortelling ville vært at store deler av Sveriges tidligere historie som stormakt var noe man skjemtes over snarere enn å være stolt av.

Danske lærebøker

Nikoline Helms

Danmarks historie, fortalt for børn, 1916

Nikoline Helms var utdannet lærer med dansk og historie som hovedområde. Hun praktiserte som lærer i København fra 1902, og ble senere skoleinspektør og viseskoledirektør i byen.³¹⁵ Boken kom i 12 utgaver fra 1916 og frem til andre verdenskrig. Fra 1943 ble boken ”gjennemseet af” Knud Kretschmer frem til siste og 23. utgave i 1962. Da hadde den blitt trykt i nesten en halv million eksemplarer.

---

³¹¹ Lundh-Eriksson 1923b: 181

³¹² Lundh-Eriksson 1923b: 182f

³¹³ Lundh-Eriksson 1923b: 183

³¹⁴ Lundh-Eriksson 1923b: 183

³¹⁵ DBL

Hendelsene i 1814 har hos Nikoline Helms fått plass under kapittelet ”Krigene 1801 og 1807-1814”. Kapitlet er på syv sider, og forløpet fra Kielfreden til unionen mellom Norge og Sverige er viet litt over en side. Som overskriften antyder begynner Helms sin fremstilling med at Danmark dras med i Napoleonskrigene. Krigsdeltakelsen er uønsket, for ”under alle disse Krige ønskede Danmark og Norge å være neutrale”.³¹⁶ Skulle stormaktene tvinge Danmark til å ta parti ”skulde det dog gaa med England mod Napoelon; det vilde være forfærdeligt for Danmark-Norge at faa England til Fjende”.³¹⁷

Slik gikk det imidlertid ikke, og England og Danmark kom i krig ”uden vor Skyld”.³¹⁸ I Helms fremstilling blir Danmark offer for det politiske spillet i Europa: en brikke som ble brukt av Russland, Frankrike og England i deres kamp mot hverandre. Etter bombingene av København og flåteranet i 1807 fortsatte Danmark en ”fortvivlet, haabløs Krig” mot ”Verdens største Sømagt” England i syv år.³¹⁹ Napoleon ble nå Danmarks forbundsfelle.

”Led Danmark meget under Krigen, saa led Norge dog endnu haardere”.³²⁰ Slik åpner Helms avsnittet som handler om Norge, og viser sympati for broderfolket i nord. Danmark kunne ikke sende korn nordover fordi forbindelsen var brutt av England og Sverige, og når høsten samtidig slo feil i Norge førte dette til hungersnød.

Overskriften ”Danmark mister Norge” oppsummerer på mange måter Helms syn på hendelsene. Tapet av Norge var først og fremst en konsekvens av en rekke utenrikspolitiske hendelser som danskene ikke hadde kontroll over eller kunne gjøre noe med. Karl Johan spiller hovedrollen i denne fortellingen. Han ”arbejdet paa at skille Danmark og Norge fra hinanden” og sluttet seg til ”den store Kejsers Fjender” med lovnad om Norge som belønning.³²¹ ”Han skulde belønnes, og Fredrik 6. straffes; – nu var det Napoleons Fjender, der havde Magten i Europa”.³²² Inntrykket er at tapet av Norge var uunngåelig. Den danske kongen ”blev ved at holde fast ved Napoleon”, men Helms gir ingen forklaring på hvorfor.³²³ Ved freden i Kiel avsto Fredrik 6. ”Norge til Karl Johan”.³²⁴ Hun fremhever dermed Karl Johans hovedrollestatus ved å ikke bruke traktatens egne ord, *hans Majestet kongen av*

---

³¹⁶ Helms 1916: 141

³¹⁷ Helms 1916: 144

³¹⁸ Helms 1916: 144

³¹⁹ Helms 1916: 146

³²⁰ Helms 1916: 147

³²¹ Helms 1916: 147

³²² Helms 1916: 147

³²³ Helms 1916: 147

³²⁴ Helms 1916: 147

Sverige. Ikke før i 21. utgave fra 1955 ble teksten forandret til ”den svenske konge”.³²⁵

Ifølge Helms var det ”stor Sorg paa begge Sider” etter oppløsningen.³²⁶ I 3. utgave fra 1920 har dette blitt endret til ”I Danmark var Sorgen stor, og ogsaa mange i Norge sørgede over adskillelsen”.³²⁷ Inntrykket av en unison norsk skuffelse blir dermed dempet noe, men at noen nordmenn ønsket en union med Sverige, også før Kielfreden ble kjent, blir ikke nevnt.

Vi får vite at den danske prinsen Kristian Fredrik ble hyllet som norsk konge, men grunnloven nevnes ikk. Deretter rykket Karl Johan mot Norge med en hær. Da var ”Kristian Fredrik klar paa, at Norge ikke vilde kunne sejre i Kampen mot ham, hele Europa stod jo bag ved ham”.³²⁸ Derfor ”trak Kristian Fredrik seg tilbake som Konge” mot at Karl Johan lovte at Norge ikke skulle ”staa under Sverige, men være et frit og selvstændigt Land”.³²⁹

Ingen nordmenn er med i fortellingen. Historien utspiller seg, noe satt på spissen, mellom ofrene Fredrik 6. og Kristian Fredrik og overgriperne Karl Johan og hans europeiske allierte. Mens kongens situasjon og muligheter til å påvirke hendelsesforløpet har et preg av håpløshet, er Kristian Fredrik en mer aktiv karakter. Dette styrkes av at Helms senere i læreboken, under kapittelet om Kristian Fredriks kongetid, skriver at det var han ”der havde givet Afkald paa sin Kongemagt, mod at Norge skulde heholde sin Frihed”.³³⁰

Thorvald Nørlyng

Fortellinger af vort Folks Historie IV, 1927

Denne boken er del fire av en serie historielærebøker utgitt under Thorvald Nørlyngs ledelse. A.G. Andersen, S. Fr. Nørlyng og F.C. Jørgensen er oppført som medforfattere, men delen om 1814 er skrevet av Nørlyng. Jeg bruker derfor bare hans navn i den videre omtalen. Læreboken er spesielt interessant fordi den ble utgitt helt frem til 1971 uten noen dyptgripende endringer, og fordi den er ytterst sparsom i sin behandling av 1814-temaet. Nørlyng var utdannet lærer og praktiserte i læreryrket samtidig som han underviste på lærerkurs og utga flere lærebøker i historie, geografi og dansk.³³¹ Han hadde flere sentrale roller i offentlige utvalg som blant annet utarbeidet retningslinjer for leseplaner og

---

³²⁵ Helms og Kretschmer 1955: 149

³²⁶ Helms 1916: 147

³²⁷ Helms 1920: 147

³²⁸ Helms 1916: 147

³²⁹ Helms 1916: 147

³³⁰ Helms 1916: 152

³³¹ DBL

pedagogiske veiledninger. Her la han vekt på lesebøkernes fordeler og mente at elevenes kunnskapstilegnelse skulle skje gjennom ”rigtige bøger” fremfor gjennom lærebøker.³³²

Leseboksprinsippet står sterkt i *Fortellinger af vort Folks Historie*. Den fortellende formen preger fremstillingen. Nørlyng gir ikke en samlet fremstilling om hendelsene jeg undersøker, men det kommer frem noe informasjon om disse under kapitlene ”Krigen 1807-1814”, ”Fattige år – Statsbankerotten” og ”Kong Frederik den Sjette”. Disse er på til sammen 18 sider. Alt vi får vite om Norge og hva som hendte med det i 1814 er at ”Danmarks krig med England og Sverige endtes ved freden i Kiel den 14. Januar 1814”, og at Danmark avsto ”Norge til Sverrig”.³³³ Kristian Fredrik, grunnloven, eller unionen mellom Norge og Sverige er ikke nevnt. Først og fremst er det en fortelling om de andre europeiske statenes angrep mot Danmark vi får høre. Krigskildringene er viet svært stor plass, og krigshandlingene mellom Danmark og England er beskrevet på hele 13 sider.

Nørlyng er forholdsvis krass i kritikken av Fredrik 6, og legger en del av ansvaret for tapet av Norge på han: ”Og hvordan vilde det gaa Norge? Det kornfattige Land vilde komme i Nød, naar de engelske Krigsskibe afbrød Forbindelsen med Jylland. Men Kronprins Frederik lyttede ikke til Fornuftens Stemme. Han var saa forbitret paa de engelske Røvere, at han kun tænkte paa Hævn”.³³⁴ Forbundet med Napoleon var ifølge Nørlyng et uklokt valg. ”Hans Vilje var riktignok altid den bedste: Folkets og Landets Vel havde han stedse for Øje; men hans Klogskab var ikke stor, og han greb fejl Gang efter Gang, naar hans Evner blev satt paa Prøve”.³³⁵ Derfor hadde ”Ulykke efter Ulykke hjemsøgt Landet” under Fredrik 6.s styre, og blant disse ulykkene ”var ogsaa Norge tabt for den danske Krone”.³³⁶

Nørlyng legger imidlertid ikke hele skylden på Fredrik 6. Også de europeiske stormaktene, fremfor alt England, hadde sin del av ansvaret. Regjeringen forsøkte å holde landet nøytralt, ”men det kom til å gaa helt annerledes. Og derfor bar England skylden”.³³⁷ Når krigen til slutt var over i 1814 og stormaktene møttes på Wienerkongressen var uviljen mot Danmark fortsatt sterk: ”Maaske vilde Wienerkongressen helt udslette Danmark af Staternes Række”.³³⁸

Gjennom årene ble *Fortellinger af vort Folks Historie* revidert en rekke ganger og utgitt i samarbeid med andre forfattere. I den siste utgaven fra 1971 er det gjort en del endringer med

---

³³² DBL

³³³ Nørlyng 1927: 381

³³⁴ Nørlyng 1927: 365

³³⁵ Nørlyng 1927: 372

³³⁶ Nørlyng 1927: 372

³³⁷ Nørlyng 1927: 357

³³⁸ Nørlyng 1927: 372

tanke på disposisjon og struktur, men det lille stoffet som omhandler 1814 er i all hovedsak det samme.³³⁹

Oppsummering

Hendelsen som innledet denne perioden, unionsoppløsningen i 1905, betydde en stor forandring i forholdet mellom Norge og Sverige. Den virker likevel å ha hatt liten betydning for de norske lærebøkernes fremstilling av nabolandet. For Hæreid var svenskene fortsatt den gamle fienden. Også Kleppen tegner dette bilde, om enn mer implisitt enn hos Hæreid. Hos Grimberg kan vi spore en forandring i forhold til tidligere svenske lærebøker, som trolig kan forklares ut fra unionsoppløsningen. Der Odhner brukte hendelsene i 1814 til å legitimere en fortsatt union, finner vi ikke en slik indirekte argumentasjon hos Grimberg. Odhner forklarte ønsket om forening i 1814 ut fra svenske sikkerhetshensyn, mens Grimberg først og fremst ser dette som et resultat av Karl Johans personlige politikk.

Det var bare i Norge og Danmark det fantes en faglig diskusjon om 1814 av en viss betydning i denne perioden. I Norge var den venstrenasjonale tolkningen rådende. Denne slo også igjennom i lærebøkene, og spesielt Hæreid legger seg tett opptil denne tradisjonen. Etter at Sverre Steen skrev sitt bind av *Det norske folkes liv og historie* ser vi likevel at en del av disse synspunktene blir tatt opp, først og fremst av Tormod Knutson. Med sine tre utgaver kom likevel ikke til å utfordre Hæreids posisjon, som etter andre verdenskrig fikk fornyet liv gjennom samarbeidet med Sverre S. Amundsen. Danske lærebøker anla den samme utenrikspolitiske synsvinkelen som i forskningslitteraturen.

I mellomkrigstiden dukket det opp flere faktorer som pekte mot en forandring av lærebøkernes fremstillinger. Nedtoning av krigsberetninger og mer forståelsesfull og respektfull behandling av nabolandene var viktige stikkord. Dette kom til uttrykk i offentlige læreplaner og utvalg, men spesielt gjennom organisasjoner som Foreningene Norden. I en viss grad rettet nye lærebøker seg etter dette. Lærebøkene som utkom før første verdenskrig viste imidlertid liten vilje til å omstille seg.

Etter Foreningene Nordens første granskning i 1920 ble uttalelsen om Hæreids bok sendt videre fra Aschehoug til Hæreid sammen med et brev der det het at ”det er formentlig riktig,

---

³³⁹ Nørlyng 1971

hva der av den nedsatte komite uttales, og at det derfor ogsaa vil være klogt at ta hensyn til disse uttalelser”.³⁴⁰ Hæreid kommenterte verken komitéuttalelsen eller oppfordringen fra forlaget, og boken ble ikke forandret på bakgrunn av denne kritikken. I 1932 ble Hæreids bok vurdert for statlig godkjenning. Einar Boyesen, som vurderte boka, pekte på den ”nasjonale selvtilfredsheten” som ”i betenkelig grad gir fremstillingen dens hovedfarve”.³⁴¹ Han valgte like vel å se bort fra dette fordi boken hadde ”sin vel innarbeidede plass” i folkeskolen.³⁴² De nye læreplanene i 1922 og 1925 oppfordret til en nedtoning av krigsskildringene, og man skulle kanskje tro at Hæreids bok rettet seg etter disse. Planene var imidlertid bare veiledende, og siden skoleloven fra 1889 fortsatt gjaldt skulle læreplanene fastsettes lokalt. Hæreids bok kunne derfor kritiseres for å ikke følge planene, men den kunne ikke pålegges å gjøre det.

Vi ser noe av det samme mønsteret også i Danmark i forhold til Helms’ lærebok. Den ble kraftig kritisert gjennom skoleboksbetenkingen fordi den la så stor vekt på sagn- og krigshistorie, men ble ikke revidert på bakgrunn av denne kritikken. Også Nørlyngs bok fortsatte å komme ut uten noen nevneverdige endringer. Grimberg skiller seg ut i denne forbindelse ved at han samarbeidet med flere forfattere og pedagoger om forandringer i læreboken, og ved at han tok til seg en del av Foreningene Nordens synspunkter. Overskriften ”Kriget i 1814” ble for eksempel forandret til ”Sverige och Norge förenas” i 1936.³⁴³ ”Karl Johan medverkar till att störta Napoleon och förvärvar Norge” ble i 1947 til ”och genomför unionen med Norge”.³⁴⁴ Også innholdsmessig finnes noen forandringer, selv om de ikke følger neddempingen av erobningsfortellingen i så stor grad som overskriftene legger opp til. Krigsskildringene blir mindre og mindre gjennom utgavene, og beskrivelsen av Karl Johans militære karriere kortes ned. På den andre siden forsvinner henvisningen til Kielfreden fra og med 11. utgave i 1936, og den norske grunnloven blir ikke nevnt før i 1947.³⁴⁵ Når Grimberg skrev i forordet til 9. utgave fra 1933 at ”samtlige av dem [Foreningene Norden] gjorda påpekningar har jag tagit ad notam”, betød ikke dette at det automatisk gjorde utslag i lærebokens fremstilling.³⁴⁶

Foreningene Norden slo derfor ikke helt igjennom med sine ønsker for lærebøkens fremstilling. Flere svenske og danske lærebøker verken nevner den norske grunnloven eller 17. mai. De danske lærebøkene viste minst vilje til å ta inn over seg de nye tendensene. En del

---

³⁴⁰ *Brev Aschehoug – Hæreid 21/9 1920*, sitert i Ødegård 1983: 109

³⁴¹ *Brev Lærerskolerådet – Kirke- og Undervisningsdepartementet 5/11 1932*, sitert i Ødegård 1983: 107

³⁴² *Brev Lærerskolerådet – Kirke- og Undervisningsdepartementet 5/11 1932*, sitert i Ødegård 1983: 107

³⁴³ Grimberg 1936: 246

³⁴⁴ Grimberg 1947: 173

³⁴⁵ Grimberg 1947: 175

³⁴⁶ Grimberg 1933: forord

av forklaringen på dette ligger nok i at det ikke kom noen ny dansk læreplan i løpet av perioden, og at arbeidet til det danske læreboksutvalget ble møtt med sterk kritikk. En annen del av forklaringen ligger i at det ikke kom noen danske lærebøker med en tydelig alternativ fortelling i denne perioden, slik som Knutsons bok i Norge og Lundh-Erikssons bok i Sverige. Dermed var det heller ikke noe konkurranse mellom lærebøkene om å utfordre den etablerte fremstillingstradisjonen.

Tradisjonene videreføres og styrkes

For de norske lærebøkene del er den dominerende fortellingen preget av norsk heltemot, kamp for selvstendighet og med Sverige som en tydelig hovedfiende. Det i enda tydeligere grad enn i lærebøkene fra forrige periode en nasjonal *heltefortelling* med lykkelig utfall. Dette er klart i Hæreids bok, men også Kleppen skriver i stor grad innenfor denne rammefortellingen. Et annet punkt som er fremtredene i de norske lærebøkene er den ensidige kritikken og negative vurderingen av Kristian Fredrik. Man skulle tro at fremhevelsen av Sverige som den gamle arvefienden ville forsvinne etter unionsoppløsningen, eller i alle fall etter første verdenskrig da forholdet mellom de to landene ble normalisert. Det viser seg likevel ikke å være tilfelle, og så sent som i 1940 omtaler Hæreid fortsatt svenskene som ”gamle fiender”.³⁴⁷ Et nytt element i de norske lærebøkene for denne perioden er fremhevelsen av partiskillene på Eidsvoll.

Gjennom Grimbergs lærebok fikk de svenske elevene en del ny informasjon om 1814 som ikke hadde kommet frem i de eldre lærebøkene. Dette gjelder spesielt vektleggingen av norsk selvstendighetsfølelse i forkant av 1814. Dermed blir den norske reaksjonen på Kielfreden mer forståelig og bedre begrunnet enn hvordan det hadde blitt fremstilt i de eldre lærebøkene. På den andre siden følger Grimberg den tradisjonelle svenske fremstillingen av 1814, med Karl Johan som ubestridt hovedperson og avgjørende historisk aktør. Foreningen mellom Norge og Sverige er i all hovedsak Karl Johans verk, og han gjennomførte sine planer uten å møte noen betydelig norsk motstand. I større grad enn hos lærebøkene fra forrige periode er dette en *eroblingsfortelling*. Sammenlignet med de norske lærebøkene er det her man finner den største forskjellen, og i omtalen av krigshandlingene fremstår den norske og den svenske versjonen som to rake motsetninger.

---

³⁴⁷ Hæreid 1940: 127

I Danmark ble det lagt mye større vekt på europeisk politikk og maktkamp i fremstillingen av 1814 enn i Norge og Sverige. Dette skyldes i en viss grad at det er en annen fortelling som blir fremført i de danske lærebøkene. Nordmenn viet svært liten plass i de danske fortellingene. Både Helms og Nørlyng innleder med at nøytralitet var hovedmålet for Danmark. Når dette målet ikke ble nådd, var det først og fremst de andre europeiske maktenes skyld. Det er ingen selvkritikk av Danmarks politikk eller handlinger i Helms fremstilling.

Nørlyng kritiserer derimot Fredrik 6. for tapet av Norge, som den første danske lærebokforfatteren. I senere lærebøker ble denne kritikken skarpere formulert. Hva skyldes denne endringen? Jeg kan ikke se at læreplaner, inntrykket fra første verdenskrig eller diskusjonen om nasjonalisme i lærebøkene kan ha utløst dette. Et svar kan være at det hadde gått såpass lang tid at det da var blitt legitimt å kritisere kongen. Et annet svar, som må regnes som en hypotese ettersom jeg ikke har undersøkt dette nærmere eller sett noen andre henvise til det, kan være følgende: Endringen i skyldspørsmålet kan ha hatt sammenheng med gjenforeningen med Nordslesvig i 1920. Den moderne danske historien har vært preget av en lang rekke landavståelser, fra Gotland og Øsel i 1643, skånelandene i 1658, Norge i 1814 til Slesvig, Holsten og Lauenburg i 1864. Den lange rekken med tap og landavståelser kan ha gitt et inntrykk av at de var naturnødvendigheter. Slik ble i alle fall tapet av Norge fremstilt i lærebøkene. Når Danmark i 1920 for første gang fikk tilbake en betydelig del av det gamle riket, ble dette inntrykket brutt. Det kan ha betydd at man så på tapene i nytt lys, og lette etter andre årsaker. Fredrik 6. politikk ble i Nørlyngs lærebok nettopp fremstilt som en slik årsak. Likevel fremstilles tapet av Norge som en stor *tragedie* for Danmark, preget av selvmedlidenhet med tragiske undertoner. Dette kommer spesielt tydelig frem i måten Helms avslutter sin fortelling på: ”«Danmark er et lidet, fattig land», blev der skrevet faa Aar efter, at Krigen var endt. Det var sandt; Danmark var blevet lille ved Tabet af Norge, og Fattigdommen var stor”.³⁴⁸

---

³⁴⁸ Helms 1916: 148

Kapittel 5: 1940-1970

Andre verdenskrig og Skandinavia

”Mer enn noe hadde krigen og okkupasjonen demonstrert hvordan et lite lands indre krefter kunne komme til kort når det gjaldt å verne folkets selvstendighet mot stormaktsovergrep”, skriver Odd Arvid Storsveen om virkningene av andre verdenskrig. 9. april 1940 ble det motsatte av 13. august 1905, dagen da 99,95 prosent av det norske folket sa takk og farvel til unionen med Sverige. Nå grep en fremmed makt inn i nasjonens historie og styrte den, helt uten at folket hadde noe å si.³⁴⁹ Det kan ha bidratt til å svekke forestilling om nasjonenes innbyggere som herrer i eget hus. I Norge kan det mer konkret ha ført til at den venstrenasjonale historietradisjonen mistet sitt hegemoni til fordel for en mer realistisk og empirisk form for historieskrivning.

Denne krigen kom mye tettere på de skandinaviske landene enn første verdenskrig. Norge og Danmark ble okkupert, Sverige holdt seg nøytralt, men når krigen endte sto de alle på de seirendes side. Behovet for samarbeid ble klarere enn noen gang, både regionalt og internasjonalt.

I Norden ble tanken om et forsvarforbund luftet. Forslaget kom fra Sverige i 1948. Det ble imidlertid bare med tanken, og det endte med at Norge og Danmark var med å grunnlegge Nato året etter mens Sverige ble stående utenfor. I løpet av perioden kom det likevel en rekke vellykkede skandinaviske og nordiske samarbeidsprosjekter. Felles dansk-svenskt arbeidsmarked i 1946, utvidet med Norge og Finland i 1952, Nordisk Råd i 1952, felles sosiale rettigheter for nordiske statsborgere i løpet av 1950-tallet og passunion i 1951.³⁵⁰ Til tross for forskjellige utenrikspolitiske prioriteringer var innenrikspolitikken og holdningene ovenfor de andre nordiske naboene nokså likeartet positiv i de tre skandinaviske landene. Utviklingen i det skandinaviske samarbeidet kan også ses som en del i et større europeisk eller internasjonalt mønster. Etterkrigstidens samarbeid bygde på tanker om felles sikkerhet, utvikling og fremtidsoptimisme. Internasjonalt fikk dette sitt fremste uttrykk gjennom FN og Nato, i Europa gjennom EU-prosjektets begynnelse på 1950-tallet.

---

³⁴⁹ Fulsås 2002: 60

³⁵⁰ Hovbakke Sørensen 2004: 151

Perioden 1940 til 1970 kjennetegnes også av sosialdemokratenes politiske hegemoni i alle de tre landene, noe som igjen styrket det skandinaviske samarbeidet. Med Norge og Sverige i tankene har Francis Sejersted kalt perioden ”sosialdemokratiets lykkelige øyeblikk”.³⁵¹ I følge Harald Gustafsson kan denne betegnelsen utvides til å gjelde hele Norden.³⁵²

Andre verdenskrig styrket det nasjonale fellesskapet og følelsen av samhörighet. Nasjoner skulle gjenoppbygges og alle skulle hjelpe til. I Skandinavia kom den nasjonale fellesskapsfølelsen spesielt til uttrykk gjennom oppbyggingen av velferdsstatene. Samtidig ser vi og en økende internasjonal orientering. Fellesskapet ble styrket, både i den nasjonale og den internasjonale konteksten. For lærebøkene kan dette ha betydd at man så sitt lands historie i tettere sammenheng med andre land. Både 9. april og det voksende samarbeidet i etterkant av krigen viste at nasjonene ikke står alene og bestemmer sin skjebne alene, men både blir påvirket av, og er avhengig av, andre land på godt og vondt. Både de svenske og danske lærebøkene hadde lenge hatt et større europeisk perspektiv på hendelsene i 1814. Jeg tror derfor det var de norske lærebøkene som først og fremst ble påvirket av dette.

Historiefaget i skolen

Rett før, og under, andre verdenskrig kom det nye skolelover og læreplaner i Norge og Danmark. I 1936 ble en ny folkeskolelov vedtatt i Norge, og i 1939 ble den fulgt opp med den første bindene nasjonale læreplanen. I Danmark ble loven og læreplanen fra 1899 og 1900 avløst i henholdsvis 1937 og 1942. Det er store forskjeller mellom læreplanene, både i historiesyn og i forhold til planene de avløste.

I forarbeidet til den norske planen kom det inn forslag fra flere pressgrupper og interesseorganisasjoner om en internasjonal vridning av historiefaget der fredsarbeidet fikk en fremtredende plass. I planen fikk dette det praktiske uttrykket ”En skal hjelpe elevene til å forstå betydningen av samarbeid og fred mellom folkene”.³⁵³ Et annet nytt element i læreplanen var arbeidsskoleprinsippet. Dette innslaget skyldtes i stor grad Bernhof Ribskog, formann i Normalplankomiteen og aktiv pådriver for denne pedagogikken.³⁵⁴ I planen heter blant annet at elevene skal lære å bruke håndbøker og annen historisk litteratur og jobbe med

---

³⁵¹ Sejersted 2005: 16

³⁵² Gustafsson 2007: 292

³⁵³ *Normalplan for byfolkeskolen 1939*: 78

³⁵⁴ Frigård 1995: 72ff

oppgaver som stiller krav til selvstendighet.³⁵⁵ Ribskog tok også til orde for en bredere og mer folkelig historietradisjon på bekostning av det han mente hadde vært en for sterk personfokusering innenfor historiefaget.³⁵⁶ Læreplanen fører for første gang opp en rekke minstekrav. Kielfreden, Riksforsamlingen på Eidsvoll og Grunnloven er markert som minstekrav. I tillegg nevnes innslaget av ideene fra Nord-Amerikas frihetskamp og den store franske revolusjon, og unionen med Sverige.³⁵⁷

Mens den norske læreplanen på flere punkter kan karakteriseres som progressiv var den danske læreplanen fra 1942 mer en gjentakelse av eldre synspunkter. Det første vi leser i historiedelen av planen er at ”historieundervisningen er i særlig Grad det Middel, hvorved Skolen vækker Børnenes Sans for Folk og Fædreland”.³⁵⁸ Stoffet bør ifølge planen samles om ”dramatiske Begivenheder og førende Personligheder”, og i undervisningen bør man ta ”hyppig Brug af Fædrelandssange, historiske Sange og Oplæsning av historiske Digte”.³⁵⁹ F.C Kaalund-Jørgensen hadde vært formann i utvalget som sto bak skoleboksbetenkningen fra 1933, og var også med i komiteen som sto bak denne læreplanen. Hans tidligere radikale holdning var imidlertid nå dempet, og de forslagene han hadde vant heller ikke frem i læreplansarbeidet.³⁶⁰ Læreplanen fra 1942 lå mye nærmere det *Sthyrskke Circulære* fra 1900 enn det gjorde skolebokbetenkningen fra 1933 sitt forslag til ny læreplan.

I Sverige ble læreplanen fra 1919 først avløst i 1955. I denne kan vi kjenne igjen flere av punktene som Foreningen Norden og andre organisasjoner arbeidet for på 1920- og 30-tallet. ”Undervisningen skall präglas av strävan efter objektivitet. Sålunda bör olika tider och olika folk bedömas efter sina egna förutsättningar” var en sentral målformulering.³⁶¹ Fortellingen var fortsatt en viktig formidlingsform, men planen åpnet også opp for ”jämförelser och sammenhang”.³⁶² Et punkt i planen er særlig relevant for 1814-temaet. ”När det gäller omtvistade frågor bör påpekas, att olika uppfattningar gjort eller ännu gör sig gällande. Vid behandling av krigsorsaker kan man ofta jämföra, hur dessa framträder i de krigförandes egen propaganda och i senare historisk forskning”.³⁶³ På denne måten skulle det legges til rette for et ”kritisk syn på historiska framställningar och även på aktuella politiske företeelser”.³⁶⁴

---

³⁵⁵ *Normalplan för byfolkeskolen 1939*: 84

³⁵⁶ Frigård 1995: 81

³⁵⁷ *Normalplan för byfolkeskolen 1939*: 94

³⁵⁸ *Undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole, 2. oplag 1943*: 42

³⁵⁹ *Undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole, 2. oplag 1943*: 43f

³⁶⁰ Markussen 1979: 15f

³⁶¹ *Undervisningsplan för rikets folkskolor, den 22 januari 1955*: 97

³⁶² *Undervisningsplan för rikets folkskolor, den 22 januari 1955*: 98

³⁶³ *Undervisningsplan för rikets folkskolor, den 22 januari 1955*: 98

³⁶⁴ *Undervisningsplan för rikets folkskolor, den 22 januari 1955*: 99

Planen påpekte og at konflikter mellom de nordiske landene ikke skulle ta mer plass enn nødvendig, og at begge partenes synspunkter burde komme frem. De samme formuleringene gikk igjen i læreplanene fra 1962 og 1969.³⁶⁵ Gjennom de tre læreplanene skjedde det også en gradvis avnasjonalisering av historiefaget. Det var ikke lenger ”fedrelandets” eller ”Sveriges” historie som skulle fortelles, det var ”nordisk och allmän historie” på den ene siden og ”hembygdens historia” på den andre.³⁶⁶

På 1950-tallet kom det i Norge krav om utvidelse av folkeskolen. En slik utvidelse hadde allerede skjedd i Sverige i gjennom forsøk med enhetsskole i 1949. I 1954 ble *Forsøksrådet for skoleverket* opprettet, og etter noen år hadde så mange skoler utvidet undervisningen fra syv til ni år at man trengte egne læreplaner.³⁶⁷ Resultatet ble en ny skolelov i 1959, og en felles læreplan for by- og landskolene i 1960. Læreplanen er på mange punkter lik den svenske fra 1955. Den legger vekt på internasjonalt samarbeid, demokratioppdragelse, selvstendig arbeid, og fagforståelse. Et interessant punkt som vi i prinsipp kjenner igjen fra den svenske planen, men som her er koblet direkte til 1814, er et eksempel på en arbeidsoppgave:

”Hvorfor er ikke de nordiske land blitt forent til én stat? (Dramatiser et selskap med én representant for hvert nordisk land. La hver nasjons representant legge fram sitt syn på en sammenslutning, bl. a. med omtale av de ulike oppfatninger av 1814 og 1905.)”³⁶⁸

Selv om dette bare er et forslag og ikke et obligatorisk minstekrav, må dette ses som en direkte oppfordring til læreboksforfatterne om å presentere de ulike synene og sidene i saken.

Den danske historieundervisningen har, hvis vi baserer det på læreplanene, vært den mest konservative og minst endringsvillige i Skandinavia. Denne tradisjonen ble forsiktig brutt i 1960 med det som har blitt kalt *Den Blå Betænkning*. Opplæring til og forståelse av internasjonalt og mellomfolkelig samarbeid er i denne en sentral del av historiefagets formål. Selv om planen ikke er like utfyllende som den norske og svenske i diskusjonen om ulike syn på historiske hendelser, heter det at ”ikke blot [bør] selve kendsgerningerne i stoffet fremdrages, men at deres baggrund og linjer til fortid og efterfølgende tider føres ind i billedet, ligesom forskellige vurderinger af samme begivenhed kan diskuteres”.³⁶⁹ Imidlertid finner vi ikke den samme internasjonale vinklingen i stoffutvalget som kjennetegnet spesielt

---

³⁶⁵ *Läroplan för grundskolan 1962* og *Läroplan för grundskolan, allmän del 1969*

³⁶⁶ *Läroplan för grundskolan, allmän del 1969*: 184

³⁶⁷ Lorentzen 2003: 93

³⁶⁸ *Læreplan for forsøk med 9-årig skole, andre utgåva 1968*: 158. I andre utgave skal det, ifølge forordet, ikke være gjort noen endringer som går på historiefaget

³⁶⁹ *Undervisningsvejledning for folkeskolen, betænkning nr. 253, 1960*: 123

de svenske planene. ”På alle klassetrin i hovedskolen må hovedvægten lægges på Danmarkshistorien”, heter det i planen.³⁷⁰ Arbeidsskoleprinsippet var i en viss grad svekket i forhold til 1942-planen. Sammenlignet med de norske og svenske planene, som til en viss grad behandlet historie som et ferdighetsfag, var historie i *Den Blå Betænkning* et rent kunnskapsfag.

Som vi så i forrige periode følger ikke nødvendigvis lærebøkene læreplanenes intensjoner. Når det norske læreplanen fra 1939 for første gang ble bindende, og ikke bare veiledende, er grunn til å forvente et større samsvar mellom bøker og planer. Det var bare den svenske planen som eksplisitt oppfordret til å påpeke ulike oppfatninger der det fantes. Jeg forventer derfor at de svenske lærebøkene etter 1955 i større grad enn tidligere presenterer flere oppfatninger, for eksempel om Norges stilling i unionen, et tema som det i aller høyeste grad har vært ulike meninger om. Jeg forventer også at de norske lærebøkene gjør noe av det samme etter 1960, selv om den norske læreplanen ikke like eksplisitt på dette punktet. For Danmarks gir ikke læreplanen like store forventninger til en tydelig forandret fremstilling.

Historieforskningen

Denne perioden kjennetegnes av brudd i historieforskningen om 1814. For Norges del kan man snakke om et tolkningsbrudd, der nye forklaringer og synsvinkler drives frem, for Sverige og Danmarks del ligger bruddet først og fremst i en ny bølge av interesse for temaet. Går man utenfor selve 1814-temaet og til historiefaget som helhet kan man også snakke om en nyorientering. I Norge snakker man gjerne om ”etterkrigsempiristene”.³⁷¹ Det empiriske fokuset og det forsterkede målet om objektivitet rensket historieskrivingen for mange av de ideologiske og nasjonale (eller nasjonalistiske) undertonene som hadde preget den tidligere. Historieforskningen ble avpolitisert, i alle fall som et ideale.³⁷²

I Norge fikk den nye tilnærmingen sitt fremste uttrykk gjennom Sverre Steens *1814* fra 1951. Det tilnærmede venstrenasjonale hegemoniet som Nielsen forsøkte å bryte, men aldri helt greide å tilbakevise, ble her utfordret. Steen skilte seg imidlertid fra Nielsen ved å ikke ta parti på en bestemt side. Steen presenterer først og fremst historien uten ”nokon rest av

---

³⁷⁰ *Undervisningsvejledning for folkeskolen, betænkning nr. 253, 1960: 122*

³⁷¹ Kjeldstadli 2007: 69

³⁷² Francis Sejersted diskuterer hvorvidt dette faktisk var tilfelle. Se Sejersted 1995b: 157ff

partifargane” som hadde preget flere av de forutgående historikerne.³⁷³

Steen legger stor vekt på utenrikspolitikk. Han åpner boken betegnende med kapitlet ”Stormaktspill med småstatene som innsats”. Når han skriver om Fredrik 6. og Karl Johans respektive kamp om å verne eller vinne Norge heter det at de begge

”regnet med at Norges skjebne ville bli avgjort ikke innen Norges grenser, men på Europas slagmark eller ved stormaktenes rådsbord. Begge mente at rikenes utenrikspolitikk ville avgjøre hvem som skulle bli Norges konge. Og begge fikk rett”.³⁷⁴

Det er ikke lenger det abstrakte folket som er drivkraft i historien, slik det var hos Sars. For Steen er det først og fremst de enkelte aktørene som påvirket og styrte historiens gang. Steen skiller seg også fra Sars i vurderingen av prinsens rolle. ”Reisningen i Norge mot Kielfreden var organisert av Kristian Fredrik, og den sto og falt med han”.³⁷⁵ I den videre behandlingen av forløpet legger Steen mye større vekt på hendelser utenfor Norges grenser enn man hadde gjort innen den venstrenasjonale tradisjonen. Karl Johans forhandlinger med stormaktene og stormaktskommisærenes rolle er blant momentene som fremheves.³⁷⁶ Samtidig ble de maktpolitiske forholdene og utviklingen i disse, som Sveriges tap av Finland, mer avgjørende enn de hadde vært for blant annet Sars. Og her hjemme var det ikke ”folket”, men først og fremst ”mennene fra 1814”; Falsen, Sverdrup, Motzfeldt, Christie, Wedel, Løvenskiold, Wergeland og Aall, som spilte den avgjørende rollen, både på Eidsvoll og i forhandlingene med svenskene på høsten.³⁷⁷

Kristian Fredriks ettermæle blir delvis rehabilitert av Steen. Her er det ikke bilde av en ”blot Theatherhelt, en vek stakker” som tegnes.³⁷⁸ Vel var han ikke den beste militære lederen, men at han verken klarte å hindre unionen med Sverige eller danne en ny dansk-norsk union ”skyldtes politiske forhold langt utenfor hans kontroll og innflytelsesområde”.³⁷⁹ Mens Sars og Koht mente at prinsen spilte en avgjørende rolle i frem til Eidsvoll, men bare dit, fremhever Steen hans positive innsats helt frem til høsten.³⁸⁰

---

³⁷³ Mannsåker 1964: 15

³⁷⁴ Steen 1951: 16

³⁷⁵ Steen 1951: 278

³⁷⁶ Steen 1951: 187ff

³⁷⁷ Steen 1951: 143ff

³⁷⁸ Sars 1912d: 543

³⁷⁹ Steen 1951: 236. Om vurderingen av prinsens militære lederskap, se Steen 1951: 35 og 209f

³⁸⁰ Steen 1951: 236f

Steen fikk raskt en alliert i Jens Arup Seip. I en anmeldelse av 1814 roset han Steen for å ha ”tilintetgjort” den ”myten” om selvstendighetskampen som Sars hadde skapt.³⁸¹ Anmeldelsen fikk den programmatisk tittelen *Friheten i gave*, som siden har blitt stående som en spissformulert oppsummering av denne tolkningstradisjonen. Seip fulgte senere opp sine synspunkter i verket *Utsikt over Norges historie* fra 1974. Her forklares Norges selvstendighet som ”en refleks av Napoleons politikk”, og Norges frihet som ”skapt av frykt for Sverige”.³⁸² Dermed forsvinner muligens også den balansegangen som preget Steens fremstilling. Hos Seip etterlates det svært lite rom for diskusjon.

En annen historiker som kom med viktige bidrag til 1814-forskningen i denne perioden var Knut Mykland. I en rekke artikler tilførte Mykland ny kunnskap om avgrensede spørsmål og hendelser, en tilnæringsmåte som på mange måter kjennetegnet denne tidens historieforskning.³⁸³ I artikkelen *Medens der endnu er tid* satte han søkelys på forholdet mellom Kristian Fredrik og Fredrik 6., og især kongens mulige dobbeltspill, medvirkning og støtte til det norske opprøret.³⁸⁴ *4. november – nederlag og seier* og *Grunnlovens far og kongemaktens forsvarer*, begge trykt i forbindelse med 150års-jubileet, er andre sentrale bidrag. I førstnevnte vurderer Mykland prinsens handlinger i august som ”ubetinget positiv”, og mer enn hos noen andre fremstilles han som hovedpersonen helt frem til 4. november.³⁸⁵ I den andre artikkelen snur han opp ned på det tradisjonelle synet på de to hovedpersonene fra Eidsvoll. Falsen, den tradisjonelle grunnlovens far, har ifølge Mykland ”neppe bidratt til å gi Grunnloven så mange trekk at han betegnes som dens far”.³⁸⁶ Sentralt for Wedel, den tradisjonelle unionsforkjemperen, var derimot ikke ”union, men konstitusjon”.³⁸⁷

Ved å fremheve maktpolitikk, taktikk og enkeltaktører skrev Mykland seg inn i samme tradisjon som Steen og Seip, men uten å være like kategorisk. Han brukte den samme todelingen mellom indre og ytre krefter som Sars.³⁸⁸ I oversiktsverket *Norge i dansketiden* heter det at ”det går en klar linje fra 1700-tallets patriotisme, gjennom krigsårenes nasjonale aktivisme fram til reisningen i 1814”.³⁸⁹ I jubileumboken *Norges Grunnlov i 175 år* så han økonomisk utvikling, befolkningsvekst, bøndenes frihet og fravær av adel som viktige

---

³⁸¹ Seip 1963: 43

³⁸² Seip 1974: 17; 48

³⁸³ Sejersted 1995b: 158; Kjeldstadli 2007: 69

³⁸⁴ Mykland 1961

³⁸⁵ Mykland 1983a: 250

³⁸⁶ Mykland 1983b: 190

³⁸⁷ Mykland 1983b: 197

³⁸⁸ Her er det viktig å påpeke at mens Sars fremstilte den indre veksten i et åndshistorisk og metafysisk lys, var den hos Mykland først og fremst realhistorisk og materiell. Se Thue 2006

³⁸⁹ Mykland og Bagge 1998: 308

faktorer.³⁹⁰ For Mykland var vekselvirkningen mellom enkeltaktørers interesser og kollektiv utvikling vesentlig: ingen av disse var avgjørende eller tilstrekkelige i seg selv.

I både Sverige og Danmark blusset interessen for 1814 opp igjen på 1940-tallet etter å ha vært nærmest fraværende siden 1905. I likhet med det person- og maktpolitiske fokuset som preget den norske forskningen ble det svenske søkelyset rettet mot Karl Johan. Fredrik 6. og Kristian Fredrik ble hovedpersoner i den danske forskningen.

Et sentralt verk er svenske Torvald Højers trebindsbiografi om Karl Johan hvor han i andre bind, *Kronprinstiden* fra 1943, behandler hendelsene i 1814. Om bakgrunnen for det norske opprøret mot Kielfreden sa ikke Højer mye, men fastslo at Kristian Fredrik ”trädde i spetsen” for det.³⁹¹ Verken det norske opprøret, Kristian Fredriks lederskap, grunnlovsarbeidet på Eidsvoll eller nordmennenes forhandlinger i Moss fikk avgjørende betydning for utfallet. Karl Johan ble satt i sentrum, det var han som drev utviklingen fremover.

Den raske avslutningen på krigen og de ettergivelsene som ble gitt i Moss i forhold til Kieltraktaten forklarte Højer fra et utenrikspolitisk perspektiv. Her var stemningen i London og den snart kommende Wienerkongressen avgjørende. Men over dette fremhevet han ett motiv som ”betytt mycket, ja, måhände mest av alla”, nemlig Karl Johans forhåpninger om å overta kronen i Frankrike etter Napoleons fall.³⁹² Blant annet skal han ha blitt oppfordret til å godta Eidsvollgrunnloven for å vinne innpass i den franske liberale opinionen.³⁹³

I 1957 leverte Jørgen Weibull sin doktorgradsavhandling *Carl Johan och Norge – Unionsplanerna och deras förverkligande* hvor han i stor grad fulgte de samme linjene som Højer. Et nytt element var imidlertid betoningen av at det allerede siden 1809 fantes to forskjellige planer for hvordan Norge skulle vinnes: enten gjennom frivillig tilslutning eller gjennom krig. Den første strategien hadde sin talsmann i 1809-revolusjonæren Georg Adlersparre, mens utenriksminister Engström med støtte i regjeringen ivret for en angrepskrig.³⁹⁴ Ifølge Weibull valgte Karl Johan å følge Adlersparres linje allerede i desember 1810.³⁹⁵ Selv om en krig likevel ble nødvendig fremhever Weibull at denne linjen hele tiden ble fulgt. Endringen av Kieltraktatens 4. artikkel, godkjenningen av grunnloven og avkallene Karl Johan gjorde på den sterke kongemakten i løpet av høsten bekreftet i følge Weibull

---

³⁹⁰ Mykland, Opsahl og Hansen 1989: 21f

³⁹¹ Højer 1943: 278

³⁹² Højer 1943: 310

³⁹³ Højer 1943: 312f

³⁹⁴ Weibull 1957: 13; 39ff; 169

³⁹⁵ Weibull 1957: 45

dette.³⁹⁶ Ved å stille de to handlingsalternativene opp mot hverandre satte Weibull fokus på maktspillet mellom Karl Johan og Engström, men viste og at det var en klarere kontinuitet i Karl Johans Norges-politikk enn tidligere antatt.

I Danmark ble 1814-forskningen frontet av Axel Linvald og Georg Nørregård. I de to siste av sine tre bind om Kristian Fredrik, som går frem til våren 1814, og i flere artikler satte riksarkivaren og historikeren Linvald fokus på Kristian Fredriks rolle i den norske reisingen.³⁹⁷ Det sentrale spørsmålet var om prinsen handlet på eget initiativ, eller om han hadde støtte fra København. Artikkelen *Omkring Kielerfreden* fra 1954 bygger på all kjent brevveksling mellom Kristian Fredrik, Fredrik 6. og den danske regjeringen. Selv om kongen uttrykte en viss støtte til Kristian Fredriks eventuelle opprør i de private brevene, mener Linvald at det formelt sett ikke var noe aktivt dobbeltspill fra dansk side: ”På Christian Frederiks avgjørende beslutning om at reise en modstandsbevegelse mot Kielertraktatens afståelse af Norge har de [brevene] ikke øvet indflydelse”.³⁹⁸ Spørsmålet ble tatt opp igjen i Linvalds tredje og ufullstendige bind fra 1965, *Kong Christian VIII. Før Eidsvoldgrundloven*. I mellomtiden hadde Mykland hevdet at Fredrik 6. støttet prinsens opprør, noe Linvald til en viss grad har tatt i betraktning, men han holdt fortsatt fast på at Kristian Fredrik planla og organiserte opprøret alene.³⁹⁹ Som de norske historikerne i perioden fremhevet også Linvald Kristian Fredriks avgjørende rolle:

”Det blev Norges og det norske folks lykke, at det i sin midte, i prins *Christian Frederik*, landets tronarving og statholder havde en leder, som havde vovemod og handlekraft, styrke og evner og tillige de ydre betingelser for at gribe magten og tage ledelsen”.⁴⁰⁰

Linvald skilte seg ut fra de andre svenske og danske historikerne ved at han undersøkte hendelsene i 1814 ut fra et norsk utgangspunkt. Han fant frem til flere nye kilder, og lanserte flere nye tolkninger, blant annet om viktigheten av ”det første Eidsvoldmøde”.⁴⁰¹

Nørregårds viktigste bidrag var den samlende fremstillingen, *Freden i Kiel 1814*, fra 1954. Selv om han gjennomgikk nesten alt som fantes av kilder, tegnet han ikke noe avgjørende nytt bilde.⁴⁰² Først og fremst er utgivelsen viktig fordi den for første, og til nå eneste, gang samlet

---

³⁹⁶ Weibull 1957: 183; 295; 339

³⁹⁷ Linvald 1952; Linvald 1965

³⁹⁸ Linvald 1954: 168

³⁹⁹ Linvald 1965: 138ff; Mykland 1961

⁴⁰⁰ Linvald 1965: 11f

⁴⁰¹ I følge Linvald møtte Kristian Fredrik allerede den 30. januar motstand mot sine planer om å la seg utrope til norsk konge på bakgrunn av arveretten. Linvald 1965: 66ff

⁴⁰² Nørregård fikk ikke tilgang til de russiske og prøyssiske arkivene

og gransket alle kildene til forhandlingene. Nørregård mener, sterkere enn Linvald, at Frederik VI snakket sant til svenskene da han hevdet at han ikke støttet Kristian Fredriks opprør mot Kieltraktaten.⁴⁰³

Både de nye synspunktene og den nye interessen har trolig påvirket lærebøkene. På et generelt plan kan vi snakke om en dreining mot et mer empirisk historiesyn: realhistorie overtar for de store helhetsteoriene, analysen overtar for syntesen, og maktpolitikken settes i fokus på bekostning av ånd og idéer. I den norske historieforskningen får Yngvar Nielsens eldre standpunkter om ytre påvirkning en renessanse. Enkelt personer og politiske beslutninger tillegges mer vekt enn tidligere. For lærebøkene vil det kanskje bety at den venstrenasjonale tolkningen mister sitt hegemoni. Svenske og danske lærebøker var tidligere preget av en maktpolitisk og personfokusert fremstilling, og for disse vil antakelig ikke dette aspektet ved historieforskningen ha ført til noen store forandringer. Hvorvidt lærebøkene tar opp de nye forskningsresultatene, som spørsmålet om dansk dobbeltspill eller bakgrunnen for Karl Johans norgespolitikk, er et åpent spørsmål. Et punkt jeg derimot forventer at det finnes en endring på er lærebøkene, spesielt de norske, fremstilling av Kristian Fredrik. Hvis vi følger tendensen i forskningslitteraturen vil det bety at hans innsats og rolle vil vurderes som mer positiv og langvarig enn tidligere.

Lærebøkene

En trend som begynte å gjøre seg gjeldene fra 1940-tallet og fremover var at flere forfattere samarbeidet om lærebøkene. Vi har noen slike tilfeller også tidligere, slik som danske Nørlyng som skrev sammen med fire andre forfattere, men fra dette tidspunktet begynner det å bli stadig mer vanlig. Et problem som da melder seg er å knytte den bestemte teksten til en bestemt forfatter. Noen av bøkene angir i forordet hvem som har stått bak de ulike delene av boken, men dette er unntaket snarere enn regelen. Samtidig har det skjedd en utvikling i hvilken bakgrunn læreboksforfatterne har. Vi finner stadig flere lærere og stadig færre akademiske historikere som har ført pennen. Dermed blir det også vanskeligere å finne ut hva forfatterens politiske standpunkt, historiesyn og samfunnsrolle har vært. Disse to faktorene gjør at jeg ikke kommer til å bruke så stor plass på å presentere forfatterens bakgrunn i dette og neste kapittel.

---

⁴⁰³ Nørregård 1954: 193 Han baserer imidlertid dette på bare ett brev, og fører ikke argumentasjonen videre

Norske lærebøker

Bernhard Stokke

Folket vårt gjennom tidene, 1940

Stokke var utdannet lærer og hadde folkeskolen som arbeidsplass gjennom hele karrieren. Ved siden av å undervise og skrive lærebøker i historie og geografi forfattet han og en rekke populære barnebøker.⁴⁰⁴ Da *Folket vårt gjennom tidene* utkom første gang i 1940 var det i konkurranse med tre andre nyskrevne lærebøker. Først i 1950, da boken ble revidert, ble den utbredt på linje med Hæreid og Amundsens ”*Vi ere en nasjon-*”. ”Både de som begynte i skolen like etter andre verdenskrig, de enorme kullene som ble født i årene like etter krigen og som gikk i folkeskolen på 1950-tallet, og den siste elevgenerasjonen som gikk i 7-årig folkeskole på 60-tallet: Nesten alle leste de historie fra én av disse to lærebøkene”, skriver Svein Lorentzen om disse bøkernes utbredelse.⁴⁰⁵ Boken kom i elleve utgaver frem til 1966.

Stokkes lærebok er tradisjonell i fremstillingen og ligger nærmere en lesebok enn en lærebok. Den fortellende formen preger i stor grad de ni sidene som handler om 1814, som er ispedd mange sitater og til tider fremstilt som samtaler mellom personer. På de ni sidene er det likevel mye faktainformasjon, og *Folket vårt gjennom tidene* hadde da den kom ut den grundigste og mest utfyllende behandlingen av 1814.⁴⁰⁶ Av nye momenter som Stokke tar opp kan blant annet forholdet mellom Carsten Anker og Kristian Fredrik og en gjennomgang av de viktigste punktene fra Grunnloven nevnes. Grunnlovsgjennomgangen var ellers felles for alle de andre lærebøkene som ble utgitt på denne tiden, ettersom læreplanen fra 1939 nevnte dette som minstekrav. Dette blir mer inngående diskutert mot slutten av kapittelet.

Det som overrasker mest ved Stokkes lærebok er den kraftige oppvurderingen av Kristian Fredrik. Prinsen introduserer gjennom Carsten Anker, og et sitat fra en brevveksling mellom disse er gjengitt. ”De, og De alene kan bevare Norge, denne kronens ekte edelsten, fra rov og renker”, skal Anker ha skrevet til prinsen før han ble sendt til Norge.⁴⁰⁷ Etter beskjeden om Kielfreden heter det at ”Christian Frederik kjente seg som den store redningsmannen”.⁴⁰⁸ Hendelsene frem til riksforsamlingen tredde sammen; reisningen, februararmøtet, selvstendighetsed og valg, presenteres i stor grad som resultater av prinsens initiativer. Under

---

⁴⁰⁴ NBL

⁴⁰⁵ Lorentzen 2003: 113

⁴⁰⁶ Sammenlignet med de bøkene som er analysert her.

⁴⁰⁷ Stokke 1940: 131

⁴⁰⁸ Stokke 1940: 131f

forhandlingene med stormaktene i juni og juli vurderes han som ”en flink forhandler”.⁴⁰⁹ Håpet var ute for hans kongedømme, ”men han sveik likevel ikke det landet han hadde tatt seg av”, skriver Stokke om hans innsats for norsk selvstendighet. Samtidig viser Stokke at man i samtiden ikke så på prinsen på denne måten, noe som er med på nyansere bildet: ”Det var bittert for Christian Frederik å merke de kalde gufs av uvilje som slo mot han, enda han hadde gjort sitt beste for landet, uten å tenke på seg sjøl”.⁴¹⁰ Stokkes dom over prinsen var derfor svært positiv. ”Christian Frederik trudde han skulle bli Norges redningsmann. Det ble han også, om ikke nordmennene forstod det da”.⁴¹¹

Et annet moment skal også nevnes. Utenrikspolitikk og maktspill er fremhevet av Stokke. Om folkeslaget i Leipzig heter det at ”slaget avgjorde også Norges framtid”.⁴¹² Og der svært mange eldre lærebøker enten hadde en overskrift om ”Krigen mellom Norge og Sverige” eller fremhevet dette i teksten, heter det tilsvarende avsnittet i Stokkes bok ”Norge mot Europa”.

Revideringen av boken i 1950 ble gjort på pedagogisk grunnlag. Totalomfanget av boken økte, men det ble gjort få forandringer eller tilføyelser i teksten om 1814.⁴¹³ En rekke nye illustrasjoner, noen også i farger, ble imidlertid satt inn i boken sammen med stikkord i margene. Den fremsto dermed som en svært moderne lærebok, noe som sikret den en sentral plass i skolen gjennom hele denne perioden.

Oden Fagerjord

Norges historie med verdenshistorie, 1940

Som nevnt ble denne boken skrevet ut fra et annet ideologisk ståsted enn de andre lærebøkene. Det materialistiske perspektivet i Fagerjords bok kommer godt til syne i hvordan maktforhold og økonomisk utvikling beskrives og tolkes. Bøndene står i opposisjon til konger og embetsmenn, og de ”vanlige” folks kamp for tilværelsen vektlegges fremfor konger, kriger og heltedåder. Boken kom bare i en utgave.

I noen grad får dette perspektivet innvirkning på fortellingen om 1814. Der mange andre lærebøker viste hvordan ”folket tog til at vaagne og røre paa sig” i årene før 1814, for å bruke Ole Jensens ord fra 1885, fremhevet Fagerjord at dette først og fremst gjaldt bestemte deler av

---

⁴⁰⁹ Stokke 1940: 136

⁴¹⁰ Stokke 1940: 137

⁴¹¹ Stokke 1940: 137

⁴¹² Stokke 1940: 131

⁴¹³ Stokke 1950

folket. ”Det breie lag av folket fikk lita glede av inntektene i de gode åra” het det om næringsutviklingen på begynnelsen av 1800-tallet.⁴¹⁴ Frihetstankene som gjorde seg gjeldene i årene før 1814 fantes ikke hos ”folket”, men hos ”de fremste mennene våre”.⁴¹⁵ Og ønsket om et brudd med Danmark var motivert ut fra markedshensyn der trelasthandlere, skogeiere og jernverkseiere var sakens målbærere. Det breie laget av folket sluttet først til saken etter at Kielfreden ble kjent, som en reaksjon på at kongen ”hadde solt land og folk til en annen konge, akkurat som bonden seller gard og bøling, sa de. Slikt var så stor skam at de ikke ville finne seg i det”.⁴¹⁶

I beskrivelsen av hendelsene i Norge mellom Kielfreden og 4.november kommer ikke Fagerjord med noe avgjørende nytt, men følger i stor grad den samme malen som Stokke. Forskjellen ligger først og fremst i historiesynet.

Fagerjord fremhevet også aktører og hendelser utenfor Norges grenser. Initiativet til og tanken bak det svenske ønsket om Norge plasserer han imidlertid ikke hos Karl Johan slik det tradisjonelt ble gjort. Karl Johan var en dyktig hærfører i ledelsen for en stor og veløvd hær. ”Derfor kom Russland, England og Preussen og sa: Vil du hjelpe oss mot Napoleon, skal du få Norge i lønn”.⁴¹⁷ Stormaktene spilte også en avgjørende rolle forut for Mossekonvensjonen. Fagerjord forklarer utfallet av krigen med at hæren var liten og dårlig rustet og at Kristian Fredrik ikke ville slåss med svenskene fordi ”han drømte om å bli konge i Sverige i tilfelle Karl Johan ble keiser i Frankrike”.⁴¹⁸ ”Men verre var det” at stormaktsutsendingene krevde Kielfreden gjennomført, stilte tropper til disposisjon og hjalp til med å blokkere havnene.⁴¹⁹

Fagerjords lærebok kom som sagt bare i en utgave, og fikk ingen stor betydning for historieundervisningen. Den er interessant først og fremst fordi den forteller historien gjennom et klasseperspektiv på en måte som ingen andre hadde gjort tidligere. Dette ga noen små utslag i fortellingen om 1814, men Fagerjord kom på ingen måte med noen avgjørende nytolkning. Først og fremst bekrefter dette en konsolidering av en fortelling om 1814 preget av nasjonal stolthet, en fortelling som alle kunne slutte opp om uansett ideologi eller historiesyn.

---

⁴¹⁴ Fagerjord 1940: 193

⁴¹⁵ Fagerjord 1940: 195

⁴¹⁶ Fagerjord 1940: 197

⁴¹⁷ Fagerjord 1940: 196

⁴¹⁸ Fagerjord 1940: 202

⁴¹⁹ Fagerjord 1940: 202

Jens Hæreid og Sverre S. Amundsen

”Vi ere en nasjon –”, 1946

Den bindende læreplanen fra 1939 med faglige minstekrav og krav om verdenshistorie førte til at lærebøkene enten måtte skrives kraftig om, eller at det måtte komme nye bøker. Av de eldre lærebøkene var det bare Hæreids som overlevde. Hæreids bok hadde oppnådd så stor utbredelse at Aschehoug ville fortsette å gi den ut i en revidert utgave som var overens med den nye læreplanen. Georg Møller, Hæreids kontaktperson i Aschehoug, mente læreboken var ”en alt for god bok til å skulle forsvinne fra markedet”.⁴²⁰ Hæreid selv var også en pådriver for denne revideringen. Etter hvert fikk forlaget skolemannen og læreboksforfatteren Sverre S. Amundsen til å arbeide med revideringen av boken. Det meste arbeidet ble gjort av Amundsen, men han forsøkte å holde Hæreids tone og fremstillingsform intakt.⁴²¹

Innholdet i teksten om 1814 er forholdsvis likt Hæreids første bok. Språklig ligger den også tett opp til Hæreid. Flere setninger er identiske, og mange formuleringer går igjen. Det finnes tre nye opplysninger i Hæreid/Amundsen som ikke var med i Hæreid. For det første ble utviklingen i Norge fremhevet som en forklaring på selvstendighetsviljen. ”Det var ikke lenger som i Kalmarunionens dager. Nordmennene hadde nå vokst fram ved sida av danskene til et nesten jamstort folk”.⁴²² For det andre nevnes inspirasjonen fra den franske, nederlandske, engelske og amerikanske grunnloven, i tråd med læreplanen fra 1939. For det tredje gjengis sentrale punkter fra grunnloven.

Det finnes også en del punkter og formuleringer som ikke har overlevd Amundsens gjennomgang av læreboken. Disse går for det meste på forholdet mellom nordmenn og svensker. Bildet som ble tegnet i 1946 var ikke særlig mer harmonisk enn det var i 1909, Sverige var fortsatt den tydelige fienden, men den skarpe tonen er i en viss grad dempet. De var ikke lenger de ”gamle fiender”, og den sterke krigslysten som Hæreid utbroderte om med sterk nasjonal patos finnes ikke lenger i Hæreid/Amundsen. Krigsberetningene er også nedkortet, fra Hæreids tre sider til én i den nye utgaven.

Den mest iøynefallende forskjellen mellom Hæreid og Hæreid/Amundsen er bruken av illustrasjoner. Omslaget på Hæreids bok var preget av et vikingskip, mens forsidebildet på 1946-utgaven var en illustrasjon av jublende barn med norske flagg i 17.maitog foran

---

⁴²⁰ Brev Aschehoug – Hæreid 7/11 1942, sitert i Ødegård 1983: 126

⁴²¹ Ødegård 1983: 135

⁴²² Hæreid og Amundsen 1946: 211

Stortinget. Boken hadde nesten tre ganger så mange illustrasjoner som Stokkes bok, og fem ganger mer enn Fagerjord.⁴²³ Boken var den første som tok i bruk fargeillustrasjoner. Mange av dem ble brukt til å støtte opp om fortellingen om nasjonal utvikling. Ett av bildene, som gjengir åtte varianter av det norske flagget, fra det dansk-norske unionsorlogsflagget til det rene norske flagget fra 1905 fungerer ”som en symbolsk reise fra unionsavhengighet til fri nasjon”.⁴²⁴ Forskjellene til tross, som helhetlig fortelling er det den samme historien som Hæreid fortalte i 1909 som nå fikk tjue nye leveår i skolen.

Thorleif Øisang

Folk og samfunn før og nå, 7. skoleår, 1968

Dette var en av de første lærebøkene som ble skrevet for separate årstrinn, og har med det mer til felles med neste periodes lærebøker. Jeg velger imidlertid å analysere den her, da den ble skrevet med utgangspunkt i læreplanen for niårig folkeskole fra 1960. Boken var en del av et læreverk som dekket all historieundervisning i folkeskolen, fra 4. til 9. klassetrinn. Dette, sammen med at boken på mange andre måter også var nyskapende og oppdatert, førte til at den fikk en rask og stor utbredelse.⁴²⁵ Læreboken ble utgitt tre ganger, de to siste revidert i forhold til læreplanen fra 1974. Dette førte ikke til noen betydelige forandringer i teksten.

Behandlingen av 1814 er omfattende, og strekker seg over 20 sider fordelt på to kapitler. Et om ”De nordiske landene under Napoleonskrigene” og et om ”Norge på vei mot selvstendighet”. I første kapittel legges det stor vekt på fremgangen i norsk næringsliv og økende krav om norsk selvstendighet før 1814. Kravene dreide seg imidlertid om større selvstendighet innenfor unionen, for ”noe alminnelig ønske i hele folket om løsrivelse fra Danmark hadde det ikke vært”.⁴²⁶ Tankene om Norge som et ”helt fritt og uavhengig rike” fikk først utbredelse etter at Kjølfreden var blitt kjent.⁴²⁷ Ifølge Øisang var selvstendighetskravet i stor grad også drevet av uvilje ovenfor Sverige. ”Forholdet var alt annet enn hjertelig mellom de to landene”.⁴²⁸ Kristian Fredrik blir presentert først etter nordmennesens reaksjon på Kjølfreden, men Øisang gjengir samtidig et forholdsvis langt sitat fra prinsens dagbok der det går frem at han støttet Norges sak og ville forsvare landet ”så lenge jeg lever!”.⁴²⁹

---

⁴²³ Ødegård 1983: 151

⁴²⁴ Lorentzen 2003: 115. Flaggplansjen står i Hæreid og Amundsen 1946: 268

⁴²⁵ Lorentzen 2003: 125

⁴²⁶ Øisang 1968: 104

⁴²⁷ Øisang 1968: 104

⁴²⁸ Øisang 1968: 104

⁴²⁹ Øisang 1968: 105

Grunnlovsarbeidet er utførlig behandlet med vekt på politikken, men også i et kulturhistorisk lys. Vi får blant annet vite hvordan representantene bodde og hva de spiste, og hvordan Eidsvollbygningen var utformet og innredet. Faktamengden er stor, og blant mye annet nevnes partiene, de mest fremtredende representantene, Falsen og Adlers grunnlovsutkast, striden om forholdet til Sverige og dens betydning for kongemakten og styreformene i grunnloven, økonomiske problemer og Eidsvollsgarantien, og gjennomføringen av kongevalget.⁴³⁰ Øisang tar ikke stilling til partiene eller sakene.

Når hendelsene på sommeren og høsten behandles følger Øisang de samme linjene som Stokke og Fagerjord. Forhandlinger og diplomati fremheves på beskostning av krigens betydning. Når de to slagene ved Lier og Matrand nevnes heter det ikke at nordmennene vant, noe de gjorde, men bare at de var ”heldige”.⁴³¹ Kristian Fredriks innsats blir ikke like høyt vurdert som hos Stokke, men også Øisang mener at beskyldningene om ”feighet” var ”urettferdige”.⁴³² Samtidig blir Karl Johan vurdert som en forholdsvis ettergiven og rimelig leder, i alle fall sammenlignet med norske lærebøker fra de to tidligste periodene. Under unionsforhandlingene ”sto han klar med troppene sine, og det hadde vært en lett sak for ham å rykke frem og erobre hovedstaden”.⁴³³ Når han ikke gjorde dette var det fordi han fryktet at stormaktene ville ombestemme seg, at han ikke ville erobre Norge med vold og makt, og at han ville ha foreningen i stand før Wienerkongressen. Ettergivenheten til de norske kravene skyltes derfor ikke bare norsk standhaftighet og Christies innsats, men også disse andre forholdene.

I 1971 ga Forlaget Pax ut et korrektiv til *Folk og samfunn før og nå*. Korrektivet var skrevet for ”å påvise skjevheter” i læreboka og hadde en tydelig marxistisk profil. *Folk og samfunn før og nå, 7. skoleår* blir kritisert over 40 polemiske sider, men bokens behandling av 1814 får stå nesten urørt. Det eneste som berører dette temaet er en kritikk av to arbeidsoppgaver, den ene om å tegne forskjellige norske flagg, den andre om å tegne Eidsvollbygningen.⁴³⁴ ”Forfatteren vil ha oss til å elske Norge uten å vite noe om det gale og dårlige vi har gjort” heter det om disse eksemplene.⁴³⁵ Selv om nesten alt annet som står skrevet i læreboken blir opponert mot, var altså fortellingen om 1814 noe man gikk god for.

---

⁴³⁰ Øisang 1968: 106ff

⁴³¹ Øisang 1968: 112

⁴³² Øisang 1968: 113

⁴³³ Øisang 1968: 113

⁴³⁴ Amdal 1971: 44

⁴³⁵ Amdal 1971: 45

Svenske lærebøker

Axel Hagnell og Gunnar Olander

Sveriges historia, 1943

Läsning till Sveriges historia, 1943

Läsning till Våra grannländers historia, 1958

Hagnell og Olanders svenske lærebok og lesebok kom ut første gang i 1943.⁴³⁶ Læreboken kom i syv utgaver frem til 1954, da den byttet navn til *Svensk och allmän historia*. Denne ble utgitt to ganger frem til 1960. Leseboken kom også i syv utgaver, før den i 1966 ble utgitt under nytt navn. I tillegg utga forfatterne en lesebok om nabolandene i 1958. Begge forfatterne var folkeskolelærere i Göteborg, og utga flere historielærebøker sammen. Hagnell skrev også lærebøker i en rekke andre fag.

Hagnell/Olander åpner fortellingen med valget av Karl Johan som svensk tronfølger. De gir deretter den samme sikkerhetspolitiske begrunnelsen for Karl Johans planer om å vinne Norge som vi tidligere har sett hos for eksempel Odhner, ”för att skaffa Sverige en trygg gräns i väster”.⁴³⁷ Dette var ingen ny tanke, ifølge Hagnell/Olander, for ”han fullföljde altså Gustav III:s och Gustav IV Adolfs planer”.⁴³⁸ Til å ”erövra Norge” fikk han støtte fra Russland, England og Preussen.⁴³⁹ Selv om Karl Johan også her er hovedpersonen, står han altså ikke på scenen alene. Ved å henvise til eldre forsøk på å vinne Norge og til hjelpen han fikk fra andre land, fremsto Karl Johan som mindre egenrådlig og selvstendig enn i eldre svenske lærebøker.

Etter at Danmark ”betvingades hastigt” til å gi fra seg Norge gjennom Kielfreden, kommer en rask gjennomgang av hva som hendte i Norge.⁴⁴⁰ Nordmennene ville være frie, de valgte representanter til Eidsvoll, vedtok en grunnlov 17. mai og valgte en dansk prins til konge. Dette var ikke hva Karl Johan hadde forventet, og for å fullføre planen ble han ”nu tvungen att tillgripa maktmedel”.⁴⁴¹ Ifølge Hagnell og Olander forsvarte nordmennene seg tappert, men måtte ”dra sig tillbaka för övermakten”.⁴⁴² Etter å ha nevnt våpenhvilen heter det at ”Norges storting tvingades då till en förening med Sverige”.⁴⁴³

---

⁴³⁶ Det har ikke lyktes å anskaffe førsteutgaven av *Sveriges historia*. Analysen tar derfor utgangspunkt i 4. utgave fra 1950.

⁴³⁷ Hagnell og Olander 1950: 153

⁴³⁸ Hagnell og Olander 1950: 153 ”Fullfölja” kan tyde både fullføre/avslutte og følge opp/fortsette

⁴³⁹ Hagnell og Olander 1950: 154

⁴⁴⁰ Hagnell og Olander 1950: 154

⁴⁴¹ Hagnell og Olander 1950: 154

⁴⁴² Hagnell og Olander 1950: 155

⁴⁴³ Hagnell og Olander 1950: 155

Mossekonvensjonen eller forhandlingene mellom stortinget og svenskene på høsten blir ikke nevnt. Det virker dermed som foreningen kom i stand allerede rett etter krigen, og at det var det var Sverige alene som satte betingelsene for denne. Bruken av ”tvingades” forsterker dette. Det påpekes at Norge ble fritt og selvstendig, men forenet med Sverige gjennom union. I utgaven fra 1956 er det lagt til som en avslutning at ”Unionstanken hade på nytt tagit form, men en form som var olycklig, ty Norge tvingades mot sin vilje till föreningen med Sverige”.⁴⁴⁴ I denne utgaven blir også Karl Johans håp å bli keiser i Frankrike presentert, men dette skal ikke ha hatt noen innvirkning på hvordan han handlet ovenfor Norge slik som Højer påviste. Når Napoleon ble slått i 1813 hadde Karl Johan også ”bekämpat fransmännen, och kunde inte längre hoppa på att bli deras kejsare”.⁴⁴⁵

I *Läsning till Sveriges historia* finner vi stykket ”Hur Norge kämpat sig fram till frihet”. Her fortelles det om hvordan Norge ble dratt med inn i danske kriger og måtte kjempe for danske interesser. Samtidig påpekes det positive ved kulturpåvirkningen fra Danmark. Fra 1500-tallet begynte sagverks- og treindustrien å utvikle seg raskt, og andre næringer fulgte etter. ”Näringslivets blomstring skapade en stark nationell anda hos norrmännen. De började innse, att de kunde regera sig själva, och ville icke styras av den danske konungen”.⁴⁴⁶ Men selv om ”den nationella rörelsen spred sig snabbt” blir ikke dette satt i sammenheng med hendelsene i 1814. I *Läsning till Våra grannländers historia* er det samme stykket gjengitt.⁴⁴⁷

Ragnar Wirsén

Historia för folkskolan, 1954

Historia för enhetskolan, 1958

Bøkene er skrevet på bakgrunn av en revidert utgave av Grimbergs eldre lærebok som blant andre Wirsén medvirket til i 1950. Selv om lærebøkene ikke står i direkte forbindelse med Grimberg, finnes det altså en linje fra Grimbergs bok og frem til disse.

I *Historia för folkskolan* fra 1954 er hendelsene i 1814 beskrevet under kapittelet ”Norge förenas med Sverige”. Vi får imidlertid noen sentrale opplysninger i de foregående kapitlene som handler om Karl Johan og Napoleonskrigene. Karl Johan presenteres på den sedvanlige svenske måten som ”en stor härförare, som kunde återge riket dess forna kraft och anseende”,

---

⁴⁴⁴ Hagnell og Olander 1956: 152

⁴⁴⁵ Hagnell og Olander 1956: 151

⁴⁴⁶ Hagnell og Olander 1943: 328

⁴⁴⁷ Hagnell og Olander 1958: 223ff

og når han kom til Sverige var han ”en man i sina bästa år, eldig, djärv och handlingskraftig”.⁴⁴⁸ Man håpet dog at han skulle ”återta Finland”.⁴⁴⁹ Når han derfor ønsket å erobre Norge i stedet, var det mange svensker som ikke likte dette. Wirsén gir likevel Karl Johan rett i sine prioriteringer, for han ”ansåg, att vi aldrig i längden skulle ha kunnat behålla Finland. Norge däremot låg bättre till. Ett svenskt välde, bestående av hela den skandinaviska halvön, var enligt Karl Johans mening en naturlig statsbildning”.⁴⁵⁰

Etter ”obetydliga strider” kom freden i Kiel, men nordmennene ville ikke la sin skjebne bli avgjort ”av främmande furstar, utan fordrade att själva bestämma över sitt land”.⁴⁵¹ Eidsvollsforsamlingen, selvstendighetserklæringen, grunnloven, 17. mai og kongevalget blir nevnt. Oscar Wergelands maleri av riksforsamlingen blir brukt som illustrasjon. ”Stormakterna godkände emellertid inte Norges självstendighet”, skriver Wirsén og legger dermed ikke hele initiativet til felttoget på svenskene.⁴⁵² Krigen blir beskrevet som ”endast småstrider” uten ”nogot avgörande fältslag”, og Karl Johans forhandlingsvilje blir fremhevet. Han ”var nämligen mycket angelägen om att snabbt lösa frågan på fredlig väg”.⁴⁵³ Etter at han innledet fredsforhandlinger hvor han lovet å erkjenne grunnloven, gikk nordmennene med på union og ble forenet med Sverige som ”ett fritt, självständigt rike under *en* konung”.⁴⁵⁴

Selv om Wirsén tidligere i boken fremhevet Karl Johans aspirasjoner om å skape ”ett svenskt välde”, ble ikke dette resultatet av foreningen. ”Norge blev sålunda inte någon svensk erövring i egentlig mening” heter det.⁴⁵⁵ I læreboken for enhetsskolan som utkom fire år senere heter det i tillegg at ”det var heller inte meningen”.⁴⁵⁶ Han gir imidlertid ingen nærmere forklaring på hvorfor det ble en slik forskjell mellom målsetting og resultat, eller om hvor, når og hvorfor Karl Johans opprinnelige målsetting ble forandret. Uansett ble utfallet positivt for Sverige, og i sin oppsummering hører vi gjenklangen fra Odhner og Grimberg:

”Från å ha varit en östersjöstat bildade Sverige nu tillsammans med Norge ett skandinavisk rike. Det nya läget innebar så till vida en trygghet för vårt land, att vi inte längre behövde befara någon krigshot vid Sveriges västgräns”.⁴⁵⁷

---

⁴⁴⁸ Wirsén 1954: 280ff

⁴⁴⁹ Wirsén 1954: 280

⁴⁵⁰ Wirsén 1954: 284

⁴⁵¹ Wirsén 1954: 290

⁴⁵² Wirsén 1954: 290

⁴⁵³ Wirsén 1954: 290

⁴⁵⁴ Wirsén 1954: 290

⁴⁵⁵ Wirsén 1954: 290

⁴⁵⁶ Wirsén 1958: 106

⁴⁵⁷ Wirsén 1954: 291

Vi finner det samme kapitlet, nærmest ordrett gjengitt, i *Historia för enhetsskolan* fra 1958. Av forordet til denne går det fram at Foreningen Norden har gransket og kommet med innspill til de delene som omhandler Nordens historie. I denne boken hadde det også kommet inn et nytt kapittel om Sveriges naboland i perioden 1720 til 1814. Her leser vi at fremgang i jordbruk, skogsdrift, handel og kommunikasjon førte til at nordmennene ”började känna samhörighet med varandra och med det nya Norge, som nu växte fram och som tedde sig helt olika »tvillinglandet» Danmark”.⁴⁵⁸ Napoleonskrigene forsterket den norske følelsen av å være et eget land i så stor grad at ”banden mellan Danmark och Norge hade börjat lossna, innan den svenske tronföljaren Karl Johans politik skiljde de båda länderna åt”.⁴⁵⁹

I 1964 og 1966 utga Wirsén to nye lærebøker i samarbeid med Karl Meurling. I stor grad var det den samme fortellingen som ble presentert der.⁴⁶⁰

Danske lærebøker

Knud Andersen

Historiebogen. 6.klasse. Attenhundrede-årene i tekst og billeder, 1963

Boken ble først utgitt i 1963. I 1971 kom den i en ny utgave, som frem til 1975 ble trykket opp i fire uendrede opplag. Det er ingen vesentlige endringer i stoffet som omhandler 1814 mellom de forskjellige utgavene. Andersen var selv lærer i folkeskolen.

Titlene i Andersens bok signaliserer at han følger den samme tradisjonen som danske læreboksførfattere før han har gjort. Hendelsene i 1814 behandles i kapittelet ”Danmark i kanonernes drøn”, nærmere bestemt under overskriften ”Ulykkernes år”. Som så mange andre påpeker han at nøytralitet var Danmarks mål under Napoleonskrigene. Danmark hadde nemlig ”fået føle, hva det betyder at være den lille, når de store slås”, og ønsket ikke dette igjen.⁴⁶¹ Allerede etter flåteranet i 1807 syntes situasjonen håpløs: ”Det var det danske og norske folks stolthed, der forsvandt, og vort eneste virkelige værn mod de krigende stormagter”.⁴⁶²

Når Andersen kommer frem til Kielfreden retter han en lite tilsørt kritikk mot Fredrik 6. Han var ”den eneste af alle hans [Napoleon] forbundsfæller, der havde holdt med han til det sidste.

---

⁴⁵⁸ Wirsén 1958: 105

⁴⁵⁹ Wirsén 1958: 105

⁴⁶⁰ Wirsén og Meurling 1964: 115ff; Wirsén og Meurling 1966: 284ff og 296f

⁴⁶¹ Andersen 1963: 20

⁴⁶² Andersen 1963: 22

Sverige hadde vært klog nok til at gå over til hans fjender længe forinden”.⁴⁶³ Her kan det virke som Andersen åpner opp for at kongen kunne ha handlet annerledes, og at utfallet dermed også kunne blitt et annet. Fredrik 6. synes likevel å ha vært en fange av historiens gang. Det heter at Sverige skulle belønnes med Norge, men Danmark måtte bøte for sin ”ufrivillige” allianse med Napoleon. Andersen avslutter kapittelet med å ramse opp alle ulykkene som rammet Danmark frem mot 1814, og konkluderer med at ”og alt dette fordi vi mod vår egen vilje blev trukket ind i de store landenes stridigheder”.⁴⁶⁴

De indre norske forholdene omtales ikke i det overnevnte kapittelet, men i en del på slutten av læreboken som handler om Norge og Sverige fra 1814 til 1905 under tittelen ”Brødrefolkene”. ”Nordmændene var nok glade for at komme fra Danmark, men de ville bestemt ikke godvillig stå under den svenske konge” heter det om den norske reaksjonen på Kielfreden.⁴⁶⁵ Etter å kort ha nevnt Eidsvoll, grunnloven, 17. mai og kongevalg beskrives Sveriges felttog inn i Norge. ”Krigen var håbløs. Nordmændene stod over for en af Napoleons dygtigste generaler, der lige havde været med til at knuse det franske kejserrige”.⁴⁶⁶ Nordmennene måtte ”modstræbende” gå med på en union, men fikk beholde både den frie forfatningen og stortinget.⁴⁶⁷

Svend B. Nielsen

Historie 6, 1964

Som Andersen var også Nielsen folkeskolelærer. *Historie 6* utkom første gang i 1964 og ble gitt ut i fem utgaver frem til 1979. Noen av utgavene ble også trykt opp i flere opplag. Nielsens lærebok representerer på mange måter noe nytt i den danske lærebokslitteraturen. Boken er ikke den første som går bort fra kongerekken som kronologisk rettesnor, men i sine tematiske kapitler er det først og fremst *ideene* som er det overordnede, ikke konger, dramatiske hendelser eller politikk. Nielsen kan dermed skrive om folkestyret i Athen, for så to sider senere komme inn på kritikk av eneveldet i Vest-Europa.

Nielsen har et eget kapittel om ”Eidsvoll-grundloven”. Dette er tre sider lang, og plassert i den tematiske bolken om ”demokratiet”. Kapitlet innledes med en henvisning til Københavns bombardement og flåteranet, og Nielsen er tydelig på at dette var en dårlig tid for Danmark:

---

⁴⁶³ Andersen 1963: 23

⁴⁶⁴ Andersen 1963: 23

⁴⁶⁵ Andersen 1963: 117

⁴⁶⁶ Andersen 1963: 117

⁴⁶⁷ Andersen 1963: 117

”Vel kunne der fortælles om de heltegerninger, som danske kaperskipperne gjorde i søkrigen mod englænderne, og vel kunne der fortælles om digtere, malere og videnskabsmænd, der skabte store ting. Men tilbage stod dog det sørgelige, at Danmark var gået med Napoleon i den sidste kamp mod næsten alle Europas stater”.⁴⁶⁸

Her er Nielsen på linje med de tidligere læreboksforfatterne. Alle trekker frem hvor tragisk denne perioden var for Danmark. Videre i teksten går imidlertid Nielsen inn på hendelsene i Norge som ingen annen dansk lærebok har gjort tidligere. Etter å ha forklart Kielfreden som en erstatning for Sveriges tap av Finland, sies det at Fredrik 6. løste nordmennene fra sin troskapsed. ”Så var den sag ordnet, som man dengang ordnede sagerne: ved et forhandlingsbord var det norske folk blevet overgivet til den svenske konge. Det var blot ingen, der havde spurgt det norske folk”.⁴⁶⁹ Han sympatiserer med den norske reisningen, og forklarer denne med bakgrunn i en sterk nasjonal bevissthet: ”nye frihetsideer” hadde funnet sin vei til Norge, og selv om landet hadde vært forenet med Danmark i over 400 år hadde det ”sin egen historie”, ”sit eget sprog”, sine egne ”norske folkeeventyr” og ”sin egen vilje”.⁴⁷⁰ Det var ikke opp til Fredrik 6. å bestemme hvem landet skulle høre til, ”det afgjorde det norske folk, og det alene”.⁴⁷¹

Nielsen presenter så Kristian Fredrik. Han hadde planer om ”å gjøre seg til enevældig hersker i landet”, men etter at nordmennene fikk han til å forstå at han kunne bli valgt ga han ”frivillig” avkall på sine rettigheter.⁴⁷² ”Den første grundlovgivende forsamling i Norden” bestemte så at man skulle ha et parlament og at det skulle velges av ”en stor del av folket”.⁴⁷³ Selv om han ikke nevner den fremtrer den norske grunnloven som kvalitativt annerledes enn den svenske fra 1809, først og fremst som mer demokratisk: bøndene fikk innflytelse, det ble religions- og trykkefrihet, alle var like for loven. ”Norge havde fået den frieste og mest demokratiske forfatning i Europa”.⁴⁷⁴

Mens Andersen lar et stort portrett av Karl Johan pryde hans kapittel om ”Brødrefolkene”, har både Wergelands maleri *Grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll 1814* og et bilde av Eidsvollbygningen fått plass i Nielsen bok. ”Billedet viser den forsamling af frihedselskende og modige embetsmænd, forretningsfolk og bønder, der skabte Eidsvoll-grundloven”, heter

---

⁴⁶⁸ Nielsen 1964: 19

⁴⁶⁹ Nielsen 1964: 20

⁴⁷⁰ Nielsen 1964: 20

⁴⁷¹ Nielsen 1964: 20

⁴⁷² Nielsen 1964: 20

⁴⁷³ Nielsen 1964: 20

⁴⁷⁴ Nielsen 1964: 20

det om Wergelands maleri.⁴⁷⁵ Her er det åpenbart nordmennes historie som fortelles.

Deretter etableres et ideologisk motsetningsforhold mellom nordmennene og seierherrene som hadde slått Napoleon. De var nemlig ikke ”til sinds at følge de nye ideer om folkets vilje” og forlangte ”at landet skulle slutte sig til Sverige, som det først var blevet bestemt”.⁴⁷⁶ Det kom så til ”en kort krig”, men ”Norge hadde ingen chancer for at klare sig mod overmagten og måtte snart slutte fred”.⁴⁷⁷ Nielsen vurderer likevel nordmennene som de seirende, om ikke i krigen så i alle fall som et demokratisk forbilde:

”Men Norge gikk ind i foreningen med sin grundlov i behold. Landets selvstyre og borgernes rettigheder var sikret. Nationalfølelsen og ønsket om frihed var stærke i Norge i 1814, og Eidsvoll-grundloven blev det norske folks samlingsmærke på en tid, da man i andre europeiske stater endnu stod foran mange års kamp for en fri forfatning”.⁴⁷⁸

Oppsummering

På 1940- og 1950-tallet fattet svenske og danske historikere ny interesse for 1814-temaet. Historikere fra begge landene la stor vekt på maktpolitikk og enkeltpersoner. Det samme ser vi i den norske historieforskningen, der Yngvar Nielsens synspunkter fikk en renessanse gjennom Sverre Steen og Jens Arup Seips arbeider. Arven fra Sars var ikke lenger synlig, noe som spesielt kom til uttrykk i den positive vurderingen av Kristian Fredrik.

Noen norske lærebøker la seg imidlertid på denne linjen allerede før de fleste historiske arbeidene ble utgitt. Bernhard Stokkes lærebok fra 1940 fortalte på mange måter den samme historien som Sverre Steen gjorde i *1814* elleve år senere. For det første er det trolig at Stokke hadde lest Steens bind av *Det norske folks liv og historie* fra 1933. Foreningene Norden hadde referert til dette verket i 1937 i forbindelse med en kritikk av den norske fremstillingen av Kristian Fredrik, og det er ikke usannsynlig at Stokke var kjent med deres arbeid. For det andre kan inntrykket fra verdenskrigen også ha påvirket fremstillingen. Det er uvisst når læreboken ble skrevet, eller når i 1940 den ble utgitt, men selv om den var ferdig før 9. april hadde krigen allerede begynt på kontinentet. For det tredje måtte læreboksforfatterne forholde

---

⁴⁷⁵ Nielsen 1964: 20

⁴⁷⁶ Nielsen 1964: 21

⁴⁷⁷ Nielsen 1964: 21

⁴⁷⁸ Nielsen 1964: 21f

seg til læreplanen fra 1939 ettersom den var bindene, men ingen ting i denne favoriserte en bestemt tolkning av hendelsene i 1814. Nettopp derfor kunne Hæreid og Amundsen fortsette å utgi en lærebok i tjue år som gikk på tvers av de rådende tolkningene i historieforskningen.

I de svenske lærebøkene blir den indre norske historien viet større plass enn tidligere. Både Hagnell og Olander og Wirsén har mindre stykker der blant annet fremveksten av norsk identitet blir presentert. At Wirsén først skrev om dette etter den nye læreplanen i 1955 er nok ingen tilfeldighet. Også noen nye opplysninger som ikke hadde blitt nevnt i tidligere lærebøker ble presentert, blant annet Karl Johans aspirasjoner til den franske tronen.

Et annet spørsmål som ble diskutert av historikerne var Fredrik 6. mulige dobbeltspill. Mens Knut Mykland gikk langt i å hevde at kongen støttet Kristian Fredriks opprørsplaner, benektet danske historikere dette. Spørsmålet ble imidlertid ikke tatt opp i noen av lærebøkene. Som i Sverige ble norske forhold viet mer plass i også de danske lærebøkene. Særlig tydelig var dette i Svend B. Nielsens lærebok, som på samme måte som historikeren Axel Linvald fortalte historien ut fra et norsk perspektiv.

Flere av læreplanene i den perioden fremhevet at det fantes ulike oppfatninger om historiske hendelser, og spesielt den svenske læreplanen fra 1955 oppfordret til at disse burde presenteres. Det var imidlertid ingen av lærebøkene i denne perioden som gjorde det. Læreplanenes vektlegging av samarbeid fremfor konflikt ser derimot ut til å ha slått igjennom i lærebøkene. Man finner nesten ingen krigsberetninger i lærebøkene i denne perioden. Et nytt element som vi finner igjen i alle de norske lærebøkene i den perioden er en gjennomgang av sentrale punkter fra grunnloven, med vekt på styresett, maktdeling og lovgivning. Dette er trolig et utslag av det økte fokuset på samfunnslære i perioden. I samarbeidsprogrammet fra 1945 heter det at "Et ledende prinsipp for skolens arbeid må være at den skal utdanne borgere i et fritt, demokratisk samfunn".⁴⁷⁹ Skolen måtte derfor orientere elevene i "det samfunnet de skal være borgere i og gjøre dem fortrolige med vår nasjonale kultur, vår historie og tradisjon".⁴⁸⁰ Derfor var fortellingene om 1814 ikke bare historiske fortellinger om hva som hadde skjedd. De hadde også en samtidsrelevant politisk og demokratisk oppdragende funksjon. Når samfunnskunnskap etter hvert ble styrket som et eget fag gjennom læreplanen fra 1960 og fikk egne lærebøker, forsvant imidlertid dette ut fra historielærebøkene.

---

⁴⁷⁹ *De politiske partienes samarbeidsprogram for gjenreisningen, kap. IV: 7*, sitert i Lorentzen 2003: 92

⁴⁸⁰ *De politiske partienes samarbeidsprogram for gjenreisningen, kap. IV: 7*, sitert i Lorentzen 2003: 92

Nytt innhold, nye tradisjoner?

I mye større grad enn tidligere la de norske lærebøkene vekt på Kristian Fredriks bidrag til den norske selvstendigheten, samtidig som de nedvurderte krigsinnsatsen mot svenskene. Dette betydde likevel ikke at den heroiske fremstillingen forsvant. I stedet for folket var det enkeltpersoner, slik som grunnlovsmennene og Kristian Fredrik, som sto for heltegjerningene. Og selv om de svenske og danske lærebøkene viet større plass til å beskrive hendelser i Norge, og tidvis uttrykte stor sympati med Norge, forandret ikke dette på helhetsinntrykket i fortellingene. I de svenske lærebøkene ble Karl Johan fortsatt fremstilt som nærmest uslåelig. Spesielt bekrefter Hagnell og Olanders bruk av symbolladete ord som ”erövra” og ”tvang” den svenske erobringsfortellingen. De danske lærebøkene var ikke like selvmedlidende som tidligere, og kritiserte også Fredrik 6. sterkere enn før. Om ikke tragedien var uforskyldt, så var det like fullt en tragedie.

Kapittel 5: 1970-2000

Nasjonen eller Europa?

I 1973 ble Danmark medlem av EF etter folkeavstemning året før. 21 år senere, i 1994, var det folkeavstemning i Norge og Sverige om medlemskap. Resultatet ble at Sverige gikk inn i EU, mens Norge ble stående utenfor. Ved to anledninger har nordmennene sagt nei til medlemskap, i 1972 og i 1994. Etter over 400 år i union med Danmark og neste 90 år i union med Sverige har *union* fått dårlig klang i Norge. Allerede i 1962, da spørsmålet om norsk tilslutning til Fellesmarkedet sto på dagsorden, ble symbolladede årstall som 1814, 1905 og 1940 brukt i mobiliseringen mot medlemskap.⁴⁸¹ Også i de to folkeavstemningene ble 1814 henvist til av nei-siden.⁴⁸² ”Nei-folket gjer vårt sjølstende og sjølråderett ein sjanse slik nei-folket gjorde det i 1814, 1905 og 1940”, het det i et avisinnlegg fra november 1994.⁴⁸³

Også noen historikere engasjerte deg i debatten. Da Kåre Lunden utga boken *Nasjon eller union* i 1993 tok han opp 1814-temaet i tydelig sammenheng med den kommende EU-avstemningen. Han mente at ”friheten i gave”-tolkningen av 1814 hadde politiske implikasjoner. I verste fall kunne den legitimere et EU-medlemskap, så å si mot folkets vilje:

”Dersom ei norsk, demokratisk stat kunne skipast i 1814, ved ytre, meir eller mindre tilfeldig verkande krefter nærmast åleine, så kan tilsvarande avgjerande ting i eit folkes historie også skje andre gonger, t.d. i 1994. Folket sjølv treng ikkje vere engasjert, og treng ikkje gripe avgjerande inn i hendingsgangen, beinveges eller gjennom leierane sine”.⁴⁸⁴

Kan dette på noen måte kan ha påvirket lærebøkene? Det er lite trolig at læreboksforfatterne setter 1814 i direkte sammenheng med spørsmålet om norsk tilslutning den europeiske unionen. De kan ha henvist tilbake til 1814 der de skriver om EU, men det har det ikke vært mulighet for meg å undersøke. Lærebøkene kan ha hatt noen generelle betraktninger rundt union og selvstendighet, med mulig overføringsverdi til EU-debatten, men jeg tror ikke de eksplisitt har brukt fremstillingen av 1814 som et argument for eller imot medlemskap.

---

⁴⁸¹ Bjørklund 2005: 201

⁴⁸² Kvalvåg 1999: 102ff

⁴⁸³ Kvalvåg 1999: 154

⁴⁸⁴ Lunden 1993: 133

Historiefaget i skolen

Nils Gruvberger har, med den svenske skolen i tankene, kalt de to siste tiårene frem til 1980 for ”läroplanreformernas tid”.⁴⁸⁵ Dette begrepet kan like gjerne brukes på hele perioden frem til årtusenskiftet, og for alle de tre skandinaviske landene. Mellom 1970 og 2000 kan vi telle fire norske læreplaner, tre svenske (medregnet planen fra 1969) og fire danske.

Et nytt element som kjennetegnet mange av disse planene var det vi kan kalle pluralisme ovenfor synsvinkler, tolkninger og fremstillinger. Tydeligst kom dette til uttrykk i de danske læreplanene. I kjølvannet av *Den Blå Betænkning* fra 1960 oppsto den en reaksjon mot historieundervisningens vektlegging av positive kunnskaper. Dansk Historielærerforening ble en pådriver for det de kalte ”den ny historieundervisning”.⁴⁸⁶ De vektla metoder fremfor resultater, temaer fremfor kronologisk gjennomgang, bruk av kildemateriale og problemløsning. En del av dette fikk gjennomslag i de nye læreplanene, og i *Historie 1977* kan vi lese at ”historien er således også historien om, hvorledes fortiden bestandig er blevet nyfortolket og nyfortalt”.⁴⁸⁷ Elevene skulle ifølge planen ”møde divergerende fremstillinger” og drøfte ”forskellige historikers forklaringer”.⁴⁸⁸ I *Historie 1981* ble dette videreutviklet og knyttet til begrepet ”historiesyn”. Planen oppfordret til å diskutere ”forskellige forklaringsers sammenheng med forfatterens samfundsopfattelse og historiesyn”.⁴⁸⁹ Planen fra 1981 fikk kritikk for sin utpregede marxistiske historieoppfattelse, og ble avløst av en mer moderat læreplan i 1984.⁴⁹⁰ Det pluralistiske synet var likevel sentralt i *Historie 1984*. I den siste læreplanen som faller innenfor denne perioden, læreplanen fra 1994, var historiebevissthet, identitet og demokratisk dannelse sentrale stikkord. I denne het at elevene skulle ”kritisk udnytte forskjellige informationskilder” og ”tage stilling til forskjellige tilgange til historiske problemstillinger”.⁴⁹¹ Den sa ingen ting om sammenligning og sidestilling av ulike tolkninger, men pekte på hvordan disse var knyttet til samtiden de oppsto i. ”Enhver fortolkning af fortiden tager afsæt i en samtidsforståelse”.⁴⁹²

I Norge ble ikke dette like tydelig uttrykt, men man finner lignende tanker også her. I *Mønsterplan for grunnskolen 1974* kan man lese at undervisningen skal være ”på høyde med nye forskningsresultater” og at man skal være åpen ”for nye inntrykk og endrede

---

⁴⁸⁵ Gruvberger 1990: 8

⁴⁸⁶ Tøgeby 1975a: 183f

⁴⁸⁷ *Undervisningsvejledning for folkeskolen, Historie 1977*: 8

⁴⁸⁸ *Undervisningsvejledning for folkeskolen, Historie 1977*: 24

⁴⁸⁹ *Undervisningsvejledning for folkeskolen, Historie 1981*: 23

⁴⁹⁰ Nielsen 1995: 73

⁴⁹¹ *Formål og centrale kundskabs- og færdighedsområder, folkeskolens fag 1994*: 26

⁴⁹² *Folkeskolens fag, læseplaner 1995*: 40

innstillinger”.⁴⁹³ Her het det også at ”det bør legges vekt på å vise hvordan de nordiske land i nyere tid har løst alle stridigheter gjennom forhandlinger og fredelige midler”.⁴⁹⁴ Hva som menes med nyere tid går ikke frem av læreplanene, men hvis dette inkluderer 1814 ville dette i så fall dette bety en svært kraftig nedtoning av krigen i 1814. M74 ble avløst av ny læreplan i 1987. Her ble det pluralistiske synet på kunnskap og sannhet videreført og styrket. Skolen og lærebøkene skulle ”gi plass for ulike syn og oppfatninger” og ”korrektiver og motforestillinger” slik at elevene selv kunne danne seg egne meninger.⁴⁹⁵

I planen ble det oppfordret til bruk av kilder i historieundervisningen, og det ble lagt vekt på at elevene skulle kunne ”vurdere opplysninger fra ulike kilder”.⁴⁹⁶ Kildearbeid og vurdering av ulike fremstillinger ble også nevnt som et hovedpunkt for historieundervisningen i *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen* fra 1996, iverksatt året etter som L97.⁴⁹⁷

I den svenske læreplanen fra 1980 het det at elevene skulle lære ”något om olika historieuppfattningar”.⁴⁹⁸ Dette ble ikke utdypet nærmere før i den nye læreplanen i 1996. Her ble det lagt stor vekt på ”kritisk analys av olika framställningar”, og i løpet av fem sider ble dette målet gjentatt seks ganger i ulike varianter.⁴⁹⁹ Blant annet het det at skolen skulle streve etter at elevene ”förstår att historiska företeelser kan ses ur olika perspektiv och tolkas på olika sätt”.⁵⁰⁰

Jeg forventer derfor at lærebøkene, hvis de følger planenes intensjoner, presenterer ulike syn og oppfatninger på 1814. Det kan ikke forventes at lærebøkene alltid skal vise at det finnes ulike tolkninger på nesten alle områder. Da kunne historiefaget ha fremstått som svært relativistisk og uten noen egentlig kunnskap, og dermed også urelevant. Men ettersom det alltid har vært en debatt mellom historikere om 1814, og denne til tider har vært koblet til ulike politiske saker eller overbevisninger, vil nettopp dette være et godt tema til å kritisk analysere ulike fremstillinger. Spesielt vil jeg tro at en slik tilnærming til temaet vil være fremtredene i Norge, der historikerstriden om ytre eller indre krefter ble revitalisert mot slutten av denne perioden.

---

⁴⁹³ *Mønsterplan for grunnskolen 1974*: 180

⁴⁹⁴ *Mønsterplan for grunnskolen 1974*: 179

⁴⁹⁵ *Mønsterplan for grunnskolen 1987*: 44

⁴⁹⁶ *Mønsterplan for grunnskolen 1987*: 231

⁴⁹⁷ *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*: 184

⁴⁹⁸ *Läroplan för grundskolan, allmän del 1980*: 124

⁴⁹⁹ *Grundskolan. Kursplaner, betygskriterier 1996*: 41

⁵⁰⁰ *Grundskolan. Kursplaner, betygskriterier 1996*: 42

Historieforskningen

Etter de mange arbeidene om 1814 på 1950- og 1960-tallet forsvant temaet ut av historikernes søkelys en stund. Det kunne synes som det var blitt etablert en konsensus om tolkninger og synsvinkler med maktpolitikk og enkeltaktører som sentrale stikkord. I 1992 kom imidlertid Kåre Lunden med sin *Norsk Grålysning*, hvor han brøt med etterkrigstidens dominerende synspunkter. Her vendte han tilbake til Sars' og Kohts tolkninger om en indre forberedning til 1814. Han hadde også tidligere forsvart Sars teori og kritisert Steens og Seips skoledannende forskningstradisjon, men først nå underbygde han dette med egen forskning.⁵⁰¹

Lunden mente at det siden 1790-tallet fantes en sterk norsk nasjonalisme, og at dette var det virkelige avgjørende for Norges selvstendighet: ”Den styrken folkesuverenitetstanken, kombinert med norsk nasjonalmedvit, hadde i 1814, garanterer i seg sjølv at det politiske tilhøvet til Danmark ikkje kunne ha blitt uforandra i den fylgjande tida, med eller utan Kielfred”.⁵⁰² Her kan Lunden tolkes som Sars: selvstendigheten ville kommet før eller senere. Et annet sentralt element i *Grålysning* var det dagsaktuelle spørsmålet om EU-medlemskap: ”Vil det være ein fordel for det norske folket å ha ein suveren stat [...] eller vil det være betre å gå inn i en union med langt sterkare land, der makta vil bestemme?”.⁵⁰³ For Sars hadde ”historieskrivingas viktigste oppgåve [vært] å tene som rettesnor for politisk handling i samtida”.⁵⁰⁴ Dette utgangspunktet blir revitalisert av Lunden, samtidig som han tok opp igjen mange av Sars' synspunkter på 1814.

I Sverige kom det ingen nevneverdige bidrag til 1814-forskningen etter Weibull. Heller ikke i Danmark skjedde det mye på forskningsfronten før Ole Feldbæk publiserte artikkelen *Frederik 6. og Norge i januar 1814* i 1995. I denne fortsatte han Linvald og Nørregårds argumentasjon mot et kongelig dobbeltspill, og hevdet at kongen tok ”alle midler i bruk for at forhindre en norsk rejsning”.⁵⁰⁵ Fredrik 6. hadde personlig sympati for prinsens opprør, men Feldbæk mener at Myklands påstander om dobbeltspill ikke kan opprettholdes, ”sympatien var uten politisk substans”.⁵⁰⁶ Artikkelen fikk svar av både Mykland og Lunden, der Mykland spesielt holder fast på sin tolkning om ”et dristig dobbeltspill”.⁵⁰⁷

---

⁵⁰¹ Lunden 1998

⁵⁰² Lunden 1992: 181

⁵⁰³ Lunden 1992: 7

⁵⁰⁴ Fulsås 2007: 39

⁵⁰⁵ Feldbæk 1995: 283

⁵⁰⁶ Feldbæk 1995: 309

⁵⁰⁷ Mykland 1995: 512. Se også Lunden 1995

Det dansk-norske perspektivet var utgangspunktet for Feldbæks fjerde bind, *Nærhed og adskillelse 1720-1814* fra 1998, av det dansk-norske historieverket *Danmark-Norge 1380-1814*. Her vektla han utviklingen av en norsk nasjonal identitet i forvaltningsapparatet, ”embederne var besat med mænd, der enten var født i Norge, eller som havde levet der så længe, at de var blevet norske”, men dette var ikke avgjørende for selve bruddet.⁵⁰⁸ Kun i korte perioder under den verste hungersnøden ”vaklede nordmændenes kongetroskab og helstatsloyalitet”. Om selve hendelsene kom Feldbæk med lite nytt, og fortsatte i stor grad vektleggingen av utenrikspolitikk som den avgjørende årsaken: ”Fontainebleau-traktaten med Napoleon blev grundlaget for helstatens politik under krigen og rammen om statsdelenes tilværelse i de harde år – og til sidst også årsaken til helstatens sprængning”.⁵⁰⁹ Ellers støttet han i stor grad de norske historikerne som fremhevet Kristian Fredriks rolle. ”Uden Christian Fredrik som norsk national samlingsfigur ingen rigsforsamling, intet kongevalg, ingen 17. maj”.⁵¹⁰ Fredrik 6.s mislykkede forsøk på å beholde Norge blir i stor grad forsvart av Feldbæk. Tapet var det minste av to onder, og som en bitter historisk nødvendighet ble sprengningen av helstaten godtatt: ”Norge måtte ofres, hvis staten skulle reddes”.⁵¹¹

For de norske lærebokforfattere betød dette at diskusjonen om ytre eller indre krefter igjen ble aktualisert. Sammen med læreplanenes oppfordring til å trekke inn ulike synspunkter ga dette god anledning til å for eksempel presentere flere historikers syn på 1814 i lærebøkene. For Sveriges del har nok ikke historieforskningen i denne perioden hatt noen særlig påvirkning på lærebøkene. I Danmark underbygde Feldbæk mange av de synspunktene, tolkningene og vektleggingene som allerede var dominerende i lærebøkene, så jeg forventer ingen tydelig omlegging i disse. På den andre siden kan diskusjonen mellom Feldbæk, Mykland og Lunden ha ført til økt oppmerksomhet om ulike tokninger.

Lærebøkene

Mange av lærebøkene i denne perioden ble utgitt som del av større serier. Disse seriene innholdt gjerne bøker for historie, geografi og samfunnsfag, der de alle var bygget over samme lest og delvis integrert med hverandre. Bøkene ble også knyttet til bestemte alderstrinn. Ved siden av lærebøkene ble det ofte utgitt arbeidsbøker og mindre emnehefter til

---

⁵⁰⁸ Feldbæk 1998: 381

⁵⁰⁹ Feldbæk 1998: 318

⁵¹⁰ Feldbæk 1998: 370

⁵¹¹ Feldbæk 1998: 357

fordyping i ulike temaer. Det betyr at der man tidligere hadde én historiebok som elevene brukte gjennom flere år, hadde man nå gjerne 15 til 20 bøker å forholde seg til. Som oftest var 1814 behandlet i bare en av bøkene, og jeg har tatt utgangspunkt i denne uten å se nærmere på de andre som inngikk i serien. Arbeidsbøker og temahefter er heller ikke undersøkt.

Norske lærebøker

Paul B. Figved, Kåre Fossum og Per Aarrestad

SOL-serien: Historie 2, 1975

SOL-serien: Historie 3, 1976

Denne serien utmerker seg ved at den er bygget på ”en tilsvarende svensk serie” av Lars Hildingson og Lennart Husén.⁵¹² Hvorvidt det er den samme læreboken av Hildingson og Husén som er presentert nedenfor er usikkert, da det ikke er noen slående likhet mellom lærebøkene og da de også skrev andre lærebøker. SOL-serien besto av til sammen 18 bøker i historie og samfunnsfag. Bøkene ble trykket i fire opplag og kom ifølge Svein Lorentzen ”raskt til å dominere det norske markedet”.⁵¹³

1814 er behandlet i to av bøkene. I *Historie 2* finner vi det som begynnelsen på temaet ”Fra enevelde til demokrati”. Fortellingen, hvis vi kan kalle det for en fortelling, begynner i 1807 med flåteran og påfølgende nødsår i Norge. Læreboken er nemlig svært knapp og konsis, og det er sjelden mer enn 7-8 linjer før en ny overskrift markerer et nytt tema.

Kielfreden nevnes, vel og merke som ”en avtale i Kiel”, men verken hendelsene frem til freden eller de involverte partene nevnes.⁵¹⁴ Det heter også at England allerede i 1809 hadde lovet Sverige Norge som en erstatning for Finland, noe som på ingen måte er riktig.⁵¹⁵ En slik avtale kom ikke i stand før 3. mars 1813.⁵¹⁶ Jeg kan ikke se at dette skulle være gjort bevisst for å underbygge et spesielt syn eller at det ligger en annen hensikt bak, og sannsynligvis dreier det seg om en misforståelse eller manglende kunnskap. Noen norsk reisning er ikke beskrevet, og det er Kristian Fredriks initiativ som setter i gang de videre hendelsene. Han ”handlet rask”, kalte sammen noen av Norges fremste menn, og erklærte ”at nordmennene var

---

⁵¹² Figved, Fossum og Aarrestad 1975: kolofonside

⁵¹³ Lorentzen 2003: 151

⁵¹⁴ Figved, Fossum og Aarrestad 1975: 51

⁵¹⁵ Figved, Fossum og Aarrestad 1975: 51

⁵¹⁶ Steen 1951: 30

løst fra sin troskapsed til kongen og nå kunne lage en grunnlov selv” og ”at nordmennene skulle forsvare sin selvstendighet og uavhengighet”.⁵¹⁷ Fremstillingen er i stor grad fokusert på noen få enkeltpersoner og det er deres handlinger som driver utviklingen fremover. Ved siden av Karl Johan er Kristian Fredrik og ”den danske kongen” de eneste personene i fremstillingen. Det sies ingen ting om Kristian Fredriks innsats for et selvstendig Norge utover hans overnevnte erklæring, men han karakteriseres som ”en bra mann som ville Norge vel og hadde mange venner i Norge”.⁵¹⁸

Grunnlovsarbeidet er svært kort behandlet. Fem linjer brukes på hendelsene, og bare antallet representanter, stedet, 17.mai og kongevalget blir nevnt. Krigen beskrives som ”kort”, og dette var i stor grad Karl Johans fortjeneste.⁵¹⁹ Han hadde nemlig ”den egenskapen at han kunne vise seg streng og truende og så i neste omgang slå av på kravene og vise klokskap og måtehold”.⁵²⁰ Om den norsk-svenske unionen heter det at den ”hadde fra første stund en stor svakhet. Sverige var økonomisk og militært mye sterkere enn Norge”, men spørsmålet om eventuell statsrettslig likestilling i unionen blir ikke berørt.

I *Historie 3* blir 1814 igjen tatt opp, denne gangen under temaet ”Frigjøringsbevegelser i Norden”. Her blir ”overklassens” nye ideer presentert. ”De mente at den politiske makten i landet burde deles mellom kongen og en nasjonalforsamling som de selv valgte”.⁵²¹ Forfatterne går så igjennom hendelsene i 1809, 1814 og 1848. Avsnittet om 1814 er en kort oppsummering av det som ble skrevet i *Historie 2*, og tilføyer ingen nye opplysninger.

Asle Sveen og Svein Aastad

Historie 1, verden før industrisamfunnet, 1987

Historie 8, revolusjoner og nasjonalisme, 1997

Historie 1 har to kapitler der 1814 blir behandlet. Disse er på til sammen elleve sider. I det første kapitlet får vi høre om fremveksten av norsk nasjonalfølelse, og kapitlet begynner med første vers fra *For Norge, kiempers fødeland*. ”Men selv om nasjonalfølelsen økte i Norge – særlig blant handelsfolk i byene og folk med utdannelse – var det få som ville rive Norge løs fra Danmark”, heter det om den gryende nasjonalfølelsens faktiske konsekvenser.⁵²² Etter å ha

---

⁵¹⁷ Figved, Fossum og Aarrestad 1975: 52

⁵¹⁸ Figved, Fossum og Aarrestad 1975: 51

⁵¹⁹ Figved, Fossum og Aarrestad 1975: 53

⁵²⁰ Figved, Fossum og Aarrestad 1975: 53

⁵²¹ Figved, Fossum og Aarrestad 1976: 1

⁵²² Sveen og Aastad 1987: 115

fortalt om Karl Johan, som ”så seg om etter en erstatter [for Finland] – og valgte Norge”, avsluttes kapittelet med å slå fast at ”på denne måten grep storpolitikken i Europa inn i forholdet mellom Danmark og Norge”.⁵²³ Sveen og Aastad legger dermed an en maktpolitisk synsvinkel. I en lærerveiledning til boken understrekes dette enda tydeligere: ”Det er viktig at elevene blir klar over at 1814 kom som et resultat av Napoleonskrigene”.⁵²⁴

Det andre kapittelet tar for seg hendelsene fra Kielfreden til 4. november. Kristian Fredrik er en sentral karakter. Ifølge Sveen og Aastad var det han som drev fram reisningen: ”den danske arveprinsen Kristian Fredrik handlet raskt. Han satte i gang en plan om å bryte avtalen i Kielfreden”.⁵²⁵ Læreboken forteller ikke bare hva som hendte, men den har også noen interessante refleksjoner omkring sentrale hendelser. Etter at selvstendighetseden ”å hevde Norges selvstendighet og å våge liv og blod for det elskede fedreland!” blir sitert, heter det at ”det gjaldt å piske opp en nasjonal bølge i befolkningen”.⁵²⁶ Samtidig som dette impliserer at en nasjonal reisning ikke kom av seg selv, men nærmest måtte manes frem, er det et eksempel på den kritiske innstillingen som preger boken. Der dette i mange tidligere lærebøker ble brukt til å vise hvor sterk nasjonalfølelsen og motviljen til Sverige var, blir det her antydning at slike ytringer ikke nødvendigvis var et uttrykk for faktiske stemninger.

I behandlingen av Eidsvollsforsamlingen kommer Sveen og Aastad med en ny opplysning som ikke har vært nevnt i noen lærebøker tidligere. Om selvstendighetspartiets menn heter det at ”mange av dem var også for en ny union med Danmark med Kristian Fredrik som felles konge”.⁵²⁷ Dette er med på å dempe motsetningene mellom partiene, samtidig som det modererer det tradisjonelle bildet av selvstendighetspartiet og unionspartiet som henholdsvis nasjonale og unasjonale. Omtalen av unionspartiet bidrar til det samme ved at ønsket om union underbygges med økonomiske og maktpolitiske argumenter. Forfatterne påpeker likevel at det tider var bitter strid og uenighet mellom partiene.

Kristian Fredrik fremstilles som en dyktig politiker, og i forhandlinger med stormaktsutsendingene bestemte han seg for ”å redde mest mulig selvstendighet for Norge”.⁵²⁸ Og Norges selvstendighet ble reddet av nettopp han, vel og merke gjennom forhandlinger, ikke gjennom krig. ”Selv om det het at ”*sverdene klirrer ved vår side, skrikende etter svenskenes blod,*” så manglet de norske styrkene skikkelige forsyninger og

---

⁵²³ Sveen og Aastad 1987: 116

⁵²⁴ Amundsen, Mikkelsen, Sveen og Aastad 1988: 84

⁵²⁵ Sveen og Aastad 1987: 119

⁵²⁶ Sveen og Aastad 1987: 120

⁵²⁷ Sveen og Aastad 1987: 120

⁵²⁸ Sveen og Aastad 1987: 122

besluttsom ledelse”.⁵²⁹ Også Karl Johans forhandlingsvilje fremheves. I lærerveiledningen kan man lese at ”i denne boka blir Kristian Fredrik skildret som en smart og klok politiker som arbeidet for Norges beste, etter at han skjønnte at planen om å gjenforene Norge og Danmark var umulig”.⁵³⁰ Dette viser at forfatterne var klar over prinsen har blitt vurdert forskjellig av historikere. Dette kommer imidlertid ikke til uttrykk i læreboken, der de har valgt å følge Nielsen, Steen, Seip og Myklands tolkning. Den eneste krigsberetningen som finnes er en billedtekst til en tegning av Andreas Bloch. Motivet er hentet fra slaget ved Matrand, og det heter at dette var en ”få” norske seirene.

Fortellingen om 1814 avslutter med Stortingets forhandlinger med svenskene der spesielt Wilhelm F.K. Christie, sekretæren fra Eidsvoll, nå Stortingspresident, fremheves. For å understreke at nordmennene ikke alltid var samstemte, og at det fantes folk som både var fornøyde og misfornøyde med utfallet, avsluttes kapittelet på følgende måte:

”Seinhøstes ble han [Karl Johan] hilst med 27 kanonskudd da han gjorde inntog i den nye hovedstaden i Norge – *Kristiania*, men i Bergen kastet folk stein på de om som leste opp erklæringen om unionen mellom Norge og Sverige”.⁵³¹

Etter elleve uendrede opplag ble læreboken revidert og utgitt under nytt navn i 1997. *Revolusjoner og nasjonalisme* var den nye tittelen. Revolusjonstematikken blir fulgt gjennom hele boken, og kapitlet om 1814 har fått undertittelen ”En norsk revolusjon?”. Det er ikke gjort store forandringer i teksten, men hendelsene i Norge blir koblet tettere til ideene fra opplysningstiden og den amerikanske og franske revolusjonen. Samtidig understrekes stormaktpolitikken enda sterkere enn i 1987-utgaven. Norge var en ”brikke” og en ”kasteball” mellom stormaktene.⁵³² Et nytt element i denne utgaven var bruken av kilder. Her er tre paragrafer til grunnloven og et utdrag fra Guttorm Hansens bidrag til *Norges grunnlov i 175 år* gjengitt med tilhørende spørsmål. Innledningsvis stilles spørsmålet om 1814 var en norsk revolusjon. I en nyskrevet avslutning til kapittelet kommer svaret:

”Det som skjedde i Norge i 1814, kan ses på som en revolusjon. Selv om nordmennene ble tvunget inn i union med Sverige, fikk landet egen grunnlov og folkevalgt nasjonalforsamling. Sammenliknet med den amerikanske og den franske revolusjon, var den norske revolusjonen fredelig. Idealene fra USA og Frankrike gjenspeilte seg i den norske grunnloven. Folkesuverenitet, maktfordeling og menneskerettigheter fikk gjennomslag”.⁵³³

---

⁵²⁹ Sveen og Aastad 1987: 122

⁵³⁰ Amundsen, Mikkelsen, Sveen og Aastad 1988: 86

⁵³¹ Sveen og Aastad 1987: 123

⁵³² Sveen og Aastad 1997: 41f

⁵³³ Sveen og Aastad 1997: 47

Erik Lund

Tett på historien 1, 1993

InnBLIKK, Historie 8, 1997

Erik Lund er utdannet historiker, og arbeidet først noen år som lærer på gymnas før han ble historiedidaktiker ved Høyskolen i Østfold i 1976. Ved siden av lærebøker i historie og samfunnsfag har han også skrevet flere fagdidaktiske bøker.

Lunds lærebøker var på mange måter nyskapende. Han brukte for eksempel tegneseriesjangeren til å fortelle om stormannmøtet på Eidsvoll, fremstilt som et Dagsrevyinnslag fra 16. februar 1814 med intervjuer av Sverderup, Wedel Jarlsberg og Karl Johan og en stemningsrapport fra gatene i Kristiania.⁵³⁴ SOL-serien markerte det ene ytterpunktet i den norske lærebokslitteraturen fra denne perioden, med sin korte, fastslående og til tider uriktige fremstilling. Lunds lærebøker markerte det andre ytterpunktet, med en svært utfyllende, diskuterende og åpen fremstilling. Med åpen mener jeg at flere tolkninger blir presentert parallelt, og at det er opp til elevene å eventuelt avgjøre hvilken som er riktig.

I *Tett på historien* er 1814 behandlet over 29 sider, og i *Historie 8* dekker det 27 sider. Med dette omfanget er det klart at de fleste vesentlige sider ved hendelsene i 1814 blir behandlet. Lærebøkene presenterer også en hel del ny informasjon som ikke har blitt nevnt i noen annen lærebok tidligere. De to bøkene er forholdsvis like, og det aller meste i boken fra 1993 gjentas i den siste. Det ville tatt alt for stor plass å ramse opp alt Lund nevner, og jeg vil heller konsentrere meg om to punkter som gjør disse lærebøkene spesielt interessante: Bruken av kilder og den åpne fortellingen.

I de to historiebøkene blir det til sammen presentert 23 kilder. Noen av dem stammer fra 1814. Det gjelder utdrag fra brev, dagbøker, bekjentgjørelser og instruksjoner. Noen stammer fra konger og statsledere, andre fra prester, stortingsrepresentanter og bønder. Den andre formen for kilder er sitater og utdrag fra historikere. Her blir Knut Mykland, Sverre Steen, Lars Jacob Holt, Karsten Alnæs, Eli Fure, Jens Arup Seip og Kåre Lundens syn på hendelsene presentert og delvis stilt opp mot hverandre. Ved siden av disse brukes en rekke bilder og illustrasjoner, ikke bare som støtte til teksten, men også som selvstendige kilder som må brukes og tolkes av leserne. Bruken av kilder er ikke unik for disse lærebøkene. Også Sveen/Aastad og Jensen tar i bruk kilder, men ingen integrerer det på samme måte som en del av fortellingen eller bruker det i samme utstrekning som Lund.

---

⁵³⁴ Lund 1997: 48ff

Der Lunds bøker skiller seg mest fra de andre lærebøkene er likevel ved den åpne fortellingen. Mens alle de andre fortellingene om 1814 kan karakteriseres som lukkede, ved at de sier ”slik var det”, viser Lund at det ikke alltid er mulig å vite hva som faktisk skjedde eller hva betydningen av en bestemt handling var. Han presenterer for eksempel Knut Myklands påstand om et kongelig dobbeltspill, og lar Mykland selv fortelle hvordan han kom frem til denne konklusjonen, men avslutter med å si at ”sikre kan vi ikke være”.⁵³⁵

Bruken av historikernes ulike syn er også en del av denne fortellerstrategien som stiller eleven ovenfor en rekke åpne spørsmål. ”Hvorfor skjedde dette i 1814? Var det tilfeldig eller måtte det skje da? Var nordmennene selv årsaken til det som skjedde, eller måtte vi stort sett godta det som andre bestemte?”.⁵³⁶ Disse spørsmålene, som blir stilt på slutten av kapitlet, gir ikke Lund selv noe svar på. Han viser i stedet til utsagn fra Seip, Lunden og Steen som alle peker i forskjellig retning. Elevene blir oppfordret til å være historikere og tolke kilder og veie argumenter mot hverandre. Begge bøkene gjennomgår kildekritikk og historisk metode, og inviterer elevene til selv å bruke dette når de leser læreboken.⁵³⁷

Svenske lærebøker

Lars Hildingson og Lennart Husén

Historia 2, grundbok, tre arbetsområden för högstadiet, 1971

Denne læreboken inngikk i en serie fra forlaget Natur och Kultur som dekket både *mellanstadiet* og *högstadiet* i skolen, tilsvarende siste del av barneskolen og ungdomsskolen i Norge. 1814 ble også behandlet i lærebøkene for *mellanstadiet*, men svært kort og summarisk.⁵³⁸ Det er ingen forskjeller i tolkning og synspunkter mellom disse bøkene, så jeg har derfor valgt å bare undersøke *Historia 2* fra 1971. Denne er også mer utfyllende i gjennomgangen av 1814 enn det *mellanstadiet* boken var.

Hendelsene i 1814 er plassert under kapitlet ”Napoleonskrigen skakar Norden”. Her får vi først litt informasjon om den franske revolusjonen og Napoleons maktovertakelse, før vi blir fortalt at frem til 1807 ”hade de stora krigshändelserna knappast berört Norden. Nu drogs de

---

⁵³⁵ Lund 1993a: 131

⁵³⁶ Lund 1993a: 148

⁵³⁷ Lund 1993a: 5ff; Lund 1997: 34

⁵³⁸ Eklund, Hildingson, Husén, Thorén og Åberg 1970; Eklund, Hildingson, Husén, Thorén og Åberg 1976

små staterna in i kraftmätningen mellan stormakterna, och det skulle leda till stora förändringar.”⁵³⁹ Stormaktspolitikk og hendelser utenfor Norden blir dermed dratt frem som utløsende og avgjørende faktorer. Etter at Karl Johan ble valgt til svensk tronfølger trodde man at han ”skulle ta hämnd på Ryssland och skapa lugn och ordning i Sverige”.⁵⁴⁰ Han gikk imidlertid ”sin egen väg”, og sluttet fred med Russland og England mot løfte om støtte for en planlagt erobring av Norge.⁵⁴¹ Planen om Norges erobring var derfor, ifølge Hildingson og Husén, helt og holdent Karl Johans.

I omtalen av Kielfreden skriver Hildingson og Husén at ”ingen frågade norrmännen vad de ansåg om saken”.⁵⁴² Etter å ha fortalt om de dårlige kårene i Norge, barkebrødsårene, blir nordmenneses reaksjon på Kielfreden omtalt. ”Människohandel! Kreaturshandel!” kalte de fredsslutningen, og man kan ane en viss sympati for nordmenneses sak. Det var imidlertid ikke nordmennene alene som satt seg opp mot fredsvilkårene.”Ledda av den danske prinsen *Kristian Fredrik*, som förklädd till enkel sjöman smugglats över till Norge, samlades 112 ombud för hela Norge i *Eidsvoll* nära Oslo”.⁵⁴³ Det fremstår dermed som prinsen ble sendt hit i ens ærend for å støtte arbeidet om en grunnlov, og at det var han som styrte dette arbeidet. Et nytt element som for første gang dukket opp i de svenske lærebøkene var en beskrivelse av grunnlovens bestemmelser. Her ble valgordningen, hvor mange prosent som hadde stemmerett, hvilke grupper som ikke hadde stemmerett og lovgivningsprosessen kort nevnt. Spørsmålet om prinsens arverett, partiene på Eidsvoll eller deres stilling til en norsk-svensk union blir derimot utelatt. Selv om Hildingson og Husén går lenger enn noen andre hadde gjort tidligere i å beskrive grunnloven, følger fremstillingen av prosessen frem til grunnloven den samme forenklete malen som mange andre svenske og danske lærebøkene.

Krigen mellom Norge og Sverige behandles kort. Nordmenneses mangel på mat, klær og våpen sammen med Karl Johans ønske om ”ett snabbt slut på kriget” fremheves som grunnene til at forhandlinger startet.⁵⁴⁴ Det er likevel tydelig at det var svenskene som hadde overtaket. ”Om Norge gick i union med Sverige, lovade Karl Johan att godkänna grundlagen från Eidsvoll. Norrmännen var de svagare och hadde inget val”.⁵⁴⁵ Og selv om Hildingson og Husén ikke gir noen direkte vurdering av eventuell likestilling innenfor unionen, heter det at

---

⁵³⁹ Hildingson og Husén 1971: 12

⁵⁴⁰ Hildingson og Husén 1971: 17

⁵⁴¹ Hildingson og Husén 1971: 17f

⁵⁴² Hildingson og Husén 1971: 18

⁵⁴³ Hildingson og Husén 1971: 19

⁵⁴⁴ Hildingson og Husén 1971: 19

⁵⁴⁵ Hildingson og Husén 1971: 19

svenskene ”gick emellertid inte med på att Norge blev ett självständigt rike”.⁵⁴⁶ Ut fra den informasjonen som finnes i teksten er det derfor rimelig å anta at Norge ble underlagt Sverige, eller at det i det minste ikke fikk beholde sin selvstendighet i unionen. Ettersom dette forholdet ikke problematiseres eller diskuteres på noen som helt måte, føyer fremstillingen seg inn i rekken av erobningsfortellinger vi har sett i de tidligere lærebøkene. Forhandlingene mellom landene eller riksakten nevnes ikke. Stykket avslutter med kongevalg og den danske prinsens ydmykende skjebne: ”Kristian Fredrik lämnade i tysthet landet”.

I 1975 ble læreboken utgitt i en revidert utgave. Det aller meste om 1814 er uforandret, men det er skutt inn en ny oppsummering til kapittelet. Der blir det slått fast at ”Napoleonskrigen förändrade Nordens karta”, noe som forsterker bildet av at hendelsene her hjemme først og fremst var et resultat av en større europeisk maktkamp.⁵⁴⁷

I 1983 ga forlaget ut en ny lærebok, *Levande Historia*, med Lars Hildingson som forfatter. Boken var såpass lik boken han skrev med Husén at jeg har valgt å se på den som nye utgaver av denne i stedet for som en adskilt lærebok. Det er bare to opplysninger i denne som skiller seg fra de eldre utgavene. I denne blir Karl Johans valg om å erobre Norge fremfor Finland begrunnet ut fra den samme sikkerhetspolitiske tankegangen som vi kjenner igjen fra Odhner: ”Sverige-Norge var en enhet, en ”ö-stat” lättare att försvara än Sverige-Finland, ansåg militären Bernadotte”.⁵⁴⁸ Det er også kommet inn en kvalitativ sammenligning mellom den norske og den svenske grunnloven. Der påpekes det at den norske ”stod den franska revolutionens idéer närmare än de svenska grundlagarna från 1809”, men det blir ikke sagt noe om hva dette innebar eller om det var positivt eller negativt.⁵⁴⁹ Denne læreboken fortsatte å komme ut i en rekke utgaver og opplag, og den foreløpig siste utgaven er fra 2007.

Hans Almgren, Birgitta Almgren og Stefan Wikén

Historia 8, 1991

Historia kompakt, 1995

Historia 8 var også en lærebok skrevet av flere forfattere i samarbeid. Heller ikke her er det angitt om hele boken var skrevet som et samarbeid eller om forfatterne sto bak hver sin del. Hendelsene i 1814 er plassert under kapittelet ”Nordens karta förändras”. Noe av det første vi får vite er at ”Danmark og Sverige var ärkefiender och sedan århundraden hade varje

---

⁵⁴⁶ Hildingson og Husén 1971: 19

⁵⁴⁷ Hildingson og Husén 1975: 18

⁵⁴⁸ Hildingson 1983: 211

⁵⁴⁹ Hildingson 1983: 212

generation svenskar ovh danskar fört krig med varandra”.⁵⁵⁰ Selv om det presiseres at dette bare varte frem til 1720, legges det raskt opp til at en krig mellom ”erkefiendene” igjen var på vei. Neste overskrift heter nemlig ”Danmark-Norge och Sverige på kollisionskurs”.

Videre følger Almgren, Almgren og Wikén i stor grad den samme fremstillingen som Hildingson og Husén. Karl Johan ble valgt, man trodde han skulle gjenerobre Finland, han tok i stedet opp ”en gammel idé, nämligen at Sverige borde erövra Norge” og tvang danskekongen til å avsi Norge.⁵⁵¹ Nyheten om dette ble feiret med ”jubel och tacksägelsegudstjänster” i Sverige, men i Norge ville man ikke ”utelämnas som ett krigsbyte”.⁵⁵² Riksforsamlingen på Eidsvoll, 17. mai, grunnloven og kongevalget blir kort nevnt. Det sies ikke hvem som valgtes til konge, og Kristian Fredrik blir heller ikke nevnt noe annet sted. Om grunnloven het det at den ”erkände principen om folkets rätt att bestämma. Även om rösträtten var begränsad, var Eidsvollsgrundlagen Europas mest demokratiska författning”.⁵⁵³ Wergelands maleri av grunnlovsforsamlingen er gjengitt i læreboken.

Også i sin videre beskrivelse av hendelsene er læreboken knapp. Det heter imidlertid at ”regeringen” ikke godkjente Norges selvstendighet og grep inn med våpenmakt.⁵⁵⁴ I forhold til mange andre svenske lærebøker, som skrev ”Karl Johan” over alt hvor det like gjerne kunne hett ”Sverige”, dempes noe av inntrykket av at dette var noe den nye kronprinsen gjorde alene og på eget initiativ. Selve krigen omtales som ”några snabba fälttog”.⁵⁵⁵ Norge fikk beholde grunnloven mot at de erkjente Karl XIII som konge, men verken forhandlingene på Moss eller mellom stortinget og svenskene nevnes. Det finnes ingen eksplisitt vurdering av likestilling innenfor unionen, men det påpekes at det var ulike regjeringsformer i de to landene. I Norge hadde kongen mindre makt, og stortinget mer makt, enn i Sverige. Ifølge forfatterne skulle ”de här skillnaderna skapa problem och bidra till att unionen upplöstes 1905”.⁵⁵⁶

Fra 1995 ble denne læreboken utgitt under nytt navn, *Historia Kompakt*, men det var ingen forandringer i teksten om 1814.⁵⁵⁷ Siste utgave av denne kom i 1999.

---

⁵⁵⁰ Almgren, Almgren og Wikén 1991: 205

⁵⁵¹ Almgren, Almgren og Wikén 1991: 206

⁵⁵² Almgren, Almgren og Wikén 1991: 207

⁵⁵³ Almgren, Almgren og Wikén 1991: 207

⁵⁵⁴ Almgren, Almgren og Wikén 1991: 207

⁵⁵⁵ Almgren, Almgren og Wikén 1991: 207

⁵⁵⁶ Almgren, Almgren og Wikén 1991: 207

⁵⁵⁷ Almgren, Almgren og Wikén 1995

Göran Körner og Lars Lagheim

Historia, den nya tiden. Franska revolutionen och 1800-talet, 1994

Denne læreboken var en del av Natur och Kulturs nye lærebokserie *Puls*, som kom ut første gang i 1994. Serien kom i to opplag, først i 1994, så i 2002, før den i 2009 skiftet navn til *Impuls*. Körner og Lagheim var forfattere for bøkene som behandlet 1814 gjennom alle utgavene.

Omtalen av hendelsene i 1814 er svært sparsom. Forløpet fra Kielfreden til unionen blir gjennomgått på bare 21 korte linjer. Her får vi de sentrale opplysningene om Kielfreden, grunnloven og unionen, men ikke noe særlig mer. Fortellingen er sentrert rundt Karl Johan, da han er den eneste personen som blir nevnt. I sine vurderinger bygger Körner og Lagheim opp under det tradisjonelle bildet av Karl Johan som en svært handlingskraftig leder. Han karakteriseres som en ”viljestark och slug militär”, og det var han som først ”tvingade danskarna att avstå Norge” og senere ”tvingade med vapenmakt norrmännen att gå i *union med Sverige*”.⁵⁵⁸

I beskrivelsen av handlingsforløpet og i fremhevelsen av Karl Johan ligner altså *Historia, den nya tiden* på de andre svenske lærebøkene fra perioden. Omtalen er kortere og mindre detaljert, men den presenterer ingen ny eller alternativ fortelling. Snarere presenterer den det vi kan kalle essensen av den svenske fortellingen om 1814: Karl Johan og tvang. I vurderingen av selve unionen skiller den seg imidlertid fra mange andre svenske lærebøker. ”Norge skulle visserligen få vara ett självständigt rike” heter det, til tross for at det ble tvunget inn i unionen med våpenmakt.⁵⁵⁹ Og det kan virke som det var selve unionen, ikke løsrivelsen fra Danmark eller grunnloven, som sikret nordmennene denne selvstendigheten. Kapitlet avsluttes med følgende ord: ”I unionen med Sverige fick norrmännen mycket större frihet att bestämma över sig själva än vad de hade haft när de lydde under Danmark”.⁵⁶⁰ Her kan vi ane et ekko fra de første lærebøkene og Forssells ”herravälde” og ”broderlig förening”.⁵⁶¹

---

⁵⁵⁸ Körner og Lagheim 1994: 74f

⁵⁵⁹ Körner og Lagheim 1994: 75

⁵⁶⁰ Körner og Lagheim 1994: 75

⁵⁶¹ Se side 33

Danske lærebøker

Sven Skovmand

Historie 3, Danmarks historie fra landboreformerne til første verdenskrig, 1980

Historie 2, Danmarks historie fra 1550 til 1864, 1995

Ved siden av å være læreboksforfatter var Skovmand journalist, politiker, redaktør og forlagseier. Han har vært folketingsrepresentant for Det Radikale Venstre, og var med å starte *Folkebevægelsen mod EU*. I 1978 ble han valgt til medlem av EU-parlamentet gjennom Folkebevægelsens liste.⁵⁶² Hans EU-skepsis har kommet til uttrykk gjennom en rekke bøker, pamfletter og artikler, og hans valgspåk på Folkebevægelsens hjemmesider er ”Jeg ønsker at medvirke til, at de danske vælgere bliver klar over, hvor utrolig skadelig EU er for det danske samfund og det danske demokrati”.⁵⁶³

Skovmands *Danmarks historie fra landboreformerne til første verdenskrig* var en del av forlaget Munksgaards historiesystem, bestående av 32 bøker som dekket 3. til 9. klasse. Disse kom ut i 11 utgaver mellom 1980 og 1990, uten forandringer i teksten som omhandlet 1814. I 1995 utkom Munksgaards ”nye historiesystem”, hvor Skovmands bok fikk den nye tittelen *Historie 2, Danmarks historie fra 1550 til 1864*. Denne ble utgitt siste gang i 2000.

Lærebokens behandling av 1814 er omfattende til en dansk bok å være. Fem sider er viet temaet, som er plassert under kapitlet ”Danmark i krig”. Etter å ha fortalt om Københavns bombardement går Skovmand inn på bakgrunnen for Kielfreden. Her er han krassere i dommen over Fredrik 6. enn noen annen. Under overskriften ”Tabet af Norge” er dette det første vi kan lese: ”Det var ikke kronprins Frederiks skyld, at den danske flåde gikk tabt. Men man kan godt bebrejde ham, at han i de følgende år helt kastet sig i armene på Napoleon”.⁵⁶⁴ Selv om Karl Johan hadde fått Russlands, Prøysens og Englands støtte til å vinne Norge, åpner Skovmand opp for at kongen kunne, og kanskje burde, handlet annerledes. ”Hvis Danmark ville bevare Norge, var der nu bare én ting at gøre: at skifte parti og erklære Frankrig krig”.⁵⁶⁵ Denne politikken ble anbefalt av utenriksminister Rosenkrantz, ”men Frederik den 6. ville ikke” fordi han ikke ville bryte løfter og fordi han trodde at Napoleon ville reise seg igjen.⁵⁶⁶ Ved å vise til slike handlingsalternativer brøt Skovmand med den tradisjonelle danske oppfatningen om at tapet av Norge var uunngåelig. Dermed ble det også

---

⁵⁶² DBL

⁵⁶³ Folkebevægelsen mod EU 2010

⁵⁶⁴ Skovmand 1980: 38

⁵⁶⁵ Skovmand 1980: 38

⁵⁶⁶ Skovmand 1980: 38f

mulig å bedømme handlingene på et annet grunnlag, og han var ikke nådig ovenfor kongen. Han fastslår lakonisk at ”Frederik den 6. tog fejl”, Napoleon tapte i Leipzig, ”og dermed var også Danmarks skæbne beseglet”.⁵⁶⁷

Når det gjelder hendelsene i Norge kom ikke Skovmand med noe betydelig nytt eller med nye tolkninger, men læreboken inneholdt forholdsvis mange faktaopplysninger. Ved siden av opprøret mot Kielfreden, grunnloven og kongevalget nevnes også stormannsmøtet på Eidsvoll. Krigen mellom Norge og Sverige fremstilles mer som forhandlinger enn krig, men uten at han kommer nærmere inn på innholdet i disse forhandlingene. Skovmand er den første danske lærebokforfatteren som tar opp spørsmålet om et eventuelt kongelig dobbeltspill. Karl Johan likte ikke de norske selvstendighetsønskene og ”han hævdede, at Frederik spillede under dække med sin fætter”.⁵⁶⁸ Læreboken gir imidlertid ingen informasjon som kan bekrefte eller avkrefte denne påstanden.

Skovmand er den første som stiller spørsmålet om ikke tapet av Norge på lang sikt var det beste for begge landene. ”I dag – over 150 år etter – må man imidlertid si, at det var godt, at Danmark mistede Norge”, står det å lese under overskriften ”Hvad Danmark kostede Norge”.⁵⁶⁹ For Norges kultur var det ”et stort tab for Norge at være under dansk styre”.⁵⁷⁰ Det norske språket ble trengt tilbake og fordansket og begavede nordmenn søkte lykke i København fremfor i hjemlandet. Men tapet var også kanskje til det beste for Danmark. For å vise dette tar Skovmand i bruk et nyskapende element i læreboken, en kontrafaktisk hypotese.

”Hvis Norge var blevet under Danmark, ville der uden tvivl være opstået en stærk national rejsning i landet, vendt mod Danmark. Og der ville være opstået en sådan bitterhed mod Danmark, at den for lange tider ville have gjort alt nordisk samarbejde umuligt”.⁵⁷¹

En del av dette argumentet kjenner vi igjen fra Sars. Her blir det imidlertid brukt på en helt annen måte, og i en helt annen kontekst. På en side demper det en del av kritikken mot Fredrik 6. På den andre siden er det ment å vise hvorfor tapet av Norge i samtiden ble oppfattet som ”et knusende nederlag”, selv om det kanskje var for det beste.⁵⁷² For som han sier, ”dette kunne man naturlig nok ikke se i Danmark i 1814”.⁵⁷³

---

⁵⁶⁷ Skovmand 1980: 39

⁵⁶⁸ Skovmand 1980: 43

⁵⁶⁹ Skovmand 1980: 40

⁵⁷⁰ Skovmand 1980: 40

⁵⁷¹ Skovmand 1980: 41

⁵⁷² Skovmand 1980: 41

⁵⁷³ Skovmand 1980: 41

Det er først og fremst i sin måte å fortelle historien på, ikke i hva som fortelles, at Skovmands lærebok representerte noe nytt. Gjennom å presentere handlingsalternativer og eventuelle utfall viste han at alternativer alltid finnes, og at det ikke nødvendigvis måtte gå som det gikk. Han brøt samtidig med den tradisjonelle historien om et hjelpeløst Danmark, slik det klart ble uttrykt med Peder Hjorts ord om kongen som ”maatte naturligviis give efter for det øvrige Europas truende Overmagt”.⁵⁷⁴

I 1995-utgaven er det gjort noen små forandringer. Disse ga imidlertid store utslag. Kritikken mot kongen er på langt nær like krass som den var i 1980. ”Og hans afslag var helt logisk. Hvorfor skulle han dog gå i forbund med de stater, som ville tage Norge fra ham?”, skriver han i forsvar for kongens avgjørelse.⁵⁷⁵ Påstanden om at det var godt at Danmark mistet Norge er erstattet med ”For Danmark var tabet af Norge et knusende slag. Men for Norge var det en velsignelse”.⁵⁷⁶ Den kontrafaktiske påstanden er også kortet ned og gjort mindre tydelig, blant annet nevnes muligheten for ikke en eventuell nasjonal reisning. Resultatet var at læreboken, etter 15 år som nyskapende og opposisjonell, fra 1995 og fremover la seg mye nærmere den etablerte tradisjonen.

Knud Andersen

Vor egen historie 3, 1985

Andersen hadde tidligere skrevet *Historiebogen. 6.klasse. Attenhundrede-årene i tekst og bilder* i 1963 som ble analysert i forrige kapittel. I 1985 ga han ut den nye læreboken *Vor egen historie*. Denne ble bare utgitt i en utgave, men er interessant å undersøke fordi den kom etter de nye læreplanene. Forandret så Andersens fremstilling av 1814 seg fra 1963 til 1985?

I motsetning til i boken fra 1963 ble hendelsene i Norge viet et eget kapittel i denne læreboken, ”Kieler-freden og Norges skæbne”. Dette er på tre sider. Kapitlet åpner med folkeslaget i Leipzig og Karl Johans angrep på Danmark. På grunn av krigen med England og Sverige og statsbankerotten ”havde vi derfor ingen anden mulighed end at gå ind på fredsforhandlinger med sejrherrene”.⁵⁷⁷ Andersen holder fast på det uunngåelige ved tapet av Norge, i motsetning til Skovmand som fem år tidligere hadde vist at det kunne gått annerledes. I behandlingen av hendelsene i Norge følger Andersen stort sett de samme linjene

---

⁵⁷⁴ Hjort 1858: 520. Se side 112

⁵⁷⁵ Skovmand 1995: 114

⁵⁷⁶ Skovmand 1995: 116

⁵⁷⁷ Andersen 1985: 43

som han gjorde i 1963, men er noe mer inngående. Blant annet er riksforsamlingen på Eidsvoll mer utfyllende behandlet, men uten at noen nordmenn nevnes verken i denne forbindelse eller andre steder i teksten.

Det nye i denne læreboken, sammenlignet med læreboken fra 1963, er at det gjøres flere vurderinger av hendelser, handlinger og personer. Fredrik 6. ble beskyldt av nordmennene for å ikke ta hensyn til dem, men Andersen mener at ”det var nok ikke helt retfærdig”.⁵⁷⁸ Kongen hadde ”gjort en hel del for å imødekomme nordmændenes ønsker”, deriblant å skaffe korn, penger, opprettelse av universitetet og innsettelsen av Kristian Fredrik som stattholder.⁵⁷⁹ I neste kapittel, som handler om Wienerkongressen, legger han likevel en stor del av skylden på kongen personlig: ”Det Danmark, Fredrik 6. vendte hjem til, var i hvert fald blevet både mindre og fattigere ved den politik, han så egenrådigt havde ført i hele den lange krigstid”.⁵⁸⁰ I likhet med Skovmand berører han spørsmålet om kongelig dobbeltspill, Karl Johan ”mistænkte endda Fredrik 6. for i hemmelighed at stå bag begivenhederne i Norge”, men gir ingen svar på om han faktisk gjorde det eller ikke.⁵⁸¹ Krigen mellom Norge og Sverige kaller han ””kattekrigen”, fordi hverken nordmændene eller svenskerne gjorde noget rigtigt ved det”.⁵⁸²

”Norge blev altså ikke noget frit rige, men det fik en af de frieste forfatninger i verden på den tid” heter det om unionen mellom Norge og Sverige. Andersen medgår at hendelsene hadde to sider, at de både fikk positive og negative konsekvenser. Grunnloven og et folkevalgt storting var kimen til ”en demokratisk utvikling”, men mange var også ”skuffede over, at 400 års afhængighed med Danmark nu blev afløst af en Union med Sverige”.⁵⁸³ Kapitlets avsluttende ord fremhever det stormaktspolitiske fokuset som vi kjenner igjen fra mange andre danske lærebøker: ”Også for Norge var Napoleonstiden således blevet en periode med krige og katastrofer, der kom til at bestemme landets skæbne de neste hundrede år.”⁵⁸⁴ Det synes ikke som om læreplanene har hatt noen påvirkning på Andersens fremstilling.

---

⁵⁷⁸ Andersen 1985: 44

⁵⁷⁹ Andersen 1985: 44

⁵⁸⁰ Andersen 1985: 49

⁵⁸¹ Andersen 1985: 45

⁵⁸² Andersen 1985: 45

⁵⁸³ Andersen 1985: 45

⁵⁸⁴ Andersen 1985: 45

Nils Aage Jensen

Historie i ottende, grundbog, 1985

Ny historie i syvende, grundbog, 1997

Den lærer- og bibliotekutdannede Nils Aage Jensen utga sin lærebok i kjølvannet av tre læreplansrevisjoner. Ved siden av lærebøker skrev han også mer allmenne historiske fremstillinger. Som styremedlem i *International Association of Researches of Textbooks and Educational Materials* burde han være oppdatert på læreplaner, lærebokshorskning og didaktiske og pedagogiske debatter.⁵⁸⁵

Hendelsene i 1814 er behandlet på flere steder i læreboken. En del sentrale opplysninger finnes på forskjellige steder i kapittelet ”Enevælden svækkes (1800-1830)”, men det gis også plass et særskilt lite avsnitt, ”Norge får en grundlov”. Dette er svært kort, omtrent en kvart side. Selv om læreboken har en utstrakt bruk av kilder, blant annet øyenvitneberetninger, erindringer og avisreferat, belyser ingen av disse temaet jeg undersøker. Kapitlet er bygd opp på den tradisjonelle måten med en gjennomgang av alle ulykkene som rammet Danmark fra slaget på reden i 1801, gjennom brannbombingen i 1807, til Wienerkongressen der Norge ble tapt og Fredrik 6. sto igjen med ”et lille rige og en fallit”.⁵⁸⁶

En god del av ansvaret for dette legges på kongen, og under overskriften ”Kronprinsens stædighed” (stahet) kan vi lese at ”mange mennesker kunne se, at Danmark holdt med det forkerte land, men ikke Fredrik 6. Han vedblev stædigt at støtte den franske kejser”.⁵⁸⁷ Når det gjelder tapet av Norge får vi ikke vite noe om bakgrunnen for dette. Karl Johan blir aldri nevnt i denne forbindelse, ei heller hans angrep på Danmark eller Kielfreden. Avståelsen av Norge blir i stedet knyttet til Wienerkongressen. Fredrik 6. møtte opp selv om han ikke var invitert, men ”da kagen skulle skæres ud, blev der ikke noget til den danske konge – tværtimod: han fik lov at aflevere Norge til Sverige, som i tide havde meldt fra over for Napoleon”.⁵⁸⁸ Den eneste grunnen til tapet av Norge som nevnes, men som Jensen til gjengjeld sterkt understreker og gjentar, var derfor Fredrik 6.s stahet og at han tviholdt på alliansen med Napoleon.

I det lille avsnittet ”Norge får en grundlov” får vi vite at det i januar 1814 kom beskjed om at Norge skulle legges under den svenske konge. Ettersom Wienerkongressen ikke tidsfestes,

---

⁵⁸⁵ Dansk Forfatterforening 2010. Det går ikke frem av biografien når han var styremedlem i IARTEM.

⁵⁸⁶ Jensen 1985a: 83

⁵⁸⁷ Jensen 1985a: 82

⁵⁸⁸ Jensen 1985a: 83

virker det som om beskjeden kom i etterkant av denne. Vi får også vite at Kristian Fredrik skulle reise tilbake til Danmark. ”Men nordmændene ville ikke under Sverige, og Christian nægtede at rejse hjem”.⁵⁸⁹ Om grunnlovsarbeidet heter det kort at ”sammen med prinsen skapte de en *fri forfatning* for Norge”.⁵⁹⁰ Selv det ikke uttrykkes eksplisitt gjør mangelen på mer informasjon at det tegnes et bilde av prinsen som en svært sentral, nærmest nødvendig, aktør i grunnlovsarbeidet. Krigen nevnes ikke. Faktisk kan man tolke det dit hen at det aldri kom til noen krig: ”Svenskerne nægtede at anerkende forfatningen. De truede med krig, og Christian måtte nedlægge kronen efter et par måneder.”⁵⁹¹ Avsnittet avslutter med at Norge fikk samme konge som Sverige, men beholdt ”stort set” den nye grunnloven.⁵⁹² Hva dette ”stort set” betød, blir ikke diskutert.

I en lærerveiledning til boken står det at krigen mot England, bombardementet og flåteranet ”efterlod så meget bitterhed og hadefuldhed i Danmark, at det har været svært senere nøgternt at vurdere, hvad baggrunden for begivenhederne egentlig var”.⁵⁹³ Denne innsikten kan nok forklare en del av hvorfor Jensen ikke legger all skyld på stormaktene og fremstiller hendelsene som nødvendige, slik som mange danske læreboksforfattere hadde gjort før han. Lærerveiledningen til *Ny historie i syvende*, den nye utgaven av læreboken fra 1997, er også interessant. Her får vi vite at læreboken er revidert, blant annet etter prinsippet om at ”enhver historisk begivenhed kan stilles til debat”.⁵⁹⁴

”Nogen éngyldig historisk sandhed findes ikke. Af og til – med jævne mellemrum – er vi nødt til at skrive historien om, fordi vi da har fået et nyt syn på fortiden. Også ”Ny historie i syvende” er et resultat af denne omstændighed”.⁵⁹⁵

Konkret hva disse endringene gikk ut på får vi ikke vite, men i forordet til læreboken heter det at det er ”viktig, at eleverne får forståelsen af, at man kan betragte historien du fra forskellige synsvinkler”.⁵⁹⁶ Dette, sammen med læreplanenes oppfordringer, gjør at forventningene til en pluralistisk historieformidling er høye.

Disse forventningene innfris imidlertid ikke av *Ny historie* når det gjelder 1814. Det er gjort en del forandringer. Prinsens rolle er nedtonet, nå presenteres han ikke før kongevalget. Det heter også at han ”flygtede til Danmark forklædt som fisker”, noe som ikke høres like

---

⁵⁸⁹ Jensen 1985a: 86

⁵⁹⁰ Jensen 1985a: 86

⁵⁹¹ Jensen 1985a: 86

⁵⁹² Jensen 1985a: 86

⁵⁹³ Jensen 1985b: 56

⁵⁹⁴ Jensen 1999: 5

⁵⁹⁵ Jensen 1999: 5

⁵⁹⁶ Jensen 1997: forord

høyverdig ut som at han ”måtte nedlægge kronen” slik det het i 1985.⁵⁹⁷ Samtidig blir nordmennenes egen innsats fremhevet. De ga seg ikke ”uden kamp” og ”gennemtvang, at landet fik en fri forfatning med en særlig form for folkestyre”.⁵⁹⁸ Kielfreden blir også nevnt, men ikke at den kom etter et angrep fra Karl Johan. Og det skurrer fortsatt i kronologien når det heter at ”Norge skulle skilles fra Danmark og gøres til en del af Sverige. Det havde kongressen i Wien bestemt, og det blev godkjendt ved den endelige fredsslutning i Kiel i 1814”.⁵⁹⁹ Til tross for disse endringene og de nye opplysningene, er det ingen ting i fortellingen om 1814 som tyder på ”forskellige synsvinkler” eller debatt om historiske begivenheter.

Oppsummering

Læreplanene i denne perioden markerte et tydelig brudd, ved at de fremhevet ulike synsvinkler og tolkninger. Nå skulle ikke lenger historieundervisningen brukes som ledetråd for ”gode eller dårlige handlinger” eller til å markere avstand til nabolandene. Den skulle brukes til å lære elevene å lære, de skulle selv bli historikere. Noen lærebøker fulgte opp dette, men langt fra alle. I Danmark, der dette fikk tydeligst uttrykk i læreplanene og der diskusjonen om det var størst, var det bare Skovmand som lot dette være en del av fremstillingen. Jensen la opp til å presentere ulike syn i den reviderte utgaven, men fulgte ikke dette opp. Lund er den som gikk lengst i å presentere flere ulike syn på samme sak. Samtidig var det lærebøker som gikk andre veien, bort fra diskusjon og ulike tolkninger og mot en kortere, mer konsis og fastslående fremstilling. SOL-serien gikk lengst denne veien.

Lærebøkene markerer også et brudd i forhold til de tidligere med tanke på nasjonsbygging. Hovedtendensen er nedtoning av nasjonal skryt og nasjonal patos. Mer tolkende, drøftende og forstående fremstilling av karakterer, handlinger og motiver. Et eksempel som tydelig markerer at nasjonsbygging ikke lenger var historiebøkernes oppgave finnes i Lunds *Historie* 8. Her er gjengir han et utdrag fra Hæreid om kaptein Dreijer på stubben sammen med Andreas Blochs tegning. Til dette sier han at ”mange vil i dag si at en slik læreboktekst er et eksempel på nasjonal skryt. Hvordan kommer det frem i utdraget? Hva kan tidspunktet for

---

⁵⁹⁷ Jensen 1997: 121

⁵⁹⁸ Jensen 1997: 103

⁵⁹⁹ Jensen 1997: 121

utgivelsen av boka ha betydd?”.⁶⁰⁰ Lunds bøker er imidlertid de som går lengst med dette, og er ikke representative for alle bøkene i perioden. Men også SOL-serien, som på mange måter var den rake motsetningen til Lunds lærebøker, viser at også nasjonsbygging ikke lenger var lærebøkernes oppgave. Norsk historie utgjorde bare omtrent 20% av stoffet i denne, og mesteparten handlet om land utenfor Europa.

Hva med EU-debatten? Den ser ikke ut til å ha virket inn på 1814-fortellingene. Lund skriver imidlertid i lærerveiledningen til *Tett på historien* at ”et hovedperspektiv er ”det lille land mot stormaktene” eller ”Norge mot Europa”, med de mulighetene for aktuelle paralleller som det innebærer”.⁶⁰¹ Skrevet i året mellom medlemskapssøknad og folkeavstemning er det rimelig å anta at det er EU-saken han henviser til. Vi finner likevel ingen spor av dette i selve læreboken. Heller ikke hos Sven Skovmand, en tydelig uttalt EU-motstander, finner man noen innslag av dette i lærebokens behandling av 1814.

I den norske historieforskningen ble den venstrenasjonale tradisjonen brakt til live igjen av Kåre Lunden. Dette kan ha ført til en økt oppmerksomhet om ulike tolkninger. Vi ser da også at Lunden blir sitert i Lunds lærebok og stilt opp mot andre historikers tolkning av ulike hendelser. Både Sveen og Aastad og Lund la vekt på fremveksten av norsk identitet og selvstendighetsfølelse, men hadde begge en kritisk innstilling til hvilke konsekvenser det faktisk fikk.

Gamle tradisjoner fortsatt i live

I de norske lærebøkene er *heltefortellingen* fortsatt synlig. Men den har ikke lenger en brodd mot Sverige. Dessuten er det ikke lenger bare det norske folket som er heltene, Kristian Fredrik er kanskje den fremste heltene av dem alle. Og heltegjerningene finnes ikke lenger i krigen, men i ved forhandlingsbordet og i stortinget. I Sverige er også *erobringsfortellingen* fortsatt tydelig, men helt uten de politiske konsekvensene dette hadde før 1905. Samtidig bruker de svenske lærebøkene større plass på å beskrive hendelser i Norge og den norske kampen for selvstendighet, noe som til dels demper erobringspreget. I Danmark lever den *tragiske fortellingen* videre, men i mye større grad enn tidligere ble skylden for tragedien lagt på Fredrik 6.

---

⁶⁰⁰ Lund 1997: 147

⁶⁰¹ Lund 1993b: 101

Kapittel 6: Konklusjon

1814 var et skjellsettende år for alle de tre skandinaviske landene. Det står som ett av de største merkeårene i norsk historie, og hvert år blir grunnloven feiret på en måte som ikke har paralleller i de andre skandinaviske landene. Men hendelsene dette året fikk også store konsekvenser for våre naboland. Danmark tapte halve riket og Sverige fikk en erstatning for tapet av Finland. De tre skandinaviske landene var alle involvert i de samme hendelsene, men fortellingene om dette året i skolens lærebøker har vært svært forskjellige. Det utviklet seg tre ulike tradisjoner for fremstillingen av 1814, delvis preget av situasjonen landene var i dette skjebneåret og de umiddelbare følgende av dette, delvis preget av den videre utviklingen i de tre landene.

Perioden 1860-2000 har vært fylt av en rekke begivenheter, store som små, som i forskjellig grad har påvirket lærebøkene. Fra de første lesebøkene med sin kronologiske og strikte gjennomgang av historien til de nyeste lærebøkene med tegneserier, kilder og fargesprakende illustrasjoner har det skjedd store forandringer. Men det har også vært trekk i fremstillingene som har vært vedvarende gjennom alle de 140 årene.

Norske fortellinger om 1814

Nordmennes egen innsats i 1814 har vært en sentral del av alle lærebøkene gjennom 140 år. De har vært heltene i fortellingen. Hva disse heltegjerningene har bestått i har imidlertid forandret seg. I de eldste lærebøkene ble krigsinnsatsen mot svenskene fremhevet. Samtidig var også stormaktspolitikken en viktig del av fortellingene. Da disse lærebøkene ble utgitt hadde enda ikke skillelinjene mellom historikerne blitt så skarpe. De vektla både indre og ytre krefter, to tolkninger som senere ble videreutviklet og satt mot hverandre av Sars og Nielsen. Men det var Sars' synspunkter som etter hvert kom til å dominere i lærebøkene. Fremhevelsen av krigsinnsatsen og nordmennes egen innsats tiltok frem mot 1905, parallelt med at motsetningene mellom de to unionslandene økte.

Jeg forventet at unionsoppløsningen skulle bety slutten for den heroiserende fremstillingen, ut fra tanken om at det ikke lenger var behov å markere motsetningene mellom landene når målet om selvstendighet var nådd. Det viste seg ikke å være tilfelle, og med Hæreids bok fra 1909 ble både fiendebildet av svenskene tydeligere og krigsberetningene lengre. Hvorfor? For

det første var Hæreid sterkt influert av Sars, både i sitt generelle historiesyn og i tolkningen av hendelsene i 1814. Den nasjonaldemokratiske historietradisjonen som Sars representerte ble styrket av unionsoppløsningen og fortsatte å bli befestet av Koht, Bergsgård og Worm-Müller i tiden etter. For det andre hadde nok utgivelsestidspunktet en del å si. Forholdet mellom Norge og Sverige var fortsatt bittert i 1909 og ble ikke normalisert før etter verdenskrigen. For det tredje markerte 1905 en nærmest unison folkeånd. Det var folket som meldte seg ut av unionen, symbolisert gjennom folkeavstemningen. Dette kan ha blitt projisert tilbake på 1814, eller i alle fall ha styrket inntrykket av at det var folket, ikke bare politikere og statsmenn, som avgjorde nasjonens utvikling. For det fjerde la ikke læreplanene bindene føringer på hvordan historien skulle fremstilles, noe som førte til at Hæreid kunne utgi boken helt frem til 1940 uten nevneverdige forandringer.

Til tross for den sterke kontinuiteten som Hæreid representerte skjedde det en endring i mellomkrigstiden. Samarbeid mellom nasjoner ble fremhevet på bekostning av konflikter i læreplanene, og Foreningene Norden arbeidet for en nedtoning av krigsstoffet og inkluderingen av flere synspunkter i lærebøkene. Den første læreboken som tok inn over seg dette var Tormod Knutsons *Vårt folks historie* fra 1934, men med sin korte levetid ble den aldri en reell utfordrer til Hæreids populære bok som fikk fornyet liv i etterkrigstiden.

Først etter utbruddet av andre verdenskrig skjer det mer gjennomgripende endringer i lærebøkene. Et interessant funn er at Oden Fagerjord og Bernhard Stokke, som begge ga ut sine lærebøker i 1940, lå forut det som har blitt sett på som de rådende tolkningene i historieforskningen. De fremhevet begge stormaktpolitikkenes betydning for 1814 og hadde begge et positivt syn på Kristian Fredrik, elementer som først fikk gjennomslag med Sverre Steens *1814* i 1951. Tre forklaringer peker seg ut. For det første har de trolig lest Steens bind av *Det norske folks liv og historie* fra 1933. For det andre ble bøkene skrevet under inntrykk av den andre verdenskrigens utbrudd. Som den rake motsetningen til unionsoppløsningen viste 9. april hvor lite folket faktisk kan ha å si og i hvor stor grad en fremmed makt kan gripe inn og avgjøre nasjonens fremtid. For det tredje kom det en bindende læreplan i 1939 som de måtte forholde seg til. Trolig er det snakk om en kombinasjon av de to første faktorene, da læreplanen ikke sa noe om hvilke tolkninger eller synspunkter som skulle anlegges. Det som uansett er sikkert er at de tolkningene Steen presenterte i 1933 fikk større gjennomslag enn det har blitt antatt tidligere. Uavhengig om læreboksforfatterne faktisk hadde lest han eller ikke, slo disse synspunktene gjennom i de nyskrevne norske lærebøkene allerede i 1940.

Heltefortellingen var fortsatt en del av 1950- og 60-tallets lærebøker, men både heltene og heltegjerningene var skiftet ut med nye personer og helt andre hendelser. Som i historieforskningen ble nå Kristian Fredriks innsats vurdert som avgjørende for både reisningen mot Kielfreden og i løsningen av krigen med Sverige. Han ble derfor også en av heltene. Dessuten ble fokuset flyttet bort fra slagmarkene og over til forhandlinger og diplomati. Heltene var nå dyktige forhandlere og politikere, ikke generaler og soldater. Det skal likevel påpekes at Hæreid og Amundsens *”Vi ere en nasjon-”* fremdeles hadde en sterk posisjon, selv om den var i utakt med både historikerne og de andre lærebøkene.

Den mest markante endringen i lærebøkens fremstilling skjedde først på 1980- og 1990-tallet, og kom tydeligst til uttrykk i Lunds lærebøker. En åpen fortelling ble kombinert med en drøftende og analytisk tilnærming til historiske problemer. Først da ble Foreningene Nordens oppfordring fra mellomkrigstiden om å presentere ulike tolkninger side ved side gjennomført i sin fulle konsekvens. Omleggingen markerer at lærebøkens nasjonsbyggingsfase var forbi. Nå var det historikere, ikke nordmenn, historielærebøkene først og fremst skulle oppdra elevene til å bli. Den siste perioden er også interessant ved at den, i motsetning til de tidligere periodene, ikke var tydelig dominert av en bestemt historikertradisjon. Nå kunne både Ernst Sars’ og Jens Arup Seips tolkninger stå side om side og utfylle hverandre. Man åpnet opp historien og viste at den fortsatt kunne være, og vil fortsette å være, gjenstand for fortolkning. Dette må ses i lys av både læreplanenes oppfordring til pluralisme og Kåre Lundens revitalisering av den nasjonaldemokratiske tradisjonen.

Selv om både innholdet og vurderingene i fortellingene har forandret seg i løpet av 140 år, har det likevel vært en konstant i den norske 1814-fortellingen: historien om nasjonalt opprør, motstand mot overmakt og kamp om frihet. Og opprøret og kampen om friheten har i alle fremstillinger fått en lykkelig slutt, mye takket være innsatsen til de skiftende heltene.

Svenske fortellinger om 1814

Karl Johan har vært de svenske fortellingenes midtpunkt. I betydelig grad har unionens tilkomst blitt forklart gjennom Karl Johans egne handlinger og politikk. Dette er en avgjørende forskjell til de tidligste norske lærebøkene, som fremstilte det nærmest som om Norge alene bestemte premissene for unionsinngåelsen.

Historikerdebatten i Sverige før 1905 dreide seg om forholdet mellom de to unionslandene.

Både *Läsebok för folkskolan* og Odhners to lærebøker støttet jämlikhetsteorien, de så Norge som likestilt med Sverige. Dette kan trolig forklares ut fra forfatternes personlige overbevisninger. Odhner var aktiv skandinavist. Forssell var ikke skandinavist, men en ivrig tilhenger av unionen og forsvarer av norske rettigheter innenfor unionens rammer. Det skal også sies at verken jämlikhetsteorien eller lydrikslæren fikk et slikt hegemoni som den nasjonaldemokratiske tradisjonen fikk i Norge. Det var en åpen, men tidvis intens, debatt om Norges stilling i unionen, men ingen av tolkningene ble diskreditert. Dette er en viktig forskjell i forhold til den norske historikerdebatten, hvor den konservative historikertradisjonen etter hvert ble avfeid som unasjonal. Hadde jeg undersøkt lærebøker som utkom nærmere unionsoppløsningen kan bildet ha blitt annerledes. Det har det imidlertid ikke vært mulighet til, men Høyland Mork hevder disse bøkene generelt var lite konfliktorienterte, positive til unionen og i betydelig grad støttet jämlikhetsteorien.

Etter unionsoppløsningen får fortellingene om 1814 et tydeligere preg av erobring. Fremstillingen av Karl Johan som en nærmest uslåelig feltherre og mesterlig politiker når sitt høydepunkt i Grimbergs bok fra 1909. Selv om fremstillingen av svensk overlegenhet etter hvert dempes, har erobringselementet vært en sentral del av nesten alle de svenske lærebøkene som her er undersøkt. De aller fleste lærebøkene, også de nyeste, fremhever at Karl Johan "tvang" danskekongen til å gi fra seg Norge og mange sier han også "tvang" Norge inn i unionen. Synsvinkelen er i samsvar med den svenske historieforskningen om 1814. Både Højer og Weibull la vekt på Karl Johan og stormaktspolitikk når de forklarte hvordan Norge ble adskilt fra Danmark og forenet med Sverige. I forhold til den norske historieforskningen tilsvarende dette hovedlinjer i tradisjonen fra Nielsen og Steen.

Et element som delvis virket som motvekt til denne fremstillingen var at lærebøkene etter hvert presenterte fremveksten av en norsk nasjonal identitet i tiden før 1814. Grimberg var den første som la vekt på dette, men han presiserer at dette likevel ikke hindret Karl Johan i å gjennomføre sine planer. Fra 1940-tallet og fremover får fremveksten av en norsk nasjonalfølelse større plass i fremstillingene, men den settes sjeldent i direkte sammenheng med reisningen mot Kieltraktaten eller motstanden mot unionen slik den kom til uttrykk i krigen.

En svensk lærebok skiller seg kraftig ut. Da Nanna Lundh-Eriksson skrev *Sveriges historia för folkskolan* i 1923 satte også hun Karl Johan i sentrum, men fordømte hans handlinger. Samtidig la hun mye større vekt på norsk selvstendighetskamp og sympatiserte i stor grad

med nordmennene. Læreboken kom imidlertid bare i en utgave, og blir stående som unntaket som bekrefter regelen om den svenske fortellingen om 1814: Karl Johan, tvang og erobring.

Til tross for at læreplanene fra 1980 og 1996 oppfordret til å presentere ulike synsvinkler og tolkninger, ga ikke dette utslag i lærebøkene.

Danske fortellinger om 1814

De danske lærebøkene har en litt annen inngang til temaet enn de norske og svenske. I hovedsak skyldes nok dette den norsk-svenske unionen. I Norge og Sverige markerte 1814 begynnelsen på en epoke. Konsekvensene av 1814 fortsatte å være en del av folks daglige liv. De levde i unionen. Unionskonfliktene gjorde også at tolkningen av hendelsene i 1814 stadig ble aktualisert. I Danmark markerte derimot 1814 slutten på en langvarig og betydningsfull sameksistens mellom Danmark og Norge. Når Norge ikke lenger var en del av den danske staten var det heller ikke en del av den danske historien. Konkret har dette ført til at de danske lærebøkene først og fremst har forsøkt å forklare hvordan tapet av Norge kunne skje, ikke hvordan Norge ble fritt eller havnet i union med Sverige.

Tapet av Norge har gjennomgående blitt forklart ut fra stormaktene Russland, England og Sveriges politikk mot Danmark. I den eldste læreboken, Peder Hjorts *Børnevennen*, fremstilles tapet av Norge som bittert, men uunngåelig. Kongen kunne ikke stå imot ”Europas truende Overmagt”. Denne tradisjonen kom til å prege alle de danske lærebøkene, men etter hvert med visse modifikasjoner. Frem til Nørlyng ga ut sin lærebok i 1927 hadde ansvaret for tapet utelukkende blitt lagt på stormaktene og Karl Johan. Hos Nørlyng ble ansvaret delvis flyttet over på Fredrik 6. Dette kan ha hatt sammenheng med Danmarks gjenforening med Nordslesvig. Fra 1960-tallet og fremover ble dette understreket ytterligere. Det skal påpekes at ingen lærebøker har lagt all skyld på Fredrik 6., men hans politikk har blitt kritisert ved siden av stormaktenes handlinger. At Hjort ikke klandret kongen var forståelig, ettersom læreboken ble personlig overrakt til Fredrik 6. selv. Hjorts fremstilling ser likevel ut til å ha dannet en tradisjon som varte i nesten 90 år fra den kom ut første gang i 1839.

På 1950-tallet blusset 1814 forskningen opp i Danmark. Synsvinkelen var den samme som hos norske og danske historikere, maktpolitikk og enkeltpersoner sto i fokus. Det var ingen vesentlige forskjeller mellom forskningslitteraturen og lærebøkernes fremstilling av tapet av Norge. Historikerne, spesielt Axel Linvald, fremhevet Kristian Fredriks rolle i den norske

reisningen. Det er imidlertid ingen markant forskjell i lærebøkernes fremstilling av dette før og etter Lindvalds arbeider. De fleste nevner at Kristian Fredrik var stattholder og senere ble valgt til norsk konge, men det gjøres sjelden vurdering av hans betydning i reisningen eller i krigen. Unntaket er Nils Aage Jensen, som fremstiller prinsen som en viktig aktør. Men på et annet punkt har Linvald trolig påvirket lærebøkene. Hans bøker om Kristian Fredrik var skrevet ut fra en norsk synsvinkel, med utgangspunkt i hendelser i Norge. Fra 1960-tallet la lærebøkene mer vekt på indre norske forhold, som fremgangen i handel og fremveksten av norsk identitetsfølelse, samtidig som de uttrykker sterkere sympati for nordmennenes opprør mot Kielfreden. Også spørsmålet om et mulig dobbeltspill blir nevnt i flere lærebøker, men i motsetning til historikerne gir ingen lærebøker svar på om det faktisk var tilfelle.

De danske læreplanene på 1970- og 80-tallet la større vekt på en pluralistisk fremstilling enn de norske og svenske. Man kan likevel ikke snakke om noen gjennomgripende endring, til tross for at enkelte lærebøker delvis inkorporerte dette eller ga uttrykk for at de var skrevet etter dette prinsippet. Selv om Fredrik 6. ble tydeligere kritisert i de nyeste lærebøkene, ble tapet av Norge fortsatt oppfattet som en bitter nødvendighet. Den danske fortellingen om 1814 var fortsatt en tragedie.

Lærebøkene og konteksten

En lærebok oppstår aldri et vakuum. Den er et resultat av en forfatters historiesyn, kunnskap og prioriteringer. Samtidig oppstår den i en større kontekst. I denne oppgaven har jeg lagt vekt på historieforskningen og historiefagets plass i skolen som sentrale deler av denne konteksten. Jeg har også trukket inn mer generelle samfunnstrekk, slik som forholdet mellom de skandinaviske landene, ved siden av mer spesifikke og konkrete faktorer, slik som Foreningene Nordens arbeid for læreboksrevisjon. Spørsmålet er i hvor sterk grad disse ulike elementene har påvirket lærebøkernes innhold og fremstillinger.

Historieforskningen kan ses på som en kunnskapsbase der læreboksforfatterne har hentet informasjon, vinklinger og tolkninger. Med noen få unntak har den rent faktuelle informasjonen i lærebøkene stemt overens med forskningsresultatene. Går man fra lærebøkene til historieforskningen vil man nesten alltid finne igjen alle elementene. Går man andre veien, fra historieforskningen til lærebøkene, er ikke bildet like tydelig. Oscar Alins lydriketeori fikk for eksempel aldri gjennomslag i lærebøkene til tross for at mange

historikere støttet denne. Vi ser noe av det samme der ny kunnskap og tolkninger har blitt lansert av historikere. Noe har fått plass i lærebøkene, men langt fra alt. ”Det første Eidsvollmøte”, som Axel Linvald viste betydningen av, kom aldri inn i lærebøkene. Knut Myklands påstand om et kongelig dobbeltspill ble derimot nevnt i flere bøker, men ingen bekreftet eller avkreftet om det faktisk var tilfelle. Det er først og fremst de mer generelle tendensene i historieforskningen, slik som fokusskiftet fra folk og ideer til enkeltaktører og maktpolitikk på 1950-tallet, som får gjennomslag i lærebøkene.

Om læreboksforfatterne kan velge og vrake i mangfoldet av historiske forklaringer og tolkninger, er læreplaner noe de alle må forholde seg likt til. Undersøkelsen har vist at læreplanene likevel ikke har hatt den store påvirkningen på fremstillingene. At Hæreid kunne fortsette å utgi en lærebok proppet av krigsberetninger når læreplanen la vekt på fredsarbeid, sier mer om læreplanen enn om Hæreid. Dette skyldes at læreplanene oppgir overordnede mål og generelle synspunkter om faget som helhet, men sjelden sier noe om tolkninger og synsvinkler innenfor enkelttemaer som 1814. Vi ser for eksempel at den pluralistiske historiefremstillingen slår igjennom i noen lærebøker etter at læreplanene har oppfordret til dette. Spørsmålet er om dette er et resultat av læreplanene alene, eller om det skyldes at både planene og lærebøkene er påvirket av de samme tankene/ideene. Det har ikke vært denne undersøkelsens oppgave å se på hva som ligger bak de ulike læreplanene, så dette får det være opp til fremtidige forskningsprosjekt å svare på. Læreplaner kan være gode kilder til å vise hva man ønsket med historiefaget og til å spore didaktiske og pedagogiske strømninger, strømninger som også læreboksforfatterne har vært påvirket av, men de kan sjelden si noe om den konkrete fremstillingen i de enkelte lærebøkene.

Ved siden av historieforskning og læreplaner har også andre forhold påvirket og forsøkt å påvirke lærebøkene. Selve unionsoppløsningen fikk sin viktigste betydning ved at den venstrenasjonale historietradisjonen styrket sin posisjon i Norge. Og mer enn selve oppløsningen var det konfliktfylte forholdet mellom Norge og Sverige i den nærmeste tiden før og etter 1905 med på å forme bildet av nabolandet i lærebøkene. Første verdenskrig førte til en mer kritisk innstilling til historieundervisningen. Ved siden av debatter om nasjonalisme i lærebøker startet Foreningene Norden et utstrakt revisjonsarbeid av historielærebøker. Langt fra alle lærebøkene rettet seg etter denne kritikken, men arbeidet førte til økt oppmerksomhet om lærebøkernes innhold. Også andre verdenskrig bidro til endringer i lærebøkene, først og fremst ved at forestillingen om nasjonens folk som herrer i eget hus ble utfordret. Ser vi på forholdet mellom de skandinaviske landene har det gått i bølger. Fra store skandinaviske

planer på midten av 1800-tallet, gjennom et mer anstrengt forhold rundt århundreskiftet, til et mer praktisk og konkret samarbeid utover 1900-tallet. Funnene i lærebøkene er imidlertid ikke entydige nok til å si noe om hva dette har betydd. Man kan ane en mer positiv og forstående innstilling til nabolandene desto nyere de er, men lærebøkene peker i så mange retninger at det er vanskelig å avgjøre den konkrete påvirkningen dette hadde.

Alene og hver for seg har disse forholdene sjelden hatt stor nok påvirkning til å forandre en fremstilling. Når flere elementer har pekt i samme retning, slik som inntrykket fra første verdenskrig, Foreningene Nordens arbeid og nye prioriteringer i læreplanene i mellomkrigstiden, har de derimot vært med å omforme lærebøkernes fortellinger. Men kanskje mest av alt er det den individuelle faktoren, læreboksforfatteren selv, som har hatt mest å si for fremstillingene. De har måtte forholde seg til både tradisjoner og sin egen samtid, men dette har aldri lagt så sterke bånd på forfatterne at det ikke har vært rom for individuelle variasjoner. Hvis ikke kunne for eksempel Nanna Lundh-Eriksson aldri ha skrevet sin svært opposisjonelle lærebok. Dette er historiefagets styrke, samtidig som det legitimerer dets fremtid. Det vil alltid være mulig for fremtidens historikere og læreboksforfattere å skrive en ny historie, en ny fortelling, for sin tid og sitt publikum.

Epilog

Hensikten med denne oppgaven har ikke vært å vurdere lærebøkene som gode eller dårlige, korrekte eller ukorrekte. Jeg har forsøkt å holde en så saklig tone som mulig der lærebøkene har inneholdt åpenbare feil, og jeg har forsøkt dempe min begeistring der hvor jeg har latt meg fasinere. Jeg vil likevel benytte anledningen til si noe om hvilke kvaliteter jeg mener er avgjørende for en god historielærebok.

Jeg mener den åpne fortellingen, slik den kommer til uttrykk hos Erik Lund, er et svært ønskelig og positivt element i lærebøker. Den viser at historien ikke er avgjort og fastlåst, men at vi gjennom vår egen fortolkning stadig omformer fortiden. Og den viser at tolkninger og standpunkt ikke nødvendigvis er verdinøytrale, men ofte er påvirket av tid, sted, politikk, ideologi, personlige overbevisninger og så videre. Dermed oppfordrer den til en kritisk innstilling, også til dagens vedtatte sannheter, enten de er historiske eller dagsaktuelle.

For å få elevene interessert i historie må imidlertid interessen fanges. Ingen lærebøker, verken av dem jeg her har undersøkt eller av dem jeg selv leste på skolen, er like fengslende, underholdene, engasjerende og leseverdige som Hæreid og Grimberg. Det må bli oppgave for fremtidens læreboksforfattere å finne den rette balansen mellom disse to forholdene.

Bibliografi

Lærebøker

Norske lærebøker

- Amundsen, J., Mikkelsen, R., Sveen, A. og Aastad, S. 1988. *Brukerveiledning, Samfunn 7-9*. J.W. Cappelens Forlag
- Hæreid, Jens. 1909. *Norges historie, fortalt for skole og hjem*. Kristiania: Aschehoug
- Hæreid, Jens. 1940. *Norges historie, fortalt for skole og hjem*. 11. utgave. Kristiania: Aschehoug
- Hæreid, Jens og Amundsen, Sverre S. 1946. *"Vi ere en nasjon –"*. Oslo: Aschehoug
- Fagerjord, Oden. 1940. *Norges historie med verdenshistorie*. Oslo: Fabritius & Sønners Forlag
- Figved, P. B., Fossum, K. og Aarrestad, P. 1975. *SOL-serien: Historie 2*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag
- Figved, P. B., Fossum, K. og Aarrestad, P. 1976. *SOL-serien: Historie 3*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag
- Jensen, Ole. 1885. *Norges historie i fortællinger for almueskolen og hjemmet*. Kristiania: P.T. Mallings boghandels forlag
- Jensen, Peter Andreas. 1865. *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet*. 2. utg. Kristiania: J.W. Cappelens Forlag
- Kleppen, Pål. 1927. *Norges historie med avsnitt av verdens historie*. Oslo: Gyldendal
- Kleppen, Pål. 1939. *Norges historie med avsnitt av verdens historie*. 4. utgave Oslo: Gyldendal
- Kleppen, Pål. 1945. *Norges historie med avsnitt av verdens historie*. 5. utgave Oslo: Gyldendal
- Knutson, Tormod. 1934. *Vårt folks historie*. Oslo: Nasjonalforlaget
- Lund, Erik. 1993a. *Tett på historien 1*. Oslo: Aschehoug
- Lund, Erik. 1993b. *Lærerveiledning 1*. Oslo: Aschehoug

- Lund, Erik. 1997. *InnBLIKK, Historie 8*. Oslo: Aschehoug
- Petersen, Siegwart. 1858. *Norges historie, læse- og lærebog for almue- og borgerskoler*. Kristiania: J.W. Cappelens Forlag
- Petersen, Siegwart. 1878. *Norges historie, læse- og lærebog for almue- og borgerskoler*. 8. utgave. Kristiania: J.W. Cappelens Forlag
- Petersen, Siegwart og Storm, Gustav. 1885. *Norges historie, læse- og lærebog for almue- og borgerskoler*. 10. utgave. Kristiania: J.W. Cappelens Forlag
- Stokke, Bernhard. 1940. *Folket vårt gjennom tidene*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag
- Stokke, Bernhard. 1950. *Folket vårt gjennom tidene*. 5. utgave. Oslo: J.W. Cappelens Forlag
- Sveen, Asle og Aastad, Svein. 1987. *Historie 1, verden før industrisamfunnet*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag
- Sveen, Asle og Aastad, Svein. 1997. *Historie 8, revolusjoner og nasjonalisme*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag
- Øysang, Thorleif. 1968. *Folk og samfunn før og nå, 7. skoleår*. Oslo: Gyldendal

Svenske lærebøker

- Almgren, H., Almgren, B. og Wikén, S. 1991. *Historia 8*. Malmö: Gleerups Förlag
- Almgren, H., Almgren, B. og Wikén, S. 1995. *Historia kompakt*. Malmö: Gleerups Förlag
- Eklund, T., Hildingson, L., Husén, L., Thorén, K-G. og Åberg, A. 1970. *Ur folkens liv. Lärobok i historia för grundskolan årskurs 6*. Stockholm: Natur och Kultur
- Eklund, T., Hildingson, L., Husén, L., Thorén, K-G. og Åberg, A. 1976. *Ur folkens liv 3. Historia för mellanstadiet, grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur
- Grimberg, Carl. 1909. *Sveriges historia för folkskolan*. 2. utgave. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag
- Grimberg, Carl. 1933. *Sveriges historia för folkskolan*. 9. utgave. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag
- Grimberg, Carl. 1936. *Sveriges historia för folkskolan, del 2*. 11. utgave. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag
- Grimberg, Carl. 1947. *Sveriges historia för folkskolan, förkortad upplaga*. 10. utgave. Stockholm: Svenska Bokforlaget & P.A. Norstedt & Söner

- Hagnell, Axel og Olander, Gunnar. 1943. *Läsning till Sveriges historia*. Gävle: Skolförlaget
- Hagnell, Axel og Olander, Gunnar. 1958. *Läsning till Våra grannländers historia*. Gävle: Skolförlaget
- Hagnell, Axel og Olander, Gunnar. 1950. *Sveriges historia*. 4. utgave. Gävle: Skolförlaget
- Hagnell, Axel og Olander, Gunnar. 1956. *Svensk och allmän historia*. Gävle: Skolförlaget
- Hildingson, Lars og Husén, Lennart. 1971. *Historia 2, grundbok, tre arbetsområden för högstadiet*. Stockholm: Natur och Kultur
- Hildingson, Lars og Husén, Lennart. 1975. *Historia 2, grundbok, fyra arbetsområden för högstadiet*. Stockholm: Natur och Kultur
- Hildingson, Lars. 1983. *Levande Historia, högstadieboken*. Stockholm: Natur och Kultur
- Körner, Göran og Lagheim, Lars. 1994. *Historia, den nya tiden. Franska revolutionen och 1800-talet*. Stockholm: Natur och Kultur
- Läsebok för folkskolan*. 1979. Faksimileutgave [1868]. Gidlunds
- Lundh-Eriksson, Nanna. 1923a. *Sveriges historia för folkskolan. Läroboken*. Uppsala: J.A. Lindblads Förlag
- Lundh-Eriksson, Nanna. 1923b. *Sveriges historia för folkskolan. Läseboken*. Uppsala: J.A. Lindblads Förlag
- Odhner, Clas Theodor. 1870. *Lärobok i fäderneslandets historia, samt grunddragen af Norges och Danmarks historia för skolans lägre klasser*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner
- Odhner, Clas Theodor. 1877. *Lärobok i fäderneslandets historia, under författarens ledning bearbetat för folkskolan*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner
- Wirsén, Ragnar. 1954. *Historia för folkskolan*. Stockholm: Svenska Bokförlaget
- Wirsén, Ragnar. 1958. *Historia för enhetsskolan*. Stockholm: Svenska Bokförlaget
- Wirsén, Ragnar og Meurling, Karl. 1964. *Historia för grundskolan, årskurs 8*. Stockholm: Svenska Bokförlaget
- Wirsén, Ragnar og Meurling, Karl. 1966. *Historia för grundskolan, årskurs 4-6*. Stockholm: Svenska Bokförlaget

Danske lærebøger

- Andersen, Knud. 1963. *Historiebogen. 6. klasse. Attenhundrede-årene i tekst og billeder.* København: P. Haase & Søns Forlag
- Andersen, Knud. 1985. *Vor egen historie 3.* København: P. Haase & Søns Forlag
- Helms, Nikoline. 1916. *Danmarks historie, fortalt for børn.* Kjøbenhavn og Kristiania: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag
- Helms, Nikoline. 1920. *Danmarks historie, fortalt for børn.* 3. udgave. Kjøbenhavn og Kristiania: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag
- Helms, Nikoline og Kretzschmer, Knud. 1955. *Danmarks historie, fortalt for børn.* 21. udgave. København: Gyldendal
- Hjort, Peder. 1858. *Den Danske Børneven, en Læsebog for Borger- og Almue-skoler.* 7. udgave. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandling
- Jensen, Nils Aage. 1985a. *Historie i ottende, grundbog.* København: Gyldendal
- Jensen, Nils Aage. 1985b. *Lærerens bog. Historie i ottende.* København: Gyldendal
- Jensen, Nils Aage. 1997. *Ny historie i syvende, grundbog.* København: Gyldendal
- Jensen, Nils Aage. 1999. *Lærerens bog. Ny historie i syvende.* København: Gyldendal
- Nielsen, Svend B. 1964. *Historie 6.* København: Munksgaard
- Nørlyng, Thorvald, Andersen, A.G., Nørlyng, S. Fr. og Jørgensen, F.C. 1927. *Fortællinger af vort Folks Historie IV.* København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag
- Nørlyng, Thorvald og Jensen, Hans. 1971. *Fortællinger af vort Folks Historie IV.* 9. udgave. København: Gyldendal
- Ottosen, Johan. 1898. *Fædrelandshistorie for folkeskolen.* København: Det Nordiske Forlag
- Rom, Niels Christian. 1878. *Fædrelandshistorie for borger og almueskolen.* 3. udgave. Kjøbenhavn: N.C. Roms Forlagsforretning
- Rom, Niels Christian. 1896. *Ny fædrelandshistorie for borger og almueskolen.* Kjøbenhavn: N.C. Roms Forlagsforretning
- Rom, Niels Christian. 1905. *Ny fædrelandshistorie for borger og almueskolen.* 4. udgave. Kjøbenhavn: N.C. Roms Forlagsforretning
- Rom, Niels Christian. 1906. *Fædrelandshistorie for borger og almueskolen.* 49. udgave. Kjøbenhavn: Det Schuboeske Forlag
- Skovmand, Sven. 1980. *Historie 3, Danmarks historie fra landboreformerne til første verdenskrig.* København: Munksgaard

Skovmand, Sven. 1995. *Historie 2, Danmarks historie fra 1550 til 1864*. København: Munksgaard

Kilder

Norske skolelover og læreplaner

Lov om Almueskolevæsenet paa Landet af 16 Mai 1860

Lov om Folkeskolen i Kjøbstæderne af 16. Februar 1889

Lov om Folkeskolen paa Landet af 26. juni 1889

Normalplan for landsfolkeskolen 1922

Normalplan for byfolkskolen 1925

Normalplan for byfolkeskolen 1939

Normalplan for landfolkeskolen 1939

Læreplan for forsøk med 9-årig skole, andre utgåva 1968

Mønsterplan for grunnskolen 1974

Mønsterplan for grunnskolen 1987

Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen 1996

Svenske skolelover og læreplaner

Undervisningsplan för rikets folkskolor, den 31 oktober 1919

Undervisningsplan för rikets folkskolor, den 22 januari 1955

Läroplan för grundskolan 1962

Läroplan för grundskolan, allmän del 1969

Läroplan för grundskolan, supplement orienteringsämnen högstadet 1969

Läroplan för grundskolan, allmän del 1980

Grundskolan. Kursplaner, betygskriterier 1996

Danske skolelover og læreplaner

Anordning for Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. juli 1814

Lov om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen af 24. Marts 1899

Cirkulære fra Kirke- og Undervisningsministeriet af 6. April 1900 om undervisningsplaner for de offentlige folkeskoler

Undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole, 2. oplag, 1943

Undervisningsvejledning for folkeskolen, betænkning nr. 253, 1960

Undervisningsvejledning for folkeskolen 4, Historie 1977

Undervisningsvejledning for folkeskolen 1, Historie 1981

Undervisningsvejledning for folkeskolen 1, Historie 1984

Formål og centrale kundskabs- og færdighedsområder, folkeskolens fag 1994

Folkeskolens fag, læseplaner 1995

Andre kilder

Betænkning vedrørende revision af skolebøger. Afgiven af det af Undervisningsministeriet under 8. august 1930 nedsatte udvalg. 1933

Litteratur

- Alin, Oscar. 1889. *Den Svensk-Norska Unionen*. Stockholm: P.A. Norstedt
- Amdal, Geirbjørn. 1971. *PAX-korrektiv 4. Korrektiv til Folk og samfunn før og nå 7.-9. skoleår*. Oslo: Pax
- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities*. London: Verso
- Angvik, Magne. 1982. "Skolebokanalyse som tema for lærerutdanning og forskning". *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 66. årgang: 367-379
- Bagge, Povl. 1992. "Nationalisme, antinationalisme og nationalfølelse i Danmark omkring 1900". *Dansk Identitetshistorie 3. Folkets Danmark 1848-1940* (red. Ole Feldbæk), s. 443-467. København: C.A. Reitzels Forlag
- Bagge, Sverre. 1996. "Udsigt og innhogg. 150 års forskning om eldre norsk historie". *Historisk Tidsskrift*, bind 75, nr. 1-2, s. 37-77
- Bjørklund, Tor. 2005. *Hundre år med folkeavstemninger. Norge og Norden 1905-2005* [1997]. Oslo: Universitetsforlaget
- Christiansen, Niels Finn. "Socialismen og fædrelandet. Arbejderbevægelsen mellem internationalisme og national stolthed, 1871-1940". *Dansk Identitetshistorie 3. Folkets Danmark 1848-1940* (red. Ole Feldbæk), s. 512-586. København: C.A. Reitzels Forlag
- Dahl, Ottar. 1988. *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* [1967]. Oslo: Universitetsforlaget
- Dahl, Ottar. 1992. *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre* [1959]. Oslo: Universitetsforlaget
- Danielsen, Helge. 1998. "Nasjonalisme i Høyre før 1905?". *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (red. Øystein Sørensen), s. 371-382. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Dansk Forfatterforening. 2010. "Nils Aage Jensen".
<<http://www.fagforfatter.dk/medlemmer.html?forf=1>> Lastet ned 20.04.10
- Dyrvik, Ståle. 2005. *Året 1814*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Elvander, Nils. 1961. "Från liberal skandinavism till konservativ nationalism i Sverige". *Scandia*, bind 27, s. 366-386
- Erdmann, K.D., Kocka, J., Mommsen, W.J., Blänsdorf, A. 2005. *Toward a global community of historians: the International Historical Congresses and the International Committee of Historical Sciences 1898-2000*. New York: Berghahn Books

- Ferro, Marc. 2003. *The Use and Abuse of History. Or how the past is taught to children* [1984]. London & New York: Routledge
- Feldbæk, Ole. 1995. "Frederik 6. og Norge i januar 1814". *Historisk Tidsskrift*, bind 74, nr. 3, s.283-310
- Feldbæk, Ole. 1998. *Danmark-Norge 1380-1814. Nærhed og adskillelse 1720-1814*, bind IV av *Danmark-Norge 1380-1814*. Oslo: Universitetsforlaget
- Folkebevægelsen mod EU. 2010. "Sven Skovmand".
<<http://www.folkebevaegelsen.dk/spip.php?rubrique84>> Lastet ned 23.04.10
- Foreningene Norden. 1937. *Nordens läroböcker i historia. Ömsesidig granskning verkställd av Föreningarna Nordens facknämnder*. Föreningarna Nordens historiska publikationer I.Helsingfors: Foreningene Norden, ved Den finska facknämnden
- Foreningene Norden. 1940. *Omstridte spørgsmaal i Nordens historie*. Foreningerne Nordens historiske publikationer II. København: Foreningene Norden og G.E.C. Gads Forlag
- Foreningene Norden. 1950. *Omstridda spørsmål i Nordens historia II*. Föreningarna Nordens historiska publikationer III. Stockholm: Svenska Foreningen Norden
- Forssell, Hans. 1895. "Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel den 14. jan. 1814". *Nytt juridisk arkiv*, avd. II, 20. årgang, bihang, s. 1-30
- Frigaard, Svein. 1995. *Historiefaget i folkekolen 1880-1960. En studie av en del trekk i fagets utvikling basert på undervisningsplaner og lærebøker*. Akademisk avhandling, Universitetet i Bergen
- Fulsås, Narve. 1989. "Forteljning og historie". *Studier i historisk metode*, Historisk kundskab og fremstilling : oplæg fra den 20. Nordiske fagkonference i historisk metodelære, Rødhus Klit, 23.-27. maj 1987 (red. Christian Kvium), s. 47-60. Århus: Århus Universitetsforlag
- Fulsås, Narve. 2002. "Kva gjorde 1905 med norske historie?". *Historie*, bind 12, nr 2, s. 54-61
- Fulås, Narve. 2007. "1905 og stabiliseringa av norsk historie". *Den dubbla blicken. Historia i de nordiska samhällena* (red. Harald Gustafsson, Fredrik Persson, Charlotte Tornbjør og Anna Walette), s. 37-50. Lund: Sekel
- Furre, Berge. 2006. *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil* [2000]. Oslo: Det Norske Samlaget
- Furuland, Lars. 1979. "Efterord". *Läsebok för folkskolan. Faksimileutgåva efter första upplagan 1868*. Gidlunds
- Gruvberger, Nils. 1990. *Våra nordiska grannländer i folkskolans och grundskolans historieläroböcker sedan mitten av 1800-talet*. Rapport från Centrum för Barn- och ungdomsforskning, nr. 28

- Gustafsson, Harald. 2007. *Nordens historia. En Europeisk region under 1200 år* [1996]. Stockholm: Studentlitteratur
- Hansen, Svein Olav. 1994a. "Foreningene Norden 1919-94 – ambisjoner og virkelighet". *Den jyske historiker, særnummer "De Nordiske Fællesskaber. Myte og realitet i det nordiske samarbejde"*, nr 69-70, s. 114-131
- Hansen, Svein Olav. 1994b. *Drømmen om Norden. Den norske Foreningen Norden og det nordiske samarbeidet 1919-1994*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Heimark, Nina Moe. 2005. *Bildene av dansketiden: en analyse av foreningstiden med Danmark i lærebøker i historie for folke- og grunnskolen*. Akademisk avhandling, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Bergen
- Hemstad, Ruth. 2008. *Fra Indian Summer til nordisk vinter. Skandinavisme, skandinavisk samarbeid og unionsoppløsningen*. Akademisk avhandling, Universitetet i Oslo
- Holm, Edvard. 1912. *Danmark-Norges udenrigske historie i aarene 1800 til 1814. II. 1807-1814*. Bind VII, del II, av *Danmark-Norges historie fra den store nordiske krigs slutning til rigernes adskillelse (1720-1814)*. Kjøbenhavn: G.E.C. Gads Forlag
- Hovbakke Sørensen, Lars. 2004. *Slagsbrødre eller broderfolk – Nordens historie gjennom 1300 år*. København: Aschehoug
- Højer, Torvald. 1943. *Karl XIV Johan. Kronsprinstiden*. Stockholm: P.A. Norstedt
- Høyland Mork, Anne Helene. 2005. *Unionen i historieundervisningen. Synet på den svensk-norske union (1814-1905) i svenske og norske lærebøker for folkeskolen i perioden 1860-1920*. Prosjekt 1905 – skriftserie nr. 5. Oslo: Voksenåsen AS
- Isling, Åke. 1988. *Det pedagogiska arvet. Kampen för och mot en demokratisk skola 2*. Stockholm: Sober Förlag
- Jørgensen, Harald. 1932. "Historieundervisningens reform". *Historisk Tidsskrift* (dansk), 10. række, 2. Bind, 1932-34, s. 619-649
- Kjeldstadli, Knut. 2007. *Fortida er ikke hva den en gang var* [1992]. Oslo: Universitetsforlaget
- Knutsen, Paul. 1996. "Formens innhold og innholdets form: En kritikk av Hayden Whites tropologi". *Historisk Tidsskrift*, bind 75, nr. 4, s. 475-495
- Koht, Halvdan. 1914. *1814. Norsk dagbok hundre aar efterpaa*. Kristiania: Aschehoug
- Koht, Halvdan. 1983. "Grundspørsmålet i 1814" [1914]. *Studier i norsk historie omkring 1814 – Ein nasjon stig fram* (red. Steinar Supphellen), s. 125-136. Oslo: Universitetsforlaget

- Kvalvåg, Svein. 1999. *Argumentasjonsbruk i den norske EU-debatten. En sammenligning av EU-debatten i 1972 med EU-debatten i 1994*. LOS-senter Rapport R9911. Bergen: LOS-senteret
- Lauring, Palle. 1970. "Folkeskolens bøger 1770-1900". *Skolebøger i 200 år* (red. Vagn Skovgaard-Petersen), s. 23-92. København: Gyldendal
- Linvald, Axel. 1952. *Kong Christian VIII. Norges statholder 1813-1814*. København: Gyldendal
- Linvald, Axel. 1954. *Omkring Kielerfreden. Bidrag til Danmarks og Norges historie i de første måneder af 1814*. Dansk Historisk Tidsskrift. Bind 11, række 4 (1953-56): s. 165-231
- Linvald, Axel. 1965. *Kong Christian VIII. Før Eidsvoldgrundloven*. København: G.E.C. GAD
- Lorentzen, Svein. 1988. "Det nasjonal i grunnskolens historiebøker – et selvbylde i forandring". *Skolen. Årbok for norsk skolehistorie*, 7. årgang, s. 12-31
- Lorentzen, Svein. 2003. *Ja, vi elsker... Skolebøkene i den norske nasjonsbyggingsprosessen, 1814-2000*. Skrift: Utdanning som nasjonsbygging, nr. 5. Volda: Høgskolen i Volda
- Lunden, Kåre. 1992. *Norsk grålysning. Norsk nasjonalisme 1770-1814 på allmenn bakgrunn*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Lunden, Kåre. 1993. *Nasjon eller union? Refleksjonar og røynsler*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Lunden, Kåre. 1995. "Fredrik 6. avstår Norge". *Historisk Tidsskrift*, bind 74, nr. 4, s. 514-516
- Lunden, Kåre. 1998. "Friheten i gave"? Den norske revolusjonen i 1814" [1984]. *Historiske Perler – norsk historieskrivning gjennom 800 år* (red. Øystein Rian). Oslo: Universitetsforlaget
- Mannsåker, Dagfinn. 1968. "Nyare forskning omkring 1814". *Norsk Lektorlags Faglig pedagogiske skrifter*, nr 8. Oslo: J.W. Cappelens Forlag
- Markussen, Ingrid. 1979. "Tendenser i historieundervisningens opgave og indhold i det 20. årh. på baggrund af den samfundsmæssige og skolepolitiske udvikling". Særnummer av *Historie og samtidsorientering* og *Noter om historie & undervisning*, s. 3-39. Dansk historielærerforening og Foreningen af gymnasie- og hf-lærere i historie
- Myhre, Reidar. 1982. *Den norske skoles utvikling. Idé og virkelighet* [1. utg. 1971]. Oslo: Gyldendal
- Mykland, Knut. 1961. "Medens der endnu er tid". *Historisk Tidsskrift*, Bind 41, s. 1 -41
- Mykland, Knut. 1983a. "4. november – nederlag og seier" [1964]. *Studier i norsk historie omkring 1814 – Ein nasjon stig fram* (red. Steinar Supphellen). Oslo: Universitetsforlaget

- Mykland, Knut. 1983b. "Grunnlovens far og kongemaktens forsvarer" [1964]. *Studier i norsk historie omkring 1814 – Ein nasjon stig fram* (red. Steinar Supphellen). Oslo: Universitetsforlaget
- Mykland, Knut, Opsahl, Torkel og Hansen, Guttorm. 1989. *Norges Grunnlov i 175 år*. Oslo: Gyldendal
- Mykland, Knut. 1995. "Kongelig dobbeltspill". *Historisk Tidsskrift*, Bind 74, nr. 4, s. 509-513
- Mykland, Knut og Bagge, Sverre. 1998. *Norge i dansketiden. 1380-1814*. Oslo: Cappelen
- Møller, Jørgen. 1983. *Historieundervisning i gymnasiet gennem de sidste 100 år*. København: GEC Gads Forlag
- Nielsen, Yngvar. 1882. *Bemærkninger ved det af Professor Dr. J.E. Sars udgivne Skrift "Historisk Indledning til Grundloven"*. Kristiania: P.T. Mallings
- Nielsen, Yngvar. 1899. "Om konventionen i Moss". *Historisk Tidsskrift*, 3. række, 5. bind, s. 1-125
- Nielsen, Yngvar. 1904. *Norge i 1814*. Christiania: Stenersen
- Nielsen, Yngvar. 1915. *Christian Frederik 1813-1814. Hans planer og maal, hans drømme og skuffelser*. Christiania og København: Gyldendal
- Nielsen, Vagn Oluf. 1995. "Historie – mellem kundskaber og dannelse". *Skolefag i 100 år* (red. Vagn Oluf Nielsen). København: Danmarks Pædagogiske Bibliotek
- Nielsen, Vagn Oluf. 1988. "Landboreformerne som politisk dannelse. En undersøgelse af folkeskolens historiebøger fra 1840'erne til i dag". *Den Jyske Historiker, særnummer "1788 i 1988. Traditionen utro"*, nr. 45, s. 89-113
- Nilsson, Torbjörn. "Unionen som myte eller erindringstap". *1905 – nye perspektiver* (red. Øysteins Sørensen og Torbjörn Nilsson), s. 11-21. Oslo: Aschehoug
- Norland, Heidi. 2003. "Innledning2. Historie og fortelling. Utvalgte essay, 7-28. Oslo: Pax
- Norsk lærebokhistorie : en kultur- og danningshistorie : 11 artikler, 1* (red. Dagrun Skjelbred og Bente Aamotsbakken). 2008. Oslo: Novus
- Norsk lærebokhistorie : en kultur- og danningshistorie : 11 artikler, 2* (red. Dagrun Skjelbred og Bente Aamotsbakken). 2009. Oslo: Novus
- Nørsgaard, Ellen. 1970. "Skolebogsbetænkningens historieafsnitt – Dets tilblivelse og træk af dets modtagelse". *Årbog for Dansk Skolehistorie*, 4. årgang, s. 89-106
- Nørregård, Georg. 1954. *Freden i Kiel 1814*. København: Rosenkilde & Bagger
- Petersson, Inga-Lisa. 1999. *Statens läsebok*. Lund: Lund University Press

- Report on nationalism in history textbooks. Prepared and compiled by the working committee of a special commission on education in Stockholm* (red. Universal Christian conference on life and work, World Alliance for promoting international friendship through the churches & Wilhelm Carlgren). 1928. Stockholm: A.B. Magn. Bergvalls Förlag
- Rydin, Herman Ludvig. 1863. *Föreningen emellan Sverige och Norge – från historisk och statsrättslig synpunkt betraktad*. Uppsala: Edquist & Berglund
- Sandmo, Erling. 2006. "Stil og sted: Knut Mykland som historieforfatter". *Historisk Tidsskrift*, bind 85, nr. 4, s. 584-612
- Sars, Ernst. 1911. "Udsigt over den norske Historie, første del" [1873-1891]. *J.E. Sars samlede værker, bind I*, s. 1-244. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendal
- Sars, Ernst. 1912a. "Norge under Foreningen med Danmark 1537-1814" [1858-1863]. *J.E. Sars samlede værker, bind III*, s. 71-307. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendal
- Sars, Ernst. 1912b. "Udsigt over den norske Historie, tredje del" [1873-1891]. *J.E. Sars samlede værker, bind II*, s. 1-310. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendal
- Sars, Ernst. 1912c. "Udsigt over den norske Historie, fjerde del" [1873-1891]. *J.E. Sars samlede værker, bind II*, s. 311-626. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendal
- Sars, Ernst. 1912d. "Historisk Indledning til Grundloven" [1882]. *J.E. Sars samlede værker, bind III*, s. 430-550. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendal
- Sars, Ernst. 1912e. "Den norsk-svenske Unionsstrid" [1895]. *J.E. Sars samlede værker, bind III*, s. 660-682. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendal.
- Sars, Ernst. 1912f. "Kristian Fredrik og Karl Johan" [1897]. *J.E. Sars samlede værker, bind IV*, s. 49-72. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendal
- School text-book revision and international understanding. Compiled and published by the International Institute of Intellectual Co-operation (League of Nations)* [Second (English) edition, revised and enlarged]. 1933. Paris
- Seip, Jens Arup. 1963. "Friheten i gave" [1952]. *Fra Embedsmannsstat til ettpartstat og andre essays*. Bergen: Universitetsforlaget
- Seip, Jens Arup. 1974. *Utsikt over Norges historie*. Oslo: Gyldendal
- Sejersted, Francis. 1995a. "Historiefagets fortellinger". *Nytt Norsk Tidsskrift*, årgang 12, nr. 4, s. 313-325
- Sejersted, Francis. 1995b. "Approaches to Modern Norwegian History". *Making a Historical Culture. Historiography in Norway* (red. William H. Hubbard, Jan

- Eivind Myhre, Trond Nordby og Sølvi Sogner), s. 156-178. Oslo: Scandinavian University Press
- Sejersted, Francis. 2005. *Sosialdemokratiets tidsalder. Norge og Sverige i det 20. århundre*. Oslo: Pax
- Smith, Anthony D. *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press, 2001.
- Steen, Sverre. 1933. *Tidsrummet 1770 til omkring 1814*, bind VII av *Det norske folks liv og historie gjennom tidene* (red. Edvard bull, Wilhelm Keilhau, Haakon Shetelig og Sverre Steen). Oslo: Aschehoug
- Steen, Sverre. 1951. *1814*. Oslo: Cappelen
- Storsveen, Odd Arvid (Nasjonalbiblioteket). 2000. *Norge i 1814 – bibliografi*. <<http://www.nb.no/baser/1814/histori.html#inn>> (Nedlastet 11. desember 2009)
- Stugu, Ola Svein. 2008. *Historie i bruk*. Oslo: Samlaget
- Sørensen, Carl Th. 1871a. *Kampen om Norge i Aarene 1813 og 1814. Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie. Første Deel*. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel
- Sørensen, Carl Th. 1871b. *Kampen om Norge i Aarene 1813 og 1814. Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie. Anden Deel*. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel
- Sørensen, Carl Th. 1903. *Bernadotte i Norden, eller Norges adskillelse fra Danmark og forening med Sverig*. København: Gyldendal
- Sørensen, Øystein. 1998. "Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945". *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (red. Øystein Sørensen), s. 17-48. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Sørensen, Øystein. 2001. *Kampen om Norges sjel. Norsk idéhistorie bind III* (red. Trond Berg Eriksen og Øystein Sørensen). Oslo: Aschehoug
- Sørensen, Øystein. 2004. "Det nye Norge i det nye Norden 1814-1850". *Det nya Norden efter Napoleon. 25:e Nordiska historikermötet, Stockholm, den 4-8 augusti 2004* (red. Max Engman & Åke Sandström), s. 55-78. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Terjesen, Bjørn. 2001. *Vi skiltes i fred. Oppløsningen av den norsk-svenske unionen i 1905*. Oslo: Universitetsforlaget
- Thue, Fredrik W. 2006. "Knut Mykland som nasjonal forteller". *Historisk Tidsskrift*, Bind 85, nr. 4, s. 613-643
- Tingsten, Herbert. 1970. *Gud og fedrelandet. Studier i hundre års skolepropaganda. Norsk utgave ved Svein Erik Odden [1969]*. Oslo: Gyldendal

- Togebly, Lise. 1975a. ”Den ny historieundervisning og den gamle I”. *Historie og samtidsorientering*, 14. årgang, nr. 3, s. 183-196
- Togebly, Lise. 1975b. ”Den ny historieundervisning og den gamle II”. *Historie og samtidsorientering*, 14. årgang, nr. 4, s. 246-255
- Vedung, Evert. 1974. ”Lydriksläran och jämlikhetsteorin – Två uppfattningar om Norges ställning i unionen med Sverige”. *Scandia*, bind 40, s. 245-259
- Vedung, Evert. 1994. *Unionsdebatten 1905. En argumentationsanalys*. Uppsala: Uppsala universitet, Statsvetenskapliga institutionen
- Vigander, Haakon. 1950. *Mutual revision of history textbooks in the Nordic countries*. Paris: UNESCO
- Weibull, Jörgen. 1957. *Carl Johan och Norge 1810-1814 - Unionsplanerna och deras förverkligande*. Akademisk avhandling, Universitetet i Lund.
- White, Hayden. 1975. *Metahistory* [1973]. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press
- White, Hayden. 2003. ”Den historiske teksten som litterært artefakt” [1978]. *Historie og fortelling. Utvalgte essay*, 29-54. Oslo: Pax
- Ødegård, Daniel. 1983. *Fra Norges historie fortalt for skole og hjem til ”Vi ere en nasjon-” Norges- og verdenshistorie. En studie i to av Jens Hæreids lærebøker i historie for folkeskolen*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen – Bergen Lærerhøgskole
- Østerud, Øyvind. 1994. *Hva er nasjonalisme?* Oslo: Universitetsforlaget

Andre ressurser

Norsk Bokfortegnelse. <http://www.nb.no/baser/norbok/>

NBL: *Norsk Biografisk Leksikon*. 1999-2005

SBL: *Svenskt Biografiskt Lexikon*. 1918-2007

DBL: *Dansk Biografisk Leksikon*. 1979-1984

Summary

With the Treaty of Kiel on the 14th of January 1814 the union of Denmark-Norway was dissolved after a 400-year fellowship. Norway was to belong to Sweden. Karl Johan, the Swedish hereditary prince and de-facto leader, however, was engaged in the campaign against Napoleon. Thus, in the spring of 1814, the Norwegians took the opportunity to declare independence, adopted a constitution and elected the Danish prince Kristian Fredrik as king. After a short war between Norway and Sweden a treaty was signed on the 14th of August. Karl Johan promised to approve the constitution if Kristian Fredrik abdicated and Norway entered the union. The union was adopted on the 4th November 1814 and lasted until 1905.

This paper examines how this story has been presented in Norwegian, Swedish and Danish history textbooks from 1860 to 2000. The analysis has been placed within a context of history research about 1814, the educational history subject, and in a more general social context.

In the earliest Norwegian textbooks the narratives highlighted the war effort against Sweden and presented it in a heroic light. After the Second World War the presentations put more emphasis on negotiation rather than war. At the end of the 1980s the textbooks began to present several historians views on the events. The Norwegian textbooks narrative of 1814 can be characterized as a heroic story, but in the course of 140 years, the focus has shifted. The heroes have gone from generals and soldiers to negotiators and politicians.

In the Swedish textbooks Karl Johan has been the center of the narrative throughout the whole period, with particular emphasis on his strength as a military leader. The Swedish forces' superiority in the war against Norway has been highlighted. From the 1940s however, the emergence of Norwegian national identity was also presented, but seldom in context of the Norwegian revolt against the Treaty of Kiel, or opposition to the Norwegian-Swedish Union as it was expressed in the war. Thus, in the Swedish textbooks the conquest narrative has been a defining feature.

The Danish textbooks have had a different entrance to the theme. They have mainly tried to explain how Denmark could lose Norway, rather than explaining how Norway became independent or ended up in a union with Sweden. In the early Danish textbooks the loss of Norway was presented as a natural necessity, as something they had no control or influence over. From the 1930s, the Danish king, Frederick 6, was partially held responsible. The criticism of his policy became stronger, and has increased throughout the postwar period. Despite this, the tragic aspect has been a prominent feature of the Danish narratives of 1814.